

T.C.

**ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

**THOMAS HOBBS VE JOHN LOCKE'UN SİYASET FELSEFESİNDE
BİREY-DEVLET İLİŞKİSİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ULYA İPAR EKİCİ

**Tez Danışmanı
DOÇ. DR. AHMET TUNÇ**

ÇANAKKALE – 2022

T.C.

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

**THOMAS HOBBS VE JOHN LOCKE'UN SİYASET FELSEFESİNDE
BİREY-DEVLET İLİŞKİSİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ulya İpar EKİCİ

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Ahmet TUNÇ

ÇANAKKALE – 2022

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Ulya İpar EKİCİ tarafından Doç.Dr. Ahmet TUNÇ yönetiminde hazırlanan ve 20/01/2022 tarihinde aşağıdaki jüri karşısında sunulan “**THOMAS HOBBS VE JOHN LOCKE’UN SİYASET FELSEFESİNDE BİREY-DEVLET İLİŞKİSİ**” başlıklı çalışma, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü **Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı**’nda **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

Doç. Dr. Ahmet TUNÇ

(Danışman)

Prof. Dr. Erhan GÜMÜŞ

Doç. Dr. Abdullah AYDIN

.....

.....

.....

Tez No : 10444556

Tez Savunma Tarihi : 20/01/2022

.....

Doç. Dr.Yener PAZARCIK

Enstitü Müdürü

.././20..

ETİK BEYAN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarımı kabullendiğimi taahhüt ve beyan ederim.

(İmza)

Ulya İpar EKİCİ

(Tarih) .././20..

TEŞEKKÜR

Çalıőmamın tamamlanmasında bana yardımcı olan danıőmanım Doç. Dr. Ahmet TUNÇ hocama ve hayatımın her anında olduğu gibi çalışma sürecinde de beni yalnız bırakmayan aileme en içten teőekkürlerimi sunarım.

Ulya İpar EKİCİ
Çanakkale, Ocak 2022

ÖZET

THOMAS HOBBS VE JOHN LOCKE'UN SİYASET FELSEFESİNDE BİREY-DEVLET İLİŞKİSİ

Ulya İpar EKİCİ

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Doç. Dr. Ahmet TUNÇ

20/01/2022,93

Modern siyasal düşüncenin kurucu isimleri arasında sayılan Thomas Hobbes ve John Locke; XVII. yüzyılda, İngiltere'nin en karmaşık zamanlarında yaşamış ve eserlerini bu dönemde kaleme almış iki önemli düşünürdür. Bu düşünürler egemenliğin meşruiyetini dini tabanlı bir öngörüden bireyin yaratımına dönüştürerek siyaset felsefesine yeni bir soluk getirmişlerdir. Devletin gerekçelendirilmesini "Toplum Sözleşmesi Kuramı" ile birlikte doğa durumunda bireyin bulunduğu konumdan yola çıkarak açıklamışlardır. Çalışmada, Thomas Hobbes'un ve John Locke'un birey ve devlete yönelik incelemeleri, eserlerinin oluştuğu dönemin siyasal, sosyal ve ekonomik dönüşümleri göz ardı edilmeden araştırılmıştır. Bu çalışmanın amacı; modern devlet olgusunun modern siyaset felsefesi bağlamındaki kökenlerini, iki düşünürün birey ve devlet teorileri çerçevesinde temel metinleri üzerinden açıklamaya çalışmaktır.

Anahtar Kelimeler: Devlet, Birey, Modern Devlet, Toplum Sözleşmesi Kuramı, Doğa Durumu.

ABSTRACT

THE RELATIONSHIP BETWEEN THE INDIVIDUAL-THE STATE IN THE POLITICAL PHILOSOPHY OF THOMAS HOBBS AND JOHN LOCKE

Ulya İpar EKİCİ

Çanakkale Onsekiz Mart University

School of Graduate Studies

Political Science and Public Administration

Advisor: Assoc. Prof. Ahmet TUNÇ

20/01/2022,93

Thomas Hobbes and John Locke, who are considered among the founding figures of modern political thought; XVII They are two important thinkers who lived in the most complex times of England in the century and wrote their works during this period. These thinkers breathed new life into political philosophy by transforming the legitimacy of sovereignty from a religious-based prediction to the creation of an individual. They explained the justification of the state based on the position of the individual in the state of nature together with the “Theory of the Contract of Society”. In the study, the studies of Thomas Hobbes and John Locke on the individual and the state were investigated without ignoring the political, social and economic transformations of the period when their works were composed. The purpose of this study is to try to explain the origins of the modern state phenomenon in the context of modern political philosophy through the basic texts of two thinkers within the framework of individual and state theories.

Keywords: State, Person, The Modern State, Social Contract Theory, The State Of Nature.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
JÜRİ ONAY SAYFASI.....	i
ETİK BEYAN.....	ii
TEŞEKKÜR.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
SİMGELER ve KISALTMALAR.....	viii
TABLolar DİZİNİ.....	ix
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	x

BİRİNCİ BÖLÜM

1. Giriş.....	1
---------------	---

İKİNCİ BÖLÜM

DEVLET VE BİREY ÜZERİNE

2.1. Devlet ve Birey Kavramları.....	5
2.1.1. Devletin Etimolojisi ve Tanımı.....	5
2.1.2. Birey Kavramı.....	8
2.1.3. Antikiteden Moderniteye Birey-Devlet İlişkisi.....	9
2.2. Thomas Hobbes ve John Locke'un Kuramlarının Tarihsel Arka Planı.....	17
2.2.1. Geleneksel Devletten Modern Devlete Dönüşüm Süreci.....	17
2.2.2. İngiltere'de Modern Devletin Oluşumu.....	23

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
THOMAS HOBBS: GÜVENLİK TEMELLİ DEVLET ANLAYIŞI

3.1. Thomas Hobbes'un Yaşamı ve Yapıtları.....	30
3.2. Thomas Hobbes'un Yöntemi.....	32
3.3. Thomas Hobbes'un Siyaset Felsefesinin Özü: İnsan Doğası.....	35
3.4. Thomas Hobbes'un Toplum Sözleşmesi Kuramı.....	39
3.4.1. Devletin Olmadığı Zamanlar: Doğa Durumu.....	39
3.4.2. Devletin Kuruluşu: Güvenlik İhtiyacı.....	44
3.4.3. Egemen Gücün Niteliği, Görevleri ve Uyruklar.....	51
3.4.4. Devlet Biçimleri.....	53

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
JOHN LOCKE: MÜLKİYETİN KORUNMASI TEMELLİ DEVLET ANLAYIŞI

4.1. John Locke'un Yaşamı ve Yapıtları.....	56
4.2. John Locke'un Yöntemi.....	58
4.3. John Locke'un Toplum Sözleşmesi Kuramı.....	60
4.3.1. Doğa Durumu - Doğa Yasası ve Savaş Durumu.....	60
4.3.2. John Locke'un Mülkiyet Telakkisi.....	63
4.3.3. Devletin Oluşumu ve Biçimleri.....	65
4.3.4. Devletin Sınırları ve Dinsel Hoşgörü.....	72

BEŞİNCİ BÖLÜM
THOMAS HOBBS VE JOHN LOCKE'UN SİYASAL KURAMLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

5.1. Düşünürlerin Birey-Devlet Düşüncelerinin Karşılaştırılması.....	74
--	----

ALTINCI BÖLÜM

6. Sonuç ve Öneriler.....	82
KAYNAKÇA	84

SİMGELER VE KISALTMALAR

Çev.	Çeviren
Der.	Derleyen
Ed.	Editör
Haz.	Hazırlayan
T.	Thomas
J.	John
TDK	Türk Dil Kurumu
Vb.	Ve Benzeri
Vd.	Ve Diğerleri

TABLULAR DİZİNİ

Tablo No	Tablo Adı	Sayfa No
Tablo 1	Devlet kelimesinin dillerde karşılığı	7
Tablo 2	Hobbes'un teorisinde hükümet şekillerinin sınıflandırılması	54
Tablo 3	John Locke'un teorisinde hükümet şekillerinin sınıflandırılması	68
Tablo 4	Thomas Hobbes ve John Locke'un kuramlarının karşılaştırılması	75

ŒEKİLLER DİZİNİ

Œekil No	Œekil Adı	Sayfa No
Œekil 1	Thomas Hobbes'un Leviathan (1651) eserinin kapak resmi	48

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Siyaset bilimi ve siyasal sistem açısından düşünüldüğünde devlet ve birey ilişkisi her tartışmanın odak konusu olmuştur. Devlet üzerine siyaset bilimciler, politikacılar ve filozoflar sayısız tanım yapmışlar fakat ortak bir noktada buluşamamışlardır. Devletin doğuşu ve oluşum süreci ile alakalı hangi zamanlarda ve nasıl meydana geldiğine dair temel soruların yanıtını ararken, her çağdaki devlet anlayışının farklı olması konunun daha karmaşık bir hal almasına yol açmıştır. Örneğin; Eski Yunan’da polis (devlet); insanların yaşamsal faaliyetlerini sürdürmek ve ihtiyaçlarını karşılamak açısından bir arada refah içinde yaşayabilme gayesini gerçekleştirmeyi ve ortak yararı amaç edinmiştir. Roma’da ise devletin özü, iktidar ve yöneticiye bağlı hukuk temelli örgütlenişten geçmektedir.

Bu karmaşanın önlenmesi adına araştırmalar yapılırken başlıca zaman ve mekân farkının belirtilmesi gerekir (Uygun, 2014: 1). Bu çalışmada incelenmiş düşünürler; modern siyasal sistemin inşasına düşünceleri ile katkıda bulunmuş olan Thomas Hobbes ve John Locke olması dolayısıyla, araştırmada esas itibariyle üzerinde daha fazla durulmuş olan zaman dilimi “modern devlet” olgusunun doğuşu olarak ele alınmıştır.

Çalışma, birinci bölüm (giriş) ve altıncı bölüm (sonuç ve öneriler) hariç dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; Thomas Hobbes’un ve John Locke’un devlet kuramının, bu kuramla ilişkili devlet-toplum-birey kavramsallaştırmalarına kaynaklık eden devlet anlayışının incelemesi yapılmıştır. Kavramlar analizlerin açıklamasını yapmak ve düşünce sürecinin gelişimini sistemli bir temele oturtmak için önemli araçlardır. Siyasetin başlıca aktörleri olan devlet, toplum ve birey gibi kavramlar, özü itibariyle çok tartışılan kavramlar olmuştur. Bu kavramların bilimsel lügatini inşa etmek zor bir iştir. Bu nedenle en azından kullanılan kelimelerin açıklamalarını ve tanımlarını ele almaya çalışmak, onların zihnimizde netleşmesi için ilk adımdır. Bu çerçevede çalışmanın ilk kısmında modern devlet olgusunun ortaya çıktığı tarihsel sürecin yanı sıra kavram düzeyinde gerçekleşen dönüşümler de vurgulanmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın bu noktadan başlamasının gerekçesi ise konunun temel varsayımlarından olan tarihsel bağlamın siyasal düşünce üzerindeki etkisidir. Siyasal düşüncenin kavranması, yalnızca yapıtların incelenmesi ile değil, onları tarihsel koşulların içine yerleştirmek ile mümkün olur. Düşünürlerin yaşadıkları dönem, onları yapıtlarını yazmaya iten en büyük faktördür. Yapıtların tarihsel bağlamla ilişkilendirilmesi, düşünürlerin fikirlerinin kavranmasının yanı sıra bireyi, soyut bir düşüncenin ötesinde devletin ve toplumsal ilişkilerin ortasına koyar.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise; Thomas Hobbes'un birey ve devlete yönelik düşünceleri çerçevesinde siyaset felsefesinin incelenmesi yapılmıştır. İlk olarak Hobbes'un yaşamı, eserleri ve yöntemi ele alınmıştır. Daha sonrasında *Leviathan* ve *De Cive Yurttaşlığın Felsefi Temelleri* eserleri temel alınarak siyaset felsefesinin özünü oluşturan insan doğasına yönelik düşünceleri ve doğa durumu yaklaşımı incelenmiştir. Takiben Hobbes'un çalışmalarında özellikle yer verdiği egemen gücün niteliği, görevleri ve uyruklarla egemen bağlantılarına değinilmiştir. Son olarak da devletin kuruluşu, nitelikleri ve yönetim biçimlerine yer verilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise ilk olarak John Locke'un başlıca eserlerinden olan *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme* eseri kapsamında bilgi felsefesi incelenmiştir. Bu şekilde giriş yapılmasının temel sebebi, Locke'un insana yönelik yaklaşımının onun siyasal sisteminin özünü oluşturmasıdır. Locke'un devlet üzerine görüşleri; *Hükümet Üstüne İkinci Tez* ve *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup* adlı yapıtları temel alınarak irdelenmiştir. Devletin incelenmesinde ilk olarak ele alınacak konu "Toplum Sözleşmesi Kuramı" çerçevesinde doğa durumu, doğa yasası ve savaş durumu analizleridir. Daha sonrasında düşünürün mülkiyet anlayışı ve kuvvetler ayrılığı üzerine analizleri incelenmiştir. Devamında devletin sınırları ve çözülüşü konuları ele alınmıştır. Son olarak John Locke'un kuramının modern devlet olgusu açısından anlamına değinilmiş ve devlet-birey ilişkisine dair yorumu ele alınmıştır.

Çalışmanın dördüncü bölümünde ise araştırma süresince elde edilen bulguların karşılaştırması yapılmıştır. Hobbes ve Locke'un modern devlet kuramına yaptığı katkı ve ayrıca kuramlarının birey-devlet ilişkisindeki otoriter ve özgürlükçü tonları ele alınmıştır. Son olarak iki düşünürün kuramlarının günümüze olan izlerine değinilmiştir.

Yukarıda da belirtildiği gibi çalışmanın ana konusu “Toplum sözleşmesi Kuramı”nın iki önemli temsilcisi olan Thomas Hobbes ve John Locke’un siyaset teorileri çerçevesinde devletin doğuş süreci ve bireyin devletle olan ilişkisidir. Siyaset; devlet meselelerinin tanzim edilmesini sağlayan bir olgudur. Siyaset filozofları da temelde insan doğası, devlet, en iyi hükümet biçimi gibi konulardan ilham alarak anlaşmazlıklar üzerine reçeteler sunarlar.

Araştırmanın önemi bu noktada ortaya çıkmaktadır. Modern siyasal düşünce, günümüz siyasal sisteminin de temelini oluşturmaktadır. Dönem düşünürlerinden John Locke ve Thomas Hobbes’un yapıtlarının ayrıntılı biçimde ele alınması, günümüz politik düşüncesinin daha iyi kavranması ve farklı görüşlerin dünyasından bakabilme olanağı sağlaması açısından önemlidir. Ursula K. Le Guin bu durumu (2019: 77) “gerçek yolculuk geri dönüşür” olarak ifade etmiştir. Schultz ve Tannenbaum’a göre de (2008:4), güzel bir gelecek adına geçmişte olmuş olanın incelenmesi, geleceğin mirasçıları olan gençlere önemli bir bakış açısı kazandırır. Ayrıca literatür incelendiğinde T. Hobbes ve J. Locke’un düşüncelerini ayrı ayrı ele alan birçok çalışma yapılmış fakat yalnızca iki düşünürün fikirlerinin birey ve devlet ilişkisi çerçevesinde karşılaştırıldığı bir çalışma gözlemlenmemiştir.

Araştırmanın hipotezi “John Locke’un birey-devlet kurgusu liberal teoriye kaynaklık ederken, Thomas Hobbes’un yorumu otoriter yönetimlerin birey-devlet algısı ile daha uyumludur” şeklinde oluşturulmuştur.

“Thomas Hobbes ve John Locke’un Siyaset Felsefesinde Birey-Devlet İlişkisi” başlıklı çalışma, nitel araştırma yöntemi ile yürütülmüştür. Alanyazın taraması ile T. Hobbes ve J. Locke’un teorilerine ilişkin eserlerden (kitap, makale, dergi vb.) veriler toplanmış ve incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda araştırma konusu ile alakalı elde edilen veriler, bulguların sistemli bir şekilde bir araya getirip sunulduğu betimsel analiz yoluyla çözümlenmiştir. Araştırmada elde edilen sonuçlarla, aşağıda belirtilmiş olan çalışmanın başlıca sorularının cevabının verilmesi amaçlanmıştır:

- “Modern devletin oluşumu hangi siyasal, ekonomik ve toplumsal gelişmeler sonucu ortaya çıkmıştır?”
- “John Locke ve Thomas Hobbes’a göre devlet ne ifade etmektedir? Devletin kuruluş amacı ve unsurları nelerdir?”
- “John Locke ve Thomas Hobbes birey-devlet ilişkisini nasıl temellendirmiştir?”
- “İki düşünür, siyaset felsefesinin hangi temel kavramları üzerinde yoğunlaşmıştır?”

İKİNCİ BÖLÜM

DEVLET VE BİREY ÜZERİNE

Bu bölümde ilk olarak devletin ve bireyin kavramsal çerçevesi çizilmeye çalışılmıştır. Daha sonra Antik Çağ'dan Modern Döneme, bireyin devlet karşındaki rolü araştırılmıştır. Çalışmanın ilk bölümünde öncelik, batı siyasi yaşamında ortaya çıkan modern devlet olgusuna giden süreçtir. Bu bağlamda feodaliteye odaklanılmış, feodalitenin tanımlaması ve feodal sistemin açıklaması yapılmıştır. Nihayetinde modern devletin temelini oluşturduğu mutlakiyetçi sistem ile modern devletin doğuşu ekonomik ve siyasi temelli incelenmiştir.

Devlet oluşumunun, feodaliteden kapitalist sisteme geçiş süreci içerisinde genel anlamda toplumda nasıl bir etki gösterdiği tartışılmıştır. Thomas Hobbes ve John Locke'un mensubu oldukları İngiltere'de devlet oluşumu; İngiliz İç Savaşı, İngiliz Devrimini de içeren temel noktalar çerçevesinde genel itibariyle ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu noktada temel amaç düşünürlerin hayatını ve yapıtlarını mevcut siyasi ve toplumsal sistem ile bağdaştırılarak incelemeye çalışmaktır.

2.1. Devlet ve Birey Kavramları

Çalışmanın bu bölümünde devlet kelimesinin kökeni ve devlet tanımları ele alınmıştır. Ardından birey kavramına ve birey-devlet ilişkisinin dönüşümüne yer verilmiştir.

2.1.1. Devletin Etimolojisi ve Tanımı

Siyaset felsefesinin en temel konusu olan toplum ve devlet ilişkisinin temelini insanlar oluşturur (Heywood, 2017: 19). İnsanların bir araya gelişi ile birlikte birçok siyaset kuramcısının farklı düşünüş ve teorilerle temellendireceği üzere insanın devlete olan ihtiyacı ortaya çıkmıştır (Ay ve Uçar, 2015: 196). Devletin kısa ve basit tanımları tam anlamıyla doyurucu olmaz ve devlet üzerine düşünmek için kesin bir tanım yapılma şartı

da yoktur. Üstelik bu konuda fikren herkesin anlaşabildiği tek bir tanım bulanamayacağı da bir hakikattir (Pierson, 2011: 13).

Dolayısıyla tekil bir tanım yerine farklı dönemlerde ortaya çıkan devletlerin oluşumlarını tarihsel bir perspektifle incelemek daha yerinde bir yaklaşım olacaktır. Buradaki temel gerekçe; insanlık tarihinde muayyen evrelerde oluşan devletin, her dönemin tarihi koşullarından, anlayış biçimlerinden etkilenerek şekillenmesidir (Özkök, 2010: 10). Bu bakımdan devletin tarihsel gelişimine geçmeden önce devletin terminolojik açıklaması ve devletin tanımını yapmakta yarar vardır.

Devlet kavramının tanımı pek çok kez ve birçok şekilde yapılmış, yapılmaya da devam etmektedir. Üç unsur teorisine göre yapılmış olan tanım en yaygın kabul edilmiş tanımdır. Jellinek'e göre; devlet varlığı üç unsur barındırır. Bunlar; insan, toprak ve egemenliktir. Bu unsurların hukuktaki isim karşılıkları ise; ilk unsur olan insanın oluşturduğu topluluk millet, ikinci unsur toprak için ülke, üçüncü unsur egemenlik için de iktidardır. Bu unsurlara bağlı olarak Gözler (2018: 133) devleti şu şekilde açıklamıştır; “Devlet belirli bir toprak parçası üzerinde egemen olan, belirli bir insan topluluğunun oluşturduğu varlıktır.”

Devlete yönelik yapılan tanımları, bu üç unsuru da barındırdığı sürece yanlış olarak düşünmemek gerekir. Ayrıca devleti diğer tüm kuruluşlardan farklılaştıran üç temel niteliği vardır; bunlardan ilki, yaptırım gücünü elinde bulundurmasıdır. İkincisi, uyrukların mecburi olarak devlete bağlı oluşu ve son olarak “yasal ve meşru olarak ceza verme yetkisi”dir (Vincent, 1992’den aktaran Demirci, 2021: 32-33). Devlet en yüksek egemenlik unsurlarını içermesi ve bağımsız nitelikler taşıması sebebiyle de tüm kuruluşların en üstünde yer alır. Bu sebeple devlet, “kurumlar kurumu” olarak adlandırılır (Dâver, 1993: 163-182).

Heywood (2017: 68-91) devleti şöyle tanımlar: “Devlet, sınırları belli bir toprak parçası üzerinde egemenlik gücünü kullanan siyasi organizasyondur.” Modern devlet ise,

Avrupa’da XV. yüzyıl ve XVI. yüzyılda ortaya çıkmış ve siyasal çatışmaların merkezinde olan diğer bütün kurumları çevreleyen bir oluşum haline gelmiştir.

Tablo 1.

Devlet kelimesinin dillerde karşılığı

İngilizce	Fransızca	Almanca	İtalyanca	İspanyolca
Devlet	Devlet	Devlet	Devlet	Devlet
state	Etat	staat	stato	estado

Kaynak: (Cadoux, 1988’den Aktaran Gözler, 2017: 7). Tablo yazar tarafından oluşturulmuştur.

Batı’da tabloda görüldüğü üzere tüm karşılıklar, Latince *status* yani durağanlık kelimesinden gelmektedir. Türkçede devlet sözcüğü Arapça’da kullanılan ve tedavül eden anlamına gelen “devle (دولة)” sözcüğünden dilimize gelmiştir (Gözler, 2017: 5-9).

Türk Hukuk Lügatı’na göre (1998) devlet; “Âmmenin menfaatini hukuk esaslarına göre gerçekleştirmekle mükellef bir otoriteye tâbi olan insanların muayyen ülkedeki birliği” olarak tanımlanmıştır.

Başgil, “*Devlet Nedir?*” başlığını taşıyan makalesinde devlet incelemesini yaptıktan sonra tanımı şu şekilde vermiştir: “Devlet muayyen bir ülke üzerinde ve, Hükümetle temsil olunan, üstün ve merkezi bir otoritenin hükmü ve gözcülüğü affında , muayyen hukukî ve otonom bir nizamla bağlı olarak yaşayan İnsanlardan mürekkep siyasi ve en geniş birliktir.” (2011: 990).

Devlet tanımları aynı zamanda dönemden döneme de değişiklik göstermiştir. Antik Çağ’da Yunanlar devlet yerine şehir-kent anlamına gelen *polis* kelimesini kullandılar. Romalılarda devletin karşılığı site-şehir devleti anlamına gelen *civitas* ve kamu malı, herkese ait anlamına gelen *res publica* kelimeleriydi. Orta Çağ’da ise krallık anlamına

gelen *imperium, regram*; halk anlamına gelen *populus, gens*; yer anlamına gelen *terra, land* gibi kelimelerin yanında *citta, cite* gibi kent anlamına gelen kelimeler de devlet yerine kullanılmıştır (Jellinek, 1913'den aktaran Gözler, 2018: 133).

Son olarak devletin genel bir tanımını yapmak gerekirse; çok eski dönemlerden itibaren düşünürlerin zincirleme şekilde üzerinde durdukları, Antik Yunan'dan Romaya her iktidar şekline devlet adı verilir (Akal, 2012: 39). Akal “devlet nedir” sorusunun cevabının “devlet nasıl düşünülüyor” şeklinde ele almadan anlamlandırılmayacağını düşünmüştür. Feodal düşünce yapısı, kilise zihniyeti, skolastik düşünceler gibi dönem düşünceleri ele alınarak modern düşünce yapısı ile karşılaştırılmalıdır. Devlet böylelikle farklılıklar içerisinde yakalanabilir ve bir bütün içerisinde yorumlanabilir (2000: 20-21).

2.1.2. Birey Kavramı

İnsanların doğumu ile başlayan süreç, onları bir diğerine benzemeyecek şekilde biricik kılmıştır. Yaşam yalnızca bir kez sahip olunan ve bir ikincisi elde edilemeyecek şekilde ele geçen bir fırsat gibidir. Kişilerin hayatı bu nedenle eşsiz ve kıymetlidir. İnsanın bir birey olarak var olma isteği, iki yaşından itibaren başlar. Bu dönemden sonra da tüm hayatı boyunca insan, bir birey olarak bir diğeri tarafından bilinmeyi ister. Bu sebeple birey kavramı, insanın toplumla olan ilişkisini ifade eder. İnsana daha genel anlamda bir toplumun azası olarak; topluluk içerisinde hak sahibi olabilmeyi, söz alabilmeyi ve eşitliği vadeder (Üskül Engin, 2014: 201).

“Türk Dil Kurumu Sözlüğü”nde (2021, tdk.gov.tr) birey tanımı şu şekilde verilmiştir: “Kendine özgü nitelikleri yitirmeden bölünemeyen tek varlık, fert” veya “Toplumları oluşturan ve düşünsel, duygusal, iradeyle ilgili nitelikleri toplum içinde belirlenen insanların her biri, fert.”

Gündelik dilde birçok şekilde tanımlanan birey kavramının siyasal açıdan tanımının verilmesi genellikle es geçilen bir konu olmuştur. 17. yüzyılda kullanılmaya başlanmış olan birey kavramı “tek başına bir kişi” anlamına gelmektedir. Bireyler kendi kendine

karar alabilen, özgür iradeye sahip bir başka deyişle özerk varlıklardır. Bunun yanında herkesin birbirinden farklı ve şahsına münhasır olması dolayısıyla da biriciklerdir (Heywood, 2017: 33).

Modern sistemlerde “birey kavramı” o kadar fazla yer tutar ki bu kavramın siyaset ve devlet açısından önemi noktası bazen gözden kaçırılabilir. Birey, devlette idare şekillerinin oluşturulmasında dahi temel teşkil etmektedir (Demirci, 2021: 46-49). Örneğin; otokratik düzenlerde devlet, kamu yararını gözetir ve vatandaşın devlete müdahalesi hoş görülmez. Devletin yükümlülüklerinin sınırları da vergi alanlarında, dış ilişkilerin kontrolü ile gibi konularla çizilmiştir. Kişisel alanlarında bireyler, herhangi bir kontrol altında tutulmadan ve dış bir engelle karşılaşmadan kendi menfaatleri doğrultusunda hareket edebilirler. Bu rejime, on sekizinci yüzyılın monarşik hükümetleri ve askeri rejimler örnek gösterilebilir. Cumhuriyetçi sistemlerde ise, devlet değişik düşünceleri içerisinde bulunduran anayasal bir süreç yürüterek bu düşünceler arasında uzlaşma sağlar. Devlet toplumsal yarar gözetilerek bireylerin ekonomik ve toplumsal ilişkilerini karışma yetkisine sahiptir. Bireyler, kendi özel alanlarında ise kişisel faydalarını gözetebilirler. Bu rejime, 18. yüzyıl Britanya’sı, klasik Atina, modern liberal demokrasiler örnektir. Totaliter sistemlerde de, hükümetin bütün bireyleri kapsayan toplumsal yararı tanımladığı ileri sürülür. İktidara karşı gelmek, hainlik ile bir tutulur. Bireylerin kendilerine özgü bir alanları bulunmaz. İyi vatandaşlar, toplumu yeniden inşa ederler. Nazi Almanyası ve Stalin’in Sovyetler Birliği bu düzene örnektir (Tansey ve Jackson, 2008: 137).

2.1.3. Antikiteden Moderniteye Birey-Devlet İlişkisi

Antik Çağ, kendisinden sonra gelen bütün çağları ve düşünürleri etkilemesi bakımından milat olarak görülmekte ve batı felsefesi bu döneme dayanmaktadır. Eski Yunan, devlet ve birey hakkındaki düşüncelerin beşiğidir (Tanrıseven, 2013: 2). Bu dönemde ve daha önceki dönemlerde, bireye dair bir evleviyet söz konusu değildir. Devlet (polis) Yunanlarda ilahi bir güçle kendilerine verilen bir hediye olarak görülür. Bu sebeple devleti korumak bireylerin öncelikli görevidir. Birey ancak bu görevi yerine getirdiğinde erdemli ve mutlu bir yaşam sürebilir (Demirci, 2021: 52). Dönemin insan doğasından

hareketle devleti inceleyen, yüzyıllar boyu değinilecek olan en önemli düşünürleri; Platon ve Aristoteles olması gerekçesiyle düşünürlerin bireye ve devlete yönelik düşünceleri de bu kısımda ele alınmıştır (Tanrıseven, 2013: 2).

Platon yani diğer ismi ile Aristokles; düzenli ve doğru bir toplumun inşa edilmesi adına siyasal sistemde olması gerekenin bilgisinin peşine düşmüş bir filozoftur. Atina'da Aristokrat bir aileden gelmiştir. Ailesinin eğitimine olan desteğiyle Sokrates'in öğrencisi olmuştur. Platon siyasal kuramın kurucusu sayılmasının yanında, yapıtlarıyla birçok düşünürü etkisi altına almıştır (Ağaoğulları vd., 2018: 91-92). Alfred North Whitehead (1979: 39-136) bu etkiyi şöyle ifade etmiştir; "Avrupa felsefesi, Platon'a düşülen dipnotlardan oluşmaktadır."

Platon'un *Devlet* adlı eseri; ideal devleti tanımlayan, siyasal düşüncesinin temelini oluşturan ilk büyük çalışmadır ve bu bakımdan bir klasiktir (Heywood, 2017: 26). Daha sonraki eserlerinden *Devlet Adamı* ve *Yasalar* ile siyasal düşüncelerini daha sistemli bir zemine yerleştirmiştir (Redhead, 2001: 27). Platon'a göre devlet; Hobbes, Locke ve Rousseau'da olduğu gibi sözleşmeden doğmaz. Birbirine ihtiyaç duyan insanların ve iş bölümünün bir gereksinimi sonucunda ortaya çıkmıştır (Ağaoğulları vd., 2018: 98). "Organizmacı bir toplum görüşü" benimseyen Platon *Yasalar* adlı eserinde; devleti bir gövdeye benzeter ve bireyin devletle olan ilişkisi bedenle organlar arasındaki ilişki gibi bir ilişki içersindedir. Bu ilişki karaciğer ve kalp arasındaki ilişkiye benzer. Birbirlerinden etkilenirler (Schultz ve Tannenbaum, 2008: 73; Düvenci, 2018: 70).

Platon, devlet anlayışı gereği bireyleri toplumsal bir sınıf içerisinde yerleştirir. Bu sınıflar parayı sevenler üreticiler, ünü sevenler koruyucular ve bilgiyi sevenler yöneticilerdir. Bu bakımdan bu üç sınıftan herkes, devletin refahı ve bireyin mutluluğu için yapılması gerekeni yapmalıdır. *Theaitetos* adlı eserinde bu düşünce şöyle dile getirmiştir; bireyler yeteneklerine göre en iyi oldukları işi yapmalıdırlar, eksik yaptıkları diğer tüm işlerden daha değerli olan budur (Platon, 2016: 94).

Devlet adlı eserinde mağara benzetmesinde bulunan Platon aslında mağara ile bütünüyle toplumu ve yaşanan dünyayı temsil etmektedir. Gölgeler toplum tarafından benimsenip hiç sorgulanmamış doğrulardır. Zincirler, bireyi sınırlandıran kuralları ifade etmektedir. Zincirler içerisinde olan birey ise sorgulamamış bir bireydir. Filozof, zincirlerini kırıp gerçeği gören ve gördüklerini de diğer insanlara anlatan kişidir. Hakikate ulaşma çabası içerisinde olan kişi devleti yönetmeye en layık kişidir. Bu bakımdan Platon, devleti en iyi şekilde ancak üstün bir bilgiye sahip olan bir insan yönetmelidir demektedir. Bu kişi Platon'a göre filozof kraldan başkası değildir (Ağaoğulları vd., 2018: 108).

Platon'un amacı ideal devletin bilgisine ulaşmaktır ve bu aşama ancak ideanın bilgisine sahip olmayla gerçekleşir. Bu da ancak episteme ile mümkün olabilir. Platon'un yönteminden şu açıkça görülmektedir ki devlet ancak akla uygun şekilde olduğunda bireyler erdemli ve mutlu bir hayat sürebilirler. Filozofun düşüncelerinden de anlaşılacağı üzere Yunan'da birey kavramı, yurttaşlıkla bir bütün içerisinde yer almaktadır. Platon'un "okuyan" ve "beyin" olarak adlandırdığı Aristoteles, bireyi kamusal alanda yurttaş kimliği ile canlandırır (Redhead, 2001: 33; Demirci, 2021: 52). Aristoteles'in birey ve kamusal alan üzerine siyasi yaşamı irdelemesi en kapsamlı şekilde *Politika* adlı eserinde olmuştur (Heywood, 2017: 84). Bu bakımdan bireye, devlete ve topluma yönelik düşünceleri bu eser üzerinden ele alınmıştır.

Aristoteles'in insan ve insan doğasına ait temel görüşü; insanın yapısı gereği toplumsal bir varlık olduğu ve kendi ereğini (amaç, gaye) içinde taşıdığı yönündedir. İnsanın hayvanla arasındaki temel ayrım; *Politika* eserinde "logos" terimi üzerinden verilmiştir. Logos hem "dil" hem "akıl" anlamına gelir. Aristoteles'e göre insanları hayvanlardan ayıran üç temel özellik vardır bunlar; akıl sahibi olması, konuşma yeteneğine sahip olması ve etkin bir yaşam içerisinde olmasıdır (Aristoteles, 2017: 160). Aristoteles'in siyasal düşüncesinin, birey ve toplum üzerine görüşü şu pasajda özet niteliğinde açıklanmıştır:

İnsanlar yaşamsal faaliyetleri sürdürmek ve ihtiyaçlarını karşılamak açısından başkasına bağlı varlıklardır. Yaşadıkları toplumdan ayrı olarak düşünemezler, bir arada

iyi olmak isterler. Bu birlikte güzel yaşayabilme gayesi kenti var eder. Bu bakımdan da insan siyasal bir hayvandır (Aristoteles, 2017: 271).

Devlete yönelik düşüncesinde aile teorisini benimseyen Aristoteles, toplumu şu şekilde sınıflandırmaktadır; bir toplumda en alt örgütlenme ve birleşme biçimi; barınma için bir ev, üreme için bir kadın ve işler için bir öküz edinen adamın gündelik ihtiyaçlar için kurduğu; ailedir. Bu topluluğun bir üstü ise gündelik olan ihtiyaçların dışında kalan bir araya gelen hanelerin oluşturduğu köydür. Çeşitli köylerden oluşan son birleşme ise şehir, devlet yani polistir. Böylelikle yetkinleşme süreci tamamlanmıştır. Devleti oluşturmada temel düşünce iyiyi gerçekleştirmek, hedeflemek, amaçlamak olduğundan; kısaca iyi bir hayat için bir araya gelen insanlar toplumu ve devleti oluşturmuşlardır (Aristoteles, 2017: 157).

Aristoteles iyi yönetim ve tek bir kişinin yetki sahibi olması konusunu bir yemek benzetmesi üzerinden açıklar; birçok kişinin hazırladığı yemek nasıl tek bir kişinin hazırladığından daha güzel oluyorsa bir toplulukta bir kişiden daha iyi karar verebilir. Çünkü bir kişi çok iyi bile olsa tutkusunun, arzusunun, hırsının ve korkularının daha çabuk esiri olabilirken bir toplulukta bu daha zordur (Aristoteles, 2017: 306).

Bu çerçevede “yasaların eşlik ettiği bir siyasal yönetim” en doğrudur. Sadece bir kişinin yönetimi söz konusu olduğunda bu vahşi bir varlığın yönetimine benzer. Söz konusu en iyi adam bile olsa hırslarının kurbanı olabileceğinden yasaların gerekliliği önemlidir (Aristoteles, 2017: 312). Aristoteles’in devletin yönetiminde yaptığı bu sınıflandırma, çalışmanın ana konusunu oluşturan Thomas Hobbes ve John Locke’un siyasal kurgusuna da kaynaklık edecektir.

Bireysel ve toplumun mutluluğu açısından erdemin öneminin altını çizen Aristoteles için erdemli ve mutlu bir birey varsa mutlu bir kentte vardır demektedir. En iyi rejim yurttaşların en iyi yaşadığı rejimdir (Aristoteles, 2017: 473-474). Aristoteles, Platon gibi adaletin, mutluluğun ve özgürlüğün ancak iyi ve düzenli bir devletle mümkün olacağını ileri sürmüştür. Fakat Platon’u biraz daha ütopyacı bir düşünce olarak ele alırsak,

öğrencisi Aristoteles'in düşünceleri bu fikirlerin yeryüzüne inmiş halidir diyebiliriz (Schultz ve Tannenbaum, 2008: 99).

Aynı zamanda Platon ve Aristoteles gibi düşünürlerden ilham alan önemli Türk İslam filozoflarından olan Fârâbî'nin görüşüne göre; en ideal devlet, adil olan ve eşitliğin sağlanabildiği bir devlettir. Fârâbî, Antik Yunan düşüncesini İslâm düşüncesi ışığında değerlendirerek birçok filozofun fikirlerine kaynaklık etmiştir. Düşünürüne göre, bireyler yalnız başlarına hayatlarını sürdüremezler ve toplum içerisinde olmak mecburi bir durumdur. Toplum düzenini sağlayan devlet, insanları sosyal bir hayat sunarak onlara mutlu bir hayat vadeder. Bütün devletler bunu gerçekleştiremez, ancak erdemli bir devlet insanların düzenini ve mutluluğunu sağlayabilir (Fârâbî, 2011: 7-238).

Ezcümle, Platon ve Aristoteles'in siyasal düzenine bakıldığında, insanın aklına verdikleri önemle birlikte, bireyi de ön plana çıkardıkları birçok nokta vardır fakat bu durum sınırlıdır. Daha sonrasında Aristoteles'in ardından bireyin devlet karşısındaki konumu, "yalnızca bireyin mutluluğuna odaklanan" bir düşünce yapısı çerçevesinde büyük bir değişim içerisine girecektir. Bunun bir diğer sebebi ise Yunan'da polis ve katılıma dayalı siyaset birbirinden ayrılmaz parçalar iken Büyük İskender'in fethi ile bu düşüncenin yerini büyük bir imparatorluğun almasıdır. Böylece polis yıkıma uğramıştır ve katılıma dayalı siyaset saf dışı kalmıştır (Demirci, 2021: 52). İskender'in gelişi ile birlikte uzun yıllar üzerinde durulacak olan ve fetihlerin bu düşünce ile kutsallaştırıldığı bir akım gelişmiştir. Bu akımın adı, "Stoacılık"tır. Stoacılık; MÖ. 336 ve 264 yılları arasında yaşamış olan Kıbrıslı Zenon adı ile bilenen bir Yunan filozof tarafından kurulmuştur. Stoa (sundurma) adını Zenon'un halka açık verdiği felsefe derslerinden almıştır (Akalin, 2015: 92).

Stoacılığın temel öğretisi, Sokrates'in ereğinde olduğu gibi insanın doğaya olan uyumu neticesinde ancak güzel bir yaşam sürebileceği düşüncesidir. Roma döneminde siyasal düşünce denildiğinde, Stoacılığın bireye yönelik düşüncesinin de etkisiyle siyaset ve devlet kavramı tanımlamaları daha farklı bir boyuta taşınmıştır (Ağaoğulları vd., 2018: 195). Romalılarda iktidarın ve gücün önemi ön plana çıkarken, Yunan'da siyasete

doğrudan katılım, eğitime vurgu gibi temel konular üzerinde durulmuştur. Antik Yunan siyasetin yurttaşla olan ilişkisini polise çevirirken, Roma’da iktidara ve yöneticiye bağlılık baskın gelmiştir (Schultz ve Tannenbaum, 2008: 109- 110).

Stoa düşüncesini benimseyen en önemli düşünürlerden biri Cicero’dur. Cicero Roma mülkiyet düşünceleri ile stoacılık düşünceleri arasında anlamlı bir köprü kurmuştur (Wood, 2020: 144). Felsefi düşüncesinin temelini, Roma’nın uygulamaları ile Yunan düşüncelerinin ortak bir zemininde birleştirmiştir (Schultz ve Tannenbaum, 2008: 180). Cicero; birey ve devlet üzerine olan düşüncelerini *Devlet Üzerine* isimli eseri ile duyurmuştur. Bu eser Cicero’nun oluşturduğu siyasal düzeni anlamak için en kapsamlı kaynaktır. *Devlet Üzerine*’de Platon’un *Devlet*’ini örnek almıştır fakat o Platon’un ideal devleti yerine Roma’yı koymuştur (Çevik, 2017: 16).

Cicero, devleti halkın ortak bir işi olarak görüp bir araya gelen insanların oluşturduğu bir yapı olarak görmüştür. Devlet adamının adaletli olması gerektiğini, aksi halde adaletsiz bir yöneticinin tiran olacağını vurgular. Devlet iyi yaşam için toplumsal düzenin korunmasını amaç edinerek yapay bir şekilde değil doğal olarak ortaya çıkmıştır. Cicero bireye karşı devletin en temel görevini “kendi mülkünün denetimini özgürce ve rahatsız edilmeden yapmasını garanti etmek” olarak görmüştür Cicero’nun kullandığı en mühim nosyon “*res publica*” dır. *Res publica* “kamusal olan, kamusal şey” anlamına gelmektedir. Bugünün anlamıyla *res publica* cumhuriyet anlamında kullanılmaktadır. Cicero’nun bu tanımı Platon ve Aristoteles’in *politea* kavramına eş gelmektedir. Cicero’nun “*res pebluca, res populi*” deyişi ile devleti “halkın işi ve mülkiyeti” olarak tanımlamıştır. Bu kurulan ilişkinin altı çizilmelidir, çünkü cumhuriyet yani devlet, erdemli yurttaşların ortak çıkarlarının gerçekleştirilmesi birliği üzerine kurulur. Fakat bu çıkarlar ancak yasalar ile onaylanır. Cicero yasa tanımını *Yasalar Üzerine* adlı eserinde yapılması gereken şeyler ve yapılmaması gereken şeylerin ancak akıl ile ayrıştırılabileceği yani yasanın en yüksek, doğru akıl olduğu şeklinde tanımlar (Ağaoğulları vd., 2018: 180-189).

Özetle Cicero’nun siyaset düşüncesine getirdiği en önemli unsur devlet ve devlet adamı tanımlamalarında halk için halka hizmet vurgusudur. O da devletin kökenini Aristo

gibi aileyi temele alarak ifade eder. Cicero bireyle devlet arasındaki ilişkide bireyleri yurttaşlık mertebesine eriştirir. Bir bireyin devleti savunmasının onun görevlerinin en yücesi olarak görür. En doğru devletin adalet ile bütünleşmiş ve yasalarla yoğrulmuş cumhuriyet olduğunu ileri sürer. Roma siyasal kurumlarında Cicero'da dâhil olmak üzere, Yunan düşüncesinin etkileri devam etmiştir. Bu düşünceler aklı ön plana alırken, Hristiyanlık ile birlikte iman ve akıl terazisinde imanın baskınlığı kabul edilmiştir. Hristiyanlar Roma'da olan krizleri, yenilgileri, çatışmaları aklın üstünlüğüne bağlamışlardır. Hristiyanlık döneminde rasyonalite böylelikle sorgulanmaya ve eleştiriye tabii tutulmuştur (Schultz ve Tannenbaum, 2008: 113-183).

Orta Çağ ise Antik Çağ'ı sonlandıran Romanın yıkılışı ve Rönesansın etkisiyle başlayan kültürel yükseliş çağının arasında kalan kısma tekabül etmektedir (Ağaoğulları vd., 2018: 237). Romada olan çöküş, aklın etkilerinin sorgulanması, Augustinus'un kutsal olanla siyaseti yeniden üretmesi ve diğer önemli gelişmeler ile birlikte Orta Çağ'a egemen olan düşünce mirasları ortaya çıkmıştır. Bu dönemde birey ve devlet ilişkisi üzerinde çok durulmamıştır. Çünkü bu dönem, modern bir toplum yapısı ile karşılaştırıldığında bireylerin tek başlarına özgürlüklerinin olmadığı görülür. Birey toplum içerisinde şekillenir. Orta Çağ'ın birey anlayışında, bireyin en yüksek amacına yalnızca toplum içinde ulaşabileceği görüşü hakimdir. Örneğin; dönem düşünürlerinden Thomas Aquinas için toplum, bireyin kendisini gerçekleştirmesi adına bir araç vazifesi görüyordu. Orta Çağ'a hakim olan düzen yani "feodal sistem" in çözülüşü ile birlikte de toplumu değil, bireyi temel alan düşünce yapısı sistemleşecektir (Demirci, 2021: 47-63). Bu anlamda feodal sistem ve çözülüşü modern devlet olgusunun ortaya çıktığı zaman dilimini oluşturması bağlamında, bir sonraki bölümde ayrıntıları ile işlenmiştir.

Orta Çağ'ın sonlarına doğru ise Batı toplumu, bireylerin kişilik yapısında, özgürlük kavramı bakımından radikal değişiklikler geçirmiştir. Modern toplumun temelleri bu aşamada atılmıştır. Bir yandan bireyin artan bağımsızlığı, diğer yandan dış otoritelerden izolasyonu ve sonuç olarak bireysel önemsizlik ve güçsüzlük hissi temelde farklı olan bir ekonomik sistem ve Orta Çağ bireyinin ruhundan farklı yeni bir kişilik türü ortaya çıkaracaktır (Fromm, 2001: 33-35).

Dante, Ochamlı William ve Marsilius gibi önemli düşünürlerin de fikir yapısı bu dönem olayları çerçevesinde şekillenmiştir. Aristotelesçi düşünüş tarzı ile hatırlanan Aquinas'tan sonra Dante, Ochamlı William ve Marsilius'un düşünceleri din-devlet ve birey arasında olan düşünceleri yeniden şekillendirmiştir. Dante, devletin meydana gelişinde kiliseyi tamamen saf dışı bırakarak ve devletin kiliseden önce var olduğunu, dünyevi hükümetin insanların dünyevi olan isteklerine hizmet ettiğini bu sebeple de kiliseden bağımsız olduğunu ileri sürmüştür. Dante'ye göre Aristoteles'e benzer şekilde insanın bir amacı-ereği vardır ve bu amaç mutlu olmaktır. Mutlu olmak ancak barış içerisinde bir ortamla mümkün olabilir ve bunu sağlayacak olan da devlettir. Devletlerin amacı insanlara iyi bir yaşamı, güvenli bir ortamı yaratmaktır (Ağaoğulları vd., 2018: 273).

Varlığa ilişkin görüşleri ile “doğal haklar teorisinin babası” olduğu iddia edilen Ockhamlı William ise (Demirci, 2021: 58); siyasal yönetimi Kilise'den ayrı tutmak konusunda Dante ile aynı düşüncededir. Siyasal iktidar dünyevi olarak, dinsel iktidar da ruhani olarak kendi alanlarında hüküm sürmelidirler görüşünü benimsiyordu. William'a göre devlet insanların oluşturduğu, bireylerin yararını gözetmekle görevli soyut bir kavramdır. Padova'lı Marsilius ise Orta Çağ yazılarının hepsinden farklı olarak düşüncelerini radikal bir şekilde ifade etmiştir. Marsilius'un devlet görüşü Aristoteles'in *Politikası*ndan esinlenerek ifade edilmiştir. Düşünür, birçok ev halkının birleşmesi ile birlikte devletin oluştuğunu söyler. Siyasal toplum ve devletin amacı; bireylerin gereksinimlerinin karşılanmasıdır. Bireyler devlete iyi, barış dolu, huzurlu bir yaşamın sağlanması açısından ihtiyaç duyarlar. Bireylerin birçok özel çıkarları gereksinimleri vardır fakat devlet söz konusu olduğunda tek bir yararda birleşirler. Marsilius, Kilise ile yönetici arasındaki siyasal bağları tamamen koparmış ve yönetici ile yönettiği halk arasına siyasetin iplerini teslim etmiştir (Schultz ve Tannenbaum, 2008: 181). Düşünürüne göre, siyasal iktidarın-prens'in yetki alanının içerisinde bulunmaktadır. Çünkü iki iktidara birden itaat etmek zordur ve din adamlarının görevi de dünyevi iktidar peşinde koşmak değil ruhların kurtuluşuyla ilgilenmektir. Marsilius dönemini aşan düşünceleri ile siyasal iktidarın kaynağına halkı koymuş ve prensi de halka sorumlu bir hale getirmiştir (Ağaoğulları vd., 2018: 284-285). Marsilius'un düşünceleri “dünyevi-ruhani iktidar karmaşası yerini prensin boyunduruğu altında olan bir kilise düşüncesi” almasıyla Hobbes'un egemenini, din

adamlarının yalnızca ruhani olanla ilgilenmesi bağlamında Locke'un düşünsel yapısını haber verir bir nitelik taşır.

Sonuç olarak üç düşünürün de ifade ettiği üzere birey ve devlet arasındaki ilişki Orta Çağ'ın sonlarına doğru farklı bir boyut kazanmıştır. Siyasal düzen bu dönemden sonra, birey ve devlet ilişkisine tanrı ile dinin aracılık etmediği, bireye toplumdan bağımsız haklarının salt birey olduğu için tanındığı bir devlette karşımıza çıkmıştır. Çalışma düşünürlerinden Hobbes ve Locke'un toplum sözleşmesi kuramı da, bu düşünceye kaynaklık etmiştir.

2.2. Thomas Hobbes ve John Locke'un Kuramlarının Tarihsel Arka Planı

Bu bölümde geleneksel devlet olgusundan modern devlet olgusuna evrilen tarihsel süreç ele alınmıştır. Daha sonra düşünürleri eserlerini kaleme almaya iten, dönemlerinin mevcut siyasal, toplumsal ve ekonomik dönüşümlerine yer verilmiştir.

2.2.1. Geleneksel Devletten Modern Devlete Dönüşüm Süreci

Geleneksel devletten modern devlete uzanan süreç uzun bir dönemi kapsar. Modern devletin doğuş aşaması; feodalite ve feodalitenin yıkımı ile başlayıp, mutlak krallıkların geldiği döneme kadar uzanır. Bu sürecin aşamaları en yalın haliyle Held'in derlemesinde ele alınır. David Held, devlet düzenlerini temelde beş grupta sınıflandırmıştır; geleneksel haraç toplayan devletler ve imparatorluklar, bölünmüş bir otorite düzeni olarak feodalizm, Standenstaat, Mutlakiyetçi Devletler ve Modern Devletler (Held, 1992'den aktaran Pierson, 2011: 61-62).

Modern devleti açıklarken ilk olarak feodal düzeni ele alan Gianfranco Poggi (2007: 33); bu rejimin oluşumunda üç ana etkenden söz eder. Bunlar Orta Çağ başlangıcına sebebiyet veren "Kavimler Göçü", "Batı Romanın çöküşü" ve "Batı Avrupalıların dış ve kendi çevreleriyle olan ilişkilerinde etkili olan ulaşım ve ticaret yollarının Akdeniz'den kayması"dır. Feodalizm, Pierson (2011: 63) tarafından en basit şekliyle "*çakışan ve*

bölinmiş otorite” olarak tanımlanmıştır. Feodalizm, Antik Çağ’ı sonlandıran Romanın yıkılışı ve Rönesansın etkisiyle başlayan kültürel yükseliş çağının arasında kalan kısma tekabül eden Orta Çağ’da ortaya çıkmış ve Batı Avrupa’da etkili olmuştur (Ağaoğulları vd., 2018: 237).

Feodalizm, hiyerarşik bir düzleme göre “vassal, lord ve kral” şeklindeki politik kurumları içerir (Mann, 2012: 32). Huberman’ın (2010: 31) değerlendirmesine göre; feodal sistem üç sınıfa içerisinde barındırır. Bunlar “*Dua edenler, Savaşanlar ve Çalışanlar*”dır. Temelde feodalizm, *fief*¹ ile toprağın kral-efendi aracılığıyla vassala verildiği bir çeşit efendi ve vassal ilişkisine dayanmaktadır. Bu efendi ve vassal bağlantısı soylular ve toplumda sözü geçen diğer insanlar tarafından tekrardan kurulur ve sonuç olarak bu yapının en aşağı kısmında ise serfin büyük bir çoğunluğu bulunur (Poggi, 2007: 36-41).

Ana üretim vasıtalarından biri olan toprak, feodal soylular arasında bölüştürülmüştür. Feodal soylular yalnızca üretim araçlarını değil askeri gücü de aralarında paylaşmışlardır. Bu bakımdan iktisadi açıdan güçlüdürler ve temel dayanakları onları kraldan bağımsız bir konuma getirmiştir. Bir ordunun kurulması bile ekonomik açıdan bir güç gerektirdiğinden, kral bu para ihtiyacını karşılayamamış, soylular karşılamıştır. Kral, soylular olmadan savaş kazanamayacak duruma gelmiştir. Krala gerekirse zor kullanarak bile olsa istediklerini yaptırabilecek duruma gelen feodal soylular, kralın mutlak egemenliğini engellemiştir. Hülasa; feodal yapıda yerellik ve iktidarda parçalanmışlık durumu söz konusudur (Köktürk, 2011: 80).

Feodalitenin bizim için altı çizilecek noktası, lord ve vassal arasındaki ilişkideki bu mütekabiliyet esasıdır. Feodalitede belirli bir hükümlerlik durumu söz konusu değildi. “Lord-vassal ve kral-halk” arasındaki bu sözleşme bağı, herhangi birinin ters düşmesi gibi bir durumda karşılıklı olarak sonlanmaktaydı. Bu birçok siyasal istikrarsızlık ve kargaşa haline yol açsa da gelecekte “anayasal sistem” düşüncesi bu karşılıklılık ve sözleşmeye dayanacaktır (Sander, 1994: 54).

---

¹ Soylular sınıfında yer alan senyöre, krallardan tarafından sözleşme çerçevesinde verilen toprak, hediye.

Geç Orta Çağ olarak tanımlanan zamanda kentlerin gelişmesi ile birlikte yeni ihtiyaçlar da ortaya çıkmıştı. Feodalizmdeki efendi-vassal ilişkisi bu gelişen kentlerin ihtiyaçlarını karşılayabilecek durumda değildi. Ticari anlamda kentliler feodal düzendeki geleneksel yapının, bireysel ilişkilerin dışında daha siyasal olan örgütlenmeleri ve ortaklaşa yararlarını savunuyorlardı. Oluşan yeni düzen daha kurumsal, bölgesel ve çoklu bir iktidar merkezi haline geliyordu (Pierson, 2011: 65). Bu düzeni modern devletin ana referans noktası ve mutlakiyete yönelişin bir ön sezisi şeklinde düşünen Poggie (2007: 60) yukarıda da belirtildiği gibi *Ständestaat*²'ı feodalizmden farklı bir evrede ele alarak “*erken modern yönetim düzeni*” olarak yorumlamıştır.

Mutlak monarşilere geçiş süreci, birbiri ile ilintili birçok tarihsel olayın yaşanması ile mümkün olmuştur. Bu gelişmelerden kısaca söz edecek olursak ilki bu dönemde meydana gelen yoğun nüfus artışlarıdır. Nüfus artışları, ihtiyaçların çoğalmasına neden olmuştur (Yılmaz, 2015: 58). Sander (1994: 51)'e göre, Batı Avrupa'nın yükseliş sebepleri arasında saydığı ağır sabanın bulunuşu, bu yeni oluşan ihtiyaçlara karşılık verilmesini kolaylaştırmış ve üretimi artmıştır. Bunun yanında “Rönesans hareketleri”, kiliseye karşı güvenin sarsılması ile ortaya çıkan “Reform hareketleri” ve “coğrafi keşifler” gibi etmenler de feodalitenin çözülüşüne neden olmuştur. Artık Orta Çağ'ın batı teşkilatlanma sistemi olan feodal sistem gereksiz hale gelmiştir (Coşkun, 1997: 158). Bütün bu gelişmeler sonucunda yeni bir dünya düzeni, yeni bir devlet ve siyasal sistem anlayışı ortaya çıkmıştır (Kapani, 2001: 40). Avrupa'da geleneksel siyasal yönetim yerini mutlak monarşilere bırakmıştır. Mutlak monarşiler feodalite ve modern devletin oluşumuna kadar olan süreçte köprü görevi görmüştür (Akkaya, 2019: 118).

Mutlakiyetçilik gibi bir devlet sisteminin geleneksel dönem teması altında mı incelenmesi gerektiği yahut modern dönemi mi kapsadığı tartışma konusu olmuştur (Pierson, 2011: 66). Poggie (2007: 81) mutlak yönetim biçimini modern devletin ilk vuku bulduğu şekil olarak yorumlar. Giddens'a (2005: 131-144) göre ise mutlak devlet modeli, geleneksel düzenin birçok ögesini içerisinde barındırması dolayısıyla geleneksel devlet modelinden ayrılamaz. Mutlakiyet temelde feodal sistemin, kapitalist sisteme geçiş süreci

---

² Poggi'nin özgün bir yapı olarak nitelediği ständestaat; stände isimli kurumları içinde barındıran, krallın temsil edildiği, feodal hakların bir topluluğa verildiği ve kralla iş birliği yapılan bir yönetim sistemidir.

içerisinde toprak sahiplerinin kendilerini güvence altına alma isteğidir. Mutlak devlette, serflik yavaş yavaş silinerek iktidar merkezileşmiş bir sistem haline dönüşmüştür. Mutlakiyet feodal sistemin çok başlı ve karmaşık iktidar yapısını merkezi ve sarsılmaz bir iktidar düşüncesine dönüşmüştür (Göze, 2015: 78-111).

Geleneksel Devlet, genel itibariyle toplumun sınıflara ayrıldığı ve sınırların belirsiz olduğu bir yapıyı ifade eder. Bu toplumların siyasal sisteminde parçalı bir yönetim söz konusuydu. Siyasi anlamda gelişmiş bir yönetim durumundan söz edilemezdi. Mutlakiyetçilik sistemi ile birlikte bu geleneksel düzenden ayrılma durumu gerçekleşti. Modern devletin bir anlamda yapı taşı olacak özellikleri içinde barındıran Mutlakiyetçi devlette, birçok yenilik meydana gelmiştir (Giddens, 2005: 11). Bunlardan ilki askeri alanda daimi ve donanımlı bir ordunun kurulması bir diğeri ise feodalitenin aksine merkezi hususiyet kazanmış bir bürokrasinin varlığıdır. Devlet yönetiminde idari anlamda bir merkezileşme ve güç elde etme durumu doğmuştur. Bunun dışında tüm devleti kapsamı dahiline alan vergi düzenlenmeleri de mali alanda yapılan değişiklikler arasındadır. Son olarak, uluslararası alan ve ticarete yapılan birçok yenilikte bu sistemle birlikte genişlemiştir (Giddens, 2005: 131; Pierson, 2011: 68).

Modern devletin oluşumu kapitalizmin gelişme sürecinden ayrı ele alınamaz. Modern devlet, birçok şekilde kapitalistlere fayda sağlamıştır; mülkiyet haklarının korunmasında, büyük kârlar elde etmelerine olanak tanıyan tekeller yaratılmasında ve diğer ülkelerdeki çıkarlarını koruyacak ve güvence altına alacak bir düzenin kurulmasında önemli bir rol oynamıştır (Wallerstein, 1988: 99; Wallerstein, 1988: 2009). Mutlakiyetçi devlette öne sürülen gelişmeler; modern devletin başlıca özelliklerini biçimlendirmiştir. Modern devletin ana teması; iktidarın tekelleşmesi, devletin artık krallardan ve hükümet yöneticilerinden ayrı olarak onlardan üst olarak kabul edilip, kalıcılığının vurgulanmasıdır (Pierson, 2011: 75).

Modern devlet adını alan sistemin tahlili için bu oluşumun öncesindeki olayların göz ardı edilmemesi gerekir (Saygılı, 2010: 61). Modern devlet düşüncesinin oluşumunda Avrupa'da meydana gelen tarihi dönüşümler büyük rol oynamıştır. Modern devlet bu

gelişim ve dönüşümlerden ayrı olarak düşünülemez. Bunlar başlıca; tarımdan sanayi toplumuna yönelişi ifade eden Sanayi devrimi, nüfus yapısındaki değişim ve dönüşümler, ticaretin gelişmesiyle feodal ekonomiden kapitalizme geçiş, ekonomik ve sosyal anlamda da işlerin artması sonucu yaşanan bölünmeler, akılcılık ve bilimsel düşüncenin yükselişi sonucu “Rönesans, Reform ve Aydınlanma” hareketlerinin ortaya çıkışı, kentlerdeki gelişim ve siyasal alanda demokrasiye yönelim olarak özetlenebilir (Pierson, 2011: 57).

Ticaretin gelişmesi, burjuvazinin ekonomik anlamda daha çok zenginleşmesine sebep olarak, siyasi alanda da güç ele geçirme mücadelesini oluşturmuştur. Bu istekle birlikte burjuvazi sınıfı, feodaliteyi karşısına almıştır. Kilise ve soylular feodaliteyi desteklerken, kral ve burjuvazi mutlak monarşi yanlısı olmuştur. Orta Çağ döneminde meydana gelen yoğun nüfus artışları ve bu nüfus artışının getirdiği ihtiyaçlarla birlikte yeni malların üretilmesi de ticareti arttırmıştır (Yılmaz, 2015: 58).

Ticaret ve kentlerin hızlı gelişimi sonrası, mutlak monarşinin oluşumunun önünde tek mâni kiliseler kalmıştır. Rönesans coğrafi keşifleri hızlandırırken, reform süreci de kilisenin gücünün yitirilmesine sebep olmuştur. Bunların sonucunda modern devletin ekonomik hattı olan kapitalist sistemin gelişmesi adına tüm imkanlar sağlanmıştır. Aynı dönemde aydınlanma ile devlet iktidarının kaynağı dinsel olmaktan çıkarak, akla yatkın hale gelmiştir (Eryücel, 2011: 112).

Modern devlet gelişen bu neticeler sonrasında Batı Avrupa’da 15. ve 16. yüzyılda ortaya çıkmıştır (Gözler 1998:66; Kapani, 2001:39). Modern anlamıyla devlet düşüncesi Otuz Yıl Savaşları’nı sonlandıran “*Westphalia Barışı*” ile bağdaştırılabilir (Çiftçi, 2018: 688). *Westphalia Barışı*, siyasal ilişkilerin papalıktan ayrı ele alındığı ilk laik toplantı olma özelliğini taşır. Toplantıda papalık temsilcisinin imzası alınmayarak tamamen göz ardı edilmiştir. Kilisenin yetkileri bu olayla birlikte net bir şekilde sınırlandırılmıştır (Sander, 1994: 73). Daha sonrasında hakimiyeti mutlak ve bağımsız birçok devlet oluşumu gözlemlenmiştir. Egemenliğin sınırları büyümüş ve bu durum Hobbes’un Leviathan’ının doğuşunun ilk sancısı olmuştur (Pierson, 2011: 71-72).

Pierson (2011: 75) tarafından modern devletin özellikleri sekiz kategoride ele alınır. “*Şiddet araçlarının denetimi, toprak, egemenlik, anayasallık, kişisel olmayan iktidar, kamu bürokrasisi, meşru yetki ve yurttaşlık, vergilendirme.*” Modern devletin başlıca özellikleri arasında sayılan devletin şiddet tekeli elinde bulundurma hakkı, önemli bir belirleyici unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (Bayrak, 2019: 60-61). Bir toplumsal örgütlenme biçimi olan devletin oluşum ve gelişimi sürecinde, şiddetin tekelleşmesinden tanımsal olarak Weber de söz etmiştir (Elias, 2000: 64-66). Sosyoloji ve siyasal sorunların çözümü adına yaptığı çalışmalar ile tanınan Alman düşünür (Burns, 1984: 415-416) Max Weber (2004: 1) devleti, “belli bir bölge içinde fiziksel şiddetin meşru kullanımını tekelinde bulunduran insan topluluğu” olarak tanımlar.

Bu noktada farklı görüşler de mevcuttur. Devleti bir sınıf yapılanması olarak gören Marksist görüşe göre (Kapani, 2001: 33-40); işçi sınıfını kontrol altında tutmak adına devlet için şiddet tekeli mecburidir. Marksist düşüncede devlet, iktisadi eşitsizliği savunmak adına bir nevi tahakküm aygıtıdır. Liberal düşüncede ise devletin varlığı mülkiyetin güvenliği için vardır. Liberaller, devletin şiddet tekeli elinde bulundurma hakkını sivil toplumun güvenliğinin sağlanması ve mülkiyetin korunması gerekçesiyle meşrulaştırırlar. Devlet bütün bireylerin sosyal refahının garantisi olan, yansız bir hakemdir. Muhafazakârlar ise devleti karmaşa ortamından uzaklaştırmanın belirli bir otorite varlığıyla mümkün olacağını düşünürler. Bu sebepten ötürü devlet, güç sahibi olmalıdır. Faşistler, devleti millî bir cemiyetin henüz ayrılaşmamış menfaatini aksettiren sağtöresel bir ülkü olarak görürken, Anarşistler devleti lüzumsuz bir kötülük olarak düşünüp tamamen saf dışı bırakırlar (Bayrak, 2019: 60-61; Demirci 2021: 25).

Modern Devlet’in oluşum itibariyle özetle iki başlık altında ele alınabilir; ilki 1789 Fransız Devrimi’ne kadar olan mutlakiyetçi dönemdir. Bu süreçte kral burjuvazi sınıfına sağladığı ticaret olanakları ile bu sınıfın finansal desteğini yanına almış ve bölünmez bir iktidar sahibi olarak tarih sahnesinde belirmiştir. Fransız devriminden günümüze kadar olan ulus devlet süreci ise ikinci aşamayı kapsar. Fransız Devrimi ile kralın egemenliğinin yerini, yurttaşın yükselişi alır (Zabunoğlu, 2018: 548; Saygılı, 2010: 90).

Modern devlete geçişte bu değişiklikler, ülkeleri de farklı sonuçlara götürmüştür. Fransa modern döneme siyasal gelişmelerde öncülük edecek olsa da belirleyici rol oynayamamış ve ilk planı İngiltere almıştır. İngiltere’de Fransa’nın aksine toprak sahipleri güç elde etmişlerdir. Bunun sonucunda da Orta Çağ’ın köylü toplumu yıkıma uğramıştır. İngiltere’de demokrasinin gelişmesi, toprak sahibi soyluların bağımsızlığına bağlanabilir. Fakat Fransa’da durum tam olarak tersidir. Fransız soyluları kralın etrafında, ona bağımlı haldedir. Bu durumun doğal sonucu olarak, köylülerin sırtına yüklenen bir soylu sınıfı söz konusudur. Modern devletin etkileri ve demokrasinin kökleri her ülkede ayrı ayrı kimliklerde vuku bulup, temellenmiştir (Moore, 1989: 9-37). Devletin oluşumu İngiltere’de “feodal sistemden kapitalist sisteme geçiş” süreci ile birlikte meydana gelirken, Fransa’da feodal sistemden mutlakiyetçi sisteme geçişle mümkün olmuştur (Wood, 2016: 32).

2.2.2. İngiltere’de Modern Devletin Oluşumu

Modern şekliyle devletin izlerinin 16. yüzyıl İngilteresinde görüldüğü söylenebilir (Pierson, 2011: 85). İngiltere’de modernleşme 1600’lü yıllardan 1850’li yıllara kadar uzun bir süreci kapsar. Bu süreçte ekonomik ve toplumsal birçok değişim meydana gelmiştir (Özkan ve Parlador, 2014: 838). İngiltere’de temel değişim feodal bir düzenin yok oluşu ile başlamıştır. Ülkede yaşanacak olan devrim iki yüzyıldır süregelen toplumsal dönüşümün yön verdiği iktisadi bir gelişimin ürünüdür. İngiliz devrimi dünya tarihinde gerçek ve modern bir devrim oluşuyla ve diğer iki devrimi de etkilemesiyle bir ilktir. İngiltere’de iktidarın el değiştirmesi üzerine feodalitenin yerine kapitalist bir düzen almıştır (Hill, 1983: 13; Hobsbawm, 2005: 33; Richards, 2012: 14-28). İngiltere’nin siyasal düzeni temelde kralın sermayeyi elinde rahatça bulundurup, bunu kullanabilen toprak sahiplerine bağımlılığı üzerinedir. Krala siyasal araçları elinde bulundurma ve bunları kullanabilme imtiyazı, yalnız toprak sahibi tüccarların tanıdığı yetkiler çerçevesinde gerçekleşmiştir. Bu durum, ikili bir bağımlılık ilişkisini ortaya çıkarmıştır (Tilly, 2001: 270-271).

İngiliz devriminin ve daha genelde İngiltere toplumunun liberal bir şekle bürünüşünün öyküsüne bütün nedenleriyle değinmek, buradaki amacımızı aşmaktadır. Bu

sebeple demokratik ve çağdaş dünyaya geçişte başlıca iki etmen üzerinde durulabilir. Bu dönüşümün ilk temeli ekonomik nedenlerdir (Moore, 1989: 9).

İngiltere 17. yüzyılda çoğu insanın tarım ve yün imalatı üzerinden geçimini sağladığı feodal bir ülkeydi. Yoğun nüfus artışları, ticaretin giderek yaygınlaşması ve sanayinin gelişmesi üzerine feodal toplumdaki toprak algısı değişti. İnsanlar artık toprağı feodalite düzeninde olduğu gibi siyasal bir temelde değil de daha çok bir meta olarak görmeye başladılar. Toplum bu değişen şartlara ayak uydurmak durumunda kaldı. Birçok toprak sahibi toprağını kiralama yoluna gitti. Bunun sonucunda artan vergiler ve kira durumları küçük çiftçileri olağan akışın dışına sürükleyerek, yeni oluşan sisteme boyun eğmek mecburiyetinde bıraktı (Hill, 1983: 25-42; Parker, 2000: 56). Bu yeni sistem insanların para anlayışını dönüştürdü. Toprağı ve paraya sahip olmanın giderek öneminin artmasıyla, toprak özel mülkiyete denk ticari bir araç haline geldi. Meydana gelen birçok değişim sonucu kaçınılmaz olarak feodal düzen yıkılma sürecine girdi (Moore, 1989: 12).

Bu değişimlerden en önemlisi iç savaş sonrası başlayan, Victoria dönemine kadar devam eden “Çitleme Hareketleri” idi. Feodalizmde sözü geçen hiyerarşik düzen kaynaklı bağımlılık ilişkisi mevcutken, özel mülkiyet söz konusu değildi. Çitleme ile birlikte bu zincir kırılmış ve bireycilik düşüncesinin pekişmesi özel mülkiyet anlayışını da beraberinde getirmişti. Eskiden köylüler tarafından koyun yetiştirilen ve otlak yapılabilen alanlar artık sözleşmeler ile belirli bir süreliğine (bir yıllık) kiraya verilecek şekilde işgal ve çitlemenin önü açıldı. 17. yüzyılda meydana gelen bu çitleme hareketi ile birlikte zenginleşen yeni çiftçi sınıfı ve eski çiftçiler arasındaki sınıfsal farklılıklar giderek büyümeye başladı. Toprak sahipleri yalnızca köylülerle değil birçok ticari kiracı ile de anlaşmalar yaptı ve toprağın çoğuna hakim oldu (Mooers, 1997: 47; Skocpol, 2004: 275).

Çitlemenin altında yatan asıl sebep yün ve yün imalatının ilerlemesiydi. Toprakların çitle çevrilmesi ve ortaklaşa olan bu ekilebilir alanların yün ticareti amaçlı koyunlara otlak haline getirilmesi sonucu toprak; insanların emeği karşılığı ihtiyaçlarını karşılayabildikleri karnını doyurdukları bir alan olmaktan çıktı. Meydana gelen bu zincirleme olaylar neticesinde tarımsal kapitalist dinamiklerin oluşmasına yön verdi (Brenner, 1982: 97-103).

Dönemin ünlü deyişi, “*Koyunlar insanları yedi*” olmuştu. Artık bu alanda çobanlar, koyun otlatıyorlardı. More (2018: 14) Utopia adlı eserinde büyük çitleme hareketlerini şöyle tanımlar: “Bütün İngiltere’yi saran koyun sürüleri. Başka yerlerde o kadar tatlı, o kadar tokgözlü olan bu hayvanlar, sizin memleketinizde öyle açgözlü, öyle doymak bilmez olmuşlar ki, insanları bile yiyorlar, kırları, köyleri evleri silip süpürüyorlar.”

Büyük toprağı elinde bulunduran ve bunları kiralayabilecek güce sahip olan büyük çiftçiler, ticaret adamları İngiltere’nin dönüşümünde en büyük rolü oynadılar. Küçük toprak sahibi halk ve köylü toplumu kurban oldu ve yıkıma uğradı. 1640’lı yıllarda İngiltere’de sözü geçen insanların temelde toprak sahipleri olmasıyla birlikte, kapitalist sistem daha da özgürleşmeye başlamıştı. Kapitalizmin yaygınlaşması, toprak sahibi sınıf ve küçük çiftçiler-halk arasındaki çatışmayı güçlendiriyordu. Artık feodal bir düzenin yerini, kar elde etmek öncelikli amacı olan farklı bir sistem almıştı; kapitalizm (Hill, 1983: 13; Huberman, 2010: 174).

Avrupa devletlerinin aksine kapitalist bir sistemin İngiltere’de yükselişi kendine mahsus bir nitelik taşımıştır. Somut belirli bir olay etkisiyle oluşmaktan ziyade karşılıklı sermaye yarışı, rekabete dayalı üretme şekilleri buna bağlı olarak gelişen tüm ilişkiler ağı İngiltere’de daha öncesinde görülmemiş bir toplum yaratmıştır. Devletin merkezileşmesi, kapitalist sistemin yükselişi gibi gelişmeler iki karşılıklı kutup olan özel mülkiyet ve devlet arasındaki gerilimlerin parçalarıdır (Wood, 2016: 24-25).

Tarihsel süreklilik içerisinde devletin oluşumunu ve buna bağlı gelişen iktisadi gelişmeleri birbirinden ayrı yorumlamak imkansızdır. İngiltere’de feodaliteden kapitalizme geçiş öyküsünde oluşan devlet düşüncesinin bağlamlandırılması devletin ve özel mülkiyetin ancak birbirini tamamlayan parçalar olarak konumlandırılmasıyla mümkündür (Wood, 2020: 26-28).

Bu bakımdan 16. ve 17. yüzyıllarda gerçekleşmiş olan küçük çiftçilerin mağduriyeti, iç savaşta meydana gelen tüm çalkantılar ve diğer sözü geçen bütün gelişmeler İngiltere’ye özgü olan kapitalist düzenin belkemiğini oluşturmuştur. Kapitalist sistem, İngiltere’de

esasen yoktan var olan bir sistem değildi. İngiltere, yüzyıldır kapitalizme ve mülkiyete tüm karşılıklarını verecek bir düzene zaten sahipti. Batı’da diplerde gömülü olan kapitalist sistem, İngiltere’nin kırsalında meydana gelen olaylar neticesinde yüzeye çıkmıştır. Artık ekonomi, tümüyle siyasal alanı baştan belirlemiştir (Wood, 2016: 26-330).

İngiliz devriminin ikinci üzerinde durulması gereken noktası ise siyasal dönüşümün nasıl gerçekleştiğidir. Siyasal dönüşüm ve gelişmelerde özelde; “VII. Henry, VIII. Henry, I. Elizabeth, I. Jones ve I. Charles” başat aktörler olmuşlardır (Özkan ve Parladır, 2014: 838). İngiliz tarihine ilk bakışta, devletin doğuşunun oluşum öyküsü üç etmenin arasında meydana gelen dönüşümlerin bir ürünüdür. Bunlardan ilki monarşi, ikincisi mal ve mülkü elinde bulunduran toprak sahipleri ve sonuncusu da halktır. Bu karşılıklı mücadele 13. yüzyıl 1215 tarihinde imzalanan “Magna Carta” belgesine kadar uzanmaktadır. Bununla birlikte daha sonraları Tudor ve Stuart hanedanlıklarının İngiliz siyasal sistemini özelleştirilmiş bir monarşi şeklini alması yönündeki çabaları da dönem çatışmalarının önemli bir bölümünü kapsar (Sander, 1994: 79).

On beşinci yüzyıl İngiltere için, monarşi ve burjuvazi açısından dengeli bir zaman dilimidir. 1455 ve 1485 yıllarında “Gül Savaşları” meydana geldi. Lancaster ve York sülaleleri arasında gerçekleşen ve karşılıklı mallara el koymaya dayanan bu süreç, bir iç savaş haline dönüştü. Savaştan Lancaster’ı destekleyen Tudor hanedanı, siyasal gücünü pekiştirerek çıktı. Tudor hanedanı, York sülalesinden bir prensesle hayatını birleştirerek, VII. Henry ismiyle tahta çıktı (More, 2018: 115). VII. Henry ve yandaşları tüccarların güvenli bir İngiltere isteğini, parlamentonun ekonomik katkıları ile düzene geçirmişlerdi. Sonrasında devletin genişleme süreci devam etti. Tudor hanedanı mensubu VIII. Henry ve I. Elizabeth’in siyasal politikaları bu dönem monarşiyi güçlendiren önemli uygulamalar oldu (Tilly, 2005: 120-121).

Aynı zamanda kiliseye karşı duran burjuvazi de, kralın siyasal gücünün artmasında bir etmen olmuştur. Kral ve parlamento ilişkisi Tudor Hanedanlığı zamanında karşılıklı çıkar ilişkisine dayanıyordu. Bu anlaşma, kral ve parlamentoyu kapsayan “*Taç Uzlaşması*” adını almaktadır. Lakin Elizabeth’in ölümünden sonra başa geçen Stuart Hanedanlığı

hükümdarları, geçmişten gelen bu uzlaşma politikasını yürütemediler ve XVI. yüzyıldan sonra burjuvazinin giderek güçlenmesini tehlikeli buldular. Kral ile parlamento arasındaki çatışmalar, İngiltere’de iç savaşa neden oldu (Hill, 1983: 43-46; Ağaogulları ve Köker, 1994: 164-165).

İki rakip olan İngiliz Parlamentosu ile monarşi arasındaki mücadeleler siyasal gücü elde etme noktasında birçok yerde çatıştılar. Bu çatışmaları güçlendiren birçok sebep oldu (Parker, 2000: 67). Bunlardan ilki İngiliz belge ve bildirimleridir. İkincisi parlamentonun kentlileri içermesi, üçüncüsü parlamento mensuplarının hepsinin mal ve mülk sahibi olmaları ve son olarak Parlamento’da Lordlar ve Avam Kamarası gibi iki temsili organ bulunmasıdır. Bunlar sınıf farklılıklarının oluşmamasında başlıca etkiler olarak, İngiltere’yi diğer Kıta Avrupası ülkelerinden ayırmıştır. İngiltere’de siyasal mücadele alanı daha çok Parlamento ile Kral arasındaki çatışmaları içermiştir (Sander, 1994: 79).

Bu münakaşa durumu I. James ve I. Charles döneminde en yoğun haliyle görülmektedir (Hill, 1983: 43-46). İngiltere’deki siyasal karmaşa hali iç savaş durumunu aldığı anda I. Charles’a yapılan suikast sonucu İngiltere Devrimi’nin fitilini ateşlemiş oldu (Sander, 1994: 80-81; Mooers, 1997: 190). I. Elizabeth sonrası 1603 yılında tahta I. James geçmişti. Bu dönemde İngiltere’nin Birleşik Eyaletlere olan mali borcu da göz önüne alındığında İngiliz devleti içsel sıkıntılarla boğuşuyorken aynı zamanda dış güçlerle de savaş halindeydi. 17.yy devrimlerinin ortaya çıkmasında bu mali sıkıntılar büyük rol oynadı. I. James’in politikaları en bariz şekliyle mutlak bir monarşinin savunmasıydı (Ağaogulları ve Köker, 1994: 165; Tilly, 2005: 136-137).

I. Charles tahta çıktığında babasından birçok sorunlu miras devralmıştı. Kral o dönem tek başına hareket ederek, İspanya ve Fransa’ya karşı savaş açtı. Siyasal sistemde kralın izlediği politikalar göz ardı eden Parlamentosunun karşı tepkisini aldı ve 1628 yılında Haklar Bildirisini yayınladı. Bu bildiri ile birlikte kralın birçok yetkisi sınırlandırıldı. Bildiri, Parlamento bilgisi dışında vergi alınmaması ve sıkı yönetim ilan edilmemesi, ordunun düzenlenmesi, suçlama durumları net olmaksızın kimsenin tutuklanmaması gibi kuralları içeriyordu. Kral onaylamak zorunda kaldığı bildiri sonrasında baskıları giderek

artırarak, Parlamento'yu dağıttı. 1630'lu yıllarda 11 yıllık uzunca bir zaman dilimi boyunca parlamentosuz bir yönetim söz konusu oldu. Kralın vergileri çoğaltmasının yanında bu dönem dinsel gerilimler de ülkede ayaklanmaların meydana çıkmasına sebep oldu. I. Charles'ın o dönem tepki çeken bir dua kitabını halka dayatması, İskoç ve İngiliz kiliselerini birleştirme isteği sonrasında 1639'da "İskoç Ayaklanması" gerçekleşti (Sander, 1994: 80-81; Parker, 2000: 55).

Bu olayla birlikte siyasal ve toplumsal kriz baş gösterdi. I. Charles parlamento'yu iki kere daha toplamak durumunda kaldı; birincisi kısa parlamento ve ikincisi de uzun parlamento adıyla devrimin başlıca olayları kabul edildi (Skocpol, 2004: 271). Parlamento'nun krala yönelik bu sınırlandırıcı tavrı 1641 yılından 1649'a kadar olan süreci daha sancılı bir hale getirdi. "Grand remonstrance listesi" yani krala verilen şikayet listesi ise iç savaşı körükleyen en bariz belge oldu (Canfora, 2010: 40).

Bu dönemde ortaya çıkan Oliver Cromwell, kralı hezimete uğratarak tamamiyle halkın oluşturduğu bir ordunun başına geçmişti. Bu olayla birlikte halk tarihte ilk defa kralı yargılar hale geldi. Lordlar Kamarası halkın yanında yer alırken, Avam Kamarası krala karşı duruyordu. 30 Ocak 1649'da Uzun Parlamento kralı yaptığı suçlardan haksız bularak, idamına karar verdi. I. Charles'ın idamı Whitehall'da gerçekleşti. İngiltere bu olaydan sonra "Commenwealt" adını alarak, cumhuriyet oldu (Ağaoğulları ve Köker, 1994: 165-169; Sander, 1994: 80-81; Parker, 2000: 52; Richards, 2012: 19).

1650'lerde sorunları geçici olarak saf dışı bırakıldığı bir diktatörlük kuran Cromwell'in 1658 yılında gerçekleşen ölümünden sonra İngiltere eski düzenine geri döndü ve monarşi tekrar kuruldu. II. Charles tahtta yerini aldı. Daha sonra kardeşi II. James geldiğinde yine işler karıştı ve Kral-Parlamento mücadelesi tekrar başladı. II. James'in başına buyruk hareketleri sonucu Parlamento karşısında yer aldı (Cevizci, 2002: 9; Richards, 2012: 28). 1688'de II. James'in yönetimi çöküşe geçti ve ülkesinden ayrıldı. Dönemin iki siyasal kanadı olan Whig ve Torry'ler Oranji William'ı taht için davet ettiler. William ve eşi Marry, kral ve kraliçe oldular. Bu netice parlamento'nun zaferi manasına geliyordu. 1689'da yayınlanan "İngiliz Haklar Bildirgesi" ile parlamento'nun

onayından geçmeden ordu toplanması, vergi toplanması, yasaların yalnızca kral tarafından yürürlükten kaldırılması yasaklandı. Mutlak monarşi ihtimali ortadan kalkarak yerini yasa ve parlamento öncelikli bir anayasal monarşiye bıraktı (Ağaoğulları vd., 2005: 136).

İngiltere’de devrim öncesi siyasal toplum bu şekilde şekillenmişti. Ekonomik anlamda ise iç savaş durumu öncesinde köylü toplumu zaten belirli bir yıkım yaşamıştı. İç savaş ile birlikte de köylünün yanında olan kral, yukarı sınıflar tarafından alanın dışına itildi. Böylece köylü toplumu direnme ve karşı gelme gücü gösteremeyip, tamamen saf dışı kalmıştı. Toprak sahibi sınıf, iç savaşla daha da güçlendi. Bütün bunlar yasalarla ve belirli bir düzen etrafında şekillenerek yaşandı. Bunun sonucu İngiltere’de demokrasinin şekillenmesiydi. Fakat büyük toprağı elinde bulunduran sınıfın, alt sınıfa yaşattığı bir çeşit şiddet durumu olması da dönemin gerçekleri arasında olduğu es geçilmemelidir (Moore, 1989: 28).

Böylece 1688 yılından sonra modernleşmeye başlayan dünyada; aristokratik yönetimi ile İngiltere kapitalizmin doğması ve gelişmesi bakımından ülkeler açısından bir ilke sahne oldu. Normalde soya dayanan aristokratik düzen iç savaşla şekil değiştirdi ve temeli artık paraya dayanıyordu. İngiltere’de on yedinci yüzyıllar boyunca süregelen sınırlı monarşi durumu, daha sonraları devrimle birlikte günümüze kadar sürecek olan meşruti bir monarşiye dönüşmüştür. İngiliz yönetim sistemi ve liberal düzenin temel inşası bu ihtilalin neticesinde oluşmuştur (Moore, 1989: 22; Sander, 1994: 80-81).

Günümüzde bile “eşitlik ve eşitsizlik” kavramlarını, demokrasi ve insan hakları sistemini etkileyebilen iki düşünür olan Hobbes ve Locke “feodaliteden kapitalizme geçişin” tek örneği olan İngiltere’den çıkmıştır. Thomas Hobbes, İngiliz iç savaşında meydana gelmiş olan siyasal karmaşanın reçetesi olarak, mutlak monarşi yanlısı bir tutum sergilemiştir. Siyasal kuramını bu şekilde açıklamıştır. Mülkiyet kuramı ile tanınan Locke ise, bir nevi kapitalist sistemin gerekçelendirilmesini yapmıştır. Fikirlerini mutlakiyetçiliğe karşı bir duruş olarak kullanmıştır. Locke, hâkimiyeti halka dayandırarak, İngiliz siyasal sistemini şekillendirmekle kalmayıp, bütün Avrupa devletlerinin siyasal düşüncelerinde önemli bir yer tutmuştur (Şenel, 2014: 313).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

THOMAS HOBBS: GÜVENLİK TEMELLİ DEVLET ANLAYIŞI

Bu bölümde ilk olarak Thomas Hobbes'un hayatı ve yapıtları ele alınmıştır. Ardından Hobbes'un yöntemine değinilmiştir. Daha sonrasında siyaset felsefesinin özünü oluşturan insan doğasına yönelik düşünceleri ve doğa durumu yaklaşımı incelenmiştir. Takiben Hobbes'un çalışmalarında özellikle yer verdiği egemen gücün niteliği, görevleri ve uyuklarla egemen bağlantıları irdelenmiştir. Son olarak devletin kuruluşu, nitelikleri ve yönetim biçimleri ele alınmıştır.

3.1. Thomas Hobbes'un Yaşamı ve Yapıtları

Çalışma düşünürlerinden ilki olan Thomas Hobbes, 5 Nisan 1588'de Wiltshire'de doğmuştur (Redhead, 2001: 127). Hobbes'un doğduğu zaman diliminde Kraliçe I. Elizabeth hükümlanlık sürüyordu. İspanyolların bu tarihte İngiltere'ye hücum edeceği haberi yayılmıştı ve söylentilere göre Hobbes'un doğumu siyasal ortamın yarattığı korku neticesinde erken olmuştur. İspanyolların bu hücum süreci şiddetli bi tabiat durumuyla, fırtınayla başarısızlığa uğramıştı (Schultz ve Tannenbaum, 2008: 264). Hobbes'un düşünsel sürecini etkileyen korku ögesi ona bu olaydan miras kalmıştır. Hobbes bu sebeptendir ki "korkunun ikiz kardeşi" olduğunu dile getirmiştir (Zelyüt, 2010: 12; Çetin, 2012: 106).

Hobbes'un yaşadığı dönem İngiliz Devrimi'nden önce yaşanmış en çatışmalı yüzyıl olan 17. yüzyıldı. Hobbes, olağanüstü bir huzursuzluk, karışıklık ve iç savaşa şahit olmuştur (Bunce vd, 2009: 16). İngiltere'de bu dönemde ilk bölümde sözü edildiği üzere ikili bir iktidar paylaşımı sorunu hüküm sürüyordu. Hobbes döneminin düşünürleri gibi yapıtlarında bu soruna yanıt vermeyi amaçlamıştır (Beriş ve Duman, 2016: 401-402). 1628 *Haklar Bildirgesi* yayınlandığı sırada, Hobbes demokrasinin olumsuz yönlerini göstermek amacıyla klasiklerden biri olan *Thukydides Tarihi*'ni çevirmiştir (Çapar ve Yıldırım, 2012: 83). *Thukydides*, ikinci Kont William Cavendish'e adanmıştır. Bu adanmışlıkta Hobbes, bilginin öğrenilmesine saygılarını sunmuştur (Rogers ve Sorell, 2000: 77).

Kral yanlısı olan Hobbes, “*The Elements of Law has two parts: Human Nature (İnsan Doğası) and De Corpore Politico (Siyasi Düzen Üzerine)*” eserinde kralı savunduğu görüşleri yayılınca 1640’da ülkesinden ayrılarak, Fransa’ya kaçmıştır. İngiltere’nin iç savaş hali içinde olduğu yıllarda, Hobbes ülkesinden uzakta yaşamıştır. Ayrıca, 1646-48 yılları arasında ileride tahta geçecek olan II. Charles’e bu dönemde özel matematik dersleri vermiştir (Ağaoğulları ve Köker, 1994: 162-171).

Aynı zaman diliminde Hobbes, önemli yapıtlarını da üretmiştir. İlk olarak 1642’de *De Cive (Yurttaş Üzerine)* yapıtını sayıca az bir şekilde bastırmıştır. Bu eser Avrupa’da Hobbes’un siyasal düşüncelerini içeren ilk yapıtı olarak, uzun bir süre önemini korumuştur. Daha sonra 1651 yılında Hobbes’un asıl ününü kazandığı *Leviathan* eseri yayınlanmıştır (Redhead, 2001: 134). *Leviathan*; kral ile parlamento haklarının ikisinde de olduğunun kabul edildiği bir eserdir. Din tabanlı görüşlerinden dolayı Katolik Kilisesi’nin tepkisini alan Hobbes, Fransa’dan ayrılarak 1652 yılında ülkesine geçmiştir. Hobbes, Cromwell dönemi 1650’de fizik konulu *De Corpore* adlı yapıtını, 1658’de ise insanı konu eden *De Homine* adlı eserini yayınlamıştır (Zabunoğlu, 1957: 222).

Cromwell’in yerine geçen oğlunun başarısız politikaları sonucu, Hobbes’un öğrencisi II. Charles’in hükümdar olmasıyla kurulan krallık, Hobbes’un lehine olmuştur. Hobbes’un fotoğrafı, Charles’ın odasında asılıdır. Bu dönemde Hobbes’un saygınlığı artmasına rağmen dönem parlamentosu, Hobbes’un din hakkındaki görüşlerini yargılamıştır (Collins, 2005: 272-273). Hobbes anlık bir korku ile tekrardan bir eser kaleme alma fikrinden bir süreliğine vazgeçmiş ve yargılamalardan kurtulmuştur. Fakat düşüncelerini yazıya dökmeme fikri uzun sürmemiştir. 1658 yılında *Behemoth ya da İngiltere İç Savaşının İçyüzü* eserini ele almıştır. Ömrünün son yıllarında Homeros’un eserlerinin İngilizce tercümesini yapmıştır. Hobbes, 1679 yılında 91 yaşında hayata gözlerini yummuştur. *Behemoth ya da İngiltere İç Savaşının İçyüzü* eseri, ölümünden sonra basılmıştır (Ağaoğulları ve Köker, 1994: 162-171).

3.2. Thomas Hobbes'un Yöntemi

Hobbes'un siyasi düşünce tarzının özeti, Leviathan eserinin sunuşunda verdiği hayat tanımında bulunabilir. Hobbes'un (2018b: 17); "Hayat, organların, başlangıcı içerdeki bir temel parçada bulunan, hareketinden başka bir şey değildir" sözünden de anlaşılacağı üzere varlık görüşünü "mekanik materyalist" bakış açısı çerçevesinde şekillendirmiştir (Beriş ve Duman, 2016: 408). Bu noktada materyalizmine özgün bir şekilde üç farklı felsefeden söz etmiştir: Bunlardan ilki evrenin keşfini kolaylaştıran geometri ve fizik, ikincisi insandan sorumlu olan bilim-psikoloji, üçüncüsü ise devletle ilgili olan bilim yani siyaset bilimidir. Hobbes'un kitaplarında yer alan konuların teşrihini de bu şekilde sınıflandırdığı görülür; cisimlerle ilgili ilk bölüm *De Corpore*, insanlarla alakalı bölüm *De Homine* ve devleti incelediği bölüm *De Cive*'dir (Tuck, 2015: 77; Ağaoğulları vd., 2018: 428-432).

Hobbes'un materyalizminde en büyük etken Galileo'nun "fiziksel dünya salt mekanik bir sistemdir" ilkesini benimsemesidir. "*Galileo'nun hareket yasaları*"³ çerçevesinde Hobbes; toplumu ilk başta parçalara ayırarak daha sonrasında tekrar nasıl bütünleştirilip, inşa edileceğini araştırmaya koyulmuştur (Cevizci, 2019: 461-468). Hobbes bu düşünceden hareketle siyasal sistemin açıklamasını yaparken, siyasal toplumu oluşturan en küçük parçadan, yani insandan başlar. Çünkü Hobbes, ancak insanın neyi neden yaptığı çözümlenebilirse, insanlığın kurduğu toplumun huzura erebileceğini düşünür (Ağaoğulları ve Köker, 2009: 84). Bu düşüncesini ise şu şekilde ifade eder: "İnsan edimlerinin nedenleri bilinseydi (...) insanlar bir daha savaşmak zorunda kalmazdı" (Hobbes, 2018a: 3). Hobbes'un bu yorumu maşeri tüm durum ve kuruluşların bireylerin kişisel edimleriyle yorumlanabileceği görüşünü ileri süren "metodolojik bireycilik" öğretisini yansıtır (Şimşek, 2011'den aktaran Ersözlü, 2019: 49).

Hobbes, Galileo ve Kopernik'in kabul ettiği mekanik fizik (doğa) temelli bu yeni bilim doğrultusunda hareket halinde olan bütün cisimleri bu hareketler çerçevesinde açıklamıştır (Ağaoğulları vd., 2018: 428). Galileo'nun evren fikrini içeren bu yeni bilim

---

³ Doğada bulunan varlıkların dıştan gelen herhangi bir etki olmadığı sürece sürekli bir devinim halinde oldukları görüşü.

anlayışı, Hobbes’a hareketin bütün şeylerin nedeni ve sonucu olduğunu düşündürmüştür (Cevizci, 2019: 461-468). Hobbes’a göre varlıklar madde ile ilişki içerisinde ve sürekli bir devinim halindedirler. İnsan, toplum ve diğer bütün şeyler ancak bu hareketlerle açıklanabilirler (Ağaoğulları ve Köker, 2009: 176). İnsanın algı durumu da insanın kendisinde ve çevresinde gerçekleşen devinimler sonucu oluşmaktadır. Hobbes bütün bu hareketlerin doğru tanımlarının yapılmasını önemser. Çünkü Hobbes için tanımlar ve açıklamalar değerlidir; kafa karıştıran siyasal sistemde de tanımlar doğru yapıldığı sürece sistemin analizi mümkün olur (Schultz ve Tannenbaum, 2008: 267).

Hobbes için insanla hayvanı ayıran en önemli özelliklerden biri olan kelimelerin kullanımı ve hatasız tanımlanması, doğru bilgiye ulaşmanın tek koşuludur. Sonuçta akıllı bir varlık olan insan, bilginin yaratıcısıdır (Hobbes, 2018b: 39). Aynı zamanda düşünce bilimi ve ilim de yalnızca isimlerin hatasız söylemine bağlıdır. Bu nedenle insan, tüm bunların yaratıcısı olarak hakikati içerisinde taşır. Hobbes politik sistemindeki tüm uyarlamaları, insana izafi kılar (Zelyüt, 2010: 29). Örneğin, egemen gücün meşruluğunu tanrısal göndermelerle değil akılla gerçekleşen bir ittifakla açıklar (Corcuff, 2008: 30). En nihayetinde insanı insan yapan en temel özellik olan usun kullanımı da Hobbes’a göre Aristoteles’in görüşü gibi bir “erek” değil, doğru şeyleri yapabilmek adına bir araçtır (Heywood, 2017: 28).

Hobbes, bilgi görüşü çerçevesinde deneyci-ampirist bir tarafta yer alır. İnsanlar doğuştan gelen bir bilgiye sahip olmaması dolayısıyla ancak dış etkenlerin eylemleriyle bilgi edinebilirler. Bu noktada Hobbes, “Locke, Berkeley ve Hume” gibi diğer ampiristlerden farklı olarak sadece pratikte değil uygulamada da matematik ve geometrinin hayranı olmuştur (Russell, 2018: 102). Bunun en belirgin nedeni, bahsedildiği üzere Hobbes’un yaşadığı siyasal çatışma ortamında geçmişten bir kopuşa ihtiyaç duyulmasıdır. Hobbes ancak bunun bir kesinlikle mümkün olabileceğini ileri sürer. Geometri ve fizik temelli bu yeni bilimin en büyük destekçilerinden olan Hobbes (2018a: 3) “Modern dünyayı geçmişin barbarlığından ayıran her şey, neredeyse tamamen geometrinin bir hediyesidir” sözüyle geometrideki kesinliğin; genelde hayata, özelde ise siyasete uyarılma çabasının en bariz örneğidir.

Aynı zamanda Hobbes, Platon'un soyut fikir yapısını, Aristotelesçi Skolastik düşünce tarzını da desteklememiştir (Jackson, 2007: 300). Hobbes, “adaletin bilgisini açıklamak yerine masalların içine gizleyen antik düşünürler” (Hobbes, 2018a: 9) diyerek kastettiği Platon, Sokrates, Aristoteles gibi düşünürlerin siyasete yönelik fikirlerini, ütopyik bulmuştur. Yunan felsefesi ve Orta Çağ felsefesini birer sapma olarak görmüştür. Ayrıca bu felsefelerin insanları huzurlu bir barış ortamına sokamaması gerekçesiyle desteklememiştir. Özcülüğü içeren bu düşünce tarzına karşılık, nominalizme⁴ yakın bir tutum sergileyerek bu düşünürlerden farklı sonuçlara varmıştır (Beriş ve Duman, 2016: 411; Cevizci, 2019: 464).

Hobbes, devletin nedenini ve yaratımını birey üzerinden yapması neticesinde bireyci bir düşünür olarak ele alınırken, vardığı sonuçlar bakımından da bireyselliği savunmak bir tarafa, bireyselliği yok etmeye çalıştığına yönelik eleştirilere maruz kalmıştır. Bazı düşünürler, mutlakiyetçi Hobbes'un siyasal kuramında bulunan demokratik izlerin ironisini, bireyin haklarına yönelik devrimci bir düşüncenin kaynağı olarak yorumlamaya kadar götürmüştür. Hobbes neticede, tartışmalı bir siyasi ve dini vizyon yaratarak, zihinlerde büyük ikiliklere neden olan bir filozof olmuştur (Thomson, 1997: 75; Flathman, 2002:1; Parkin 2010: 415; Sokolowski, 2010: 70). Aynı zamanda Hobbes, ilk defa bilim ve siyaseti bir noktada bütünleştirme çabasına girmesiyle önemli bir ilke imza atmıştır. Siyasetin bilimsel bir temele oturtulma gayreti, Hobbes'u diğer düşünürlerden farklı kılmıştır (Cevizci, 2019: 461).

İnsanlar, Hobbes'a göre öteki canlılar gibi içgüdüsel hareket etmişler ve her zaman mutluluğu aramışlardır. Bu noktada insan, her zaman acı verici şeylerden, ızdıraptan uzak kalmaya çalışması dolayısıyla da bencil bir varlıktır (Hobbes, 2018a: 21-32). Hobbes'un insan doğasına yönelik bu tavrı onun siyasal düşünce yapısını, topluma ve devlete dair görüşlerini de şekillendiren en mühim faktördür (Uygun, 2014: 206). Hobbes'un devlete yönelik görüşünün bireye yönelik düşüncesinden oluşması ve eserlerinde ilk olarak insan doğasına ve doğa durumuna yönelik görüşlerini ele alması dolayısıyla, ilk olarak bu fikirlere değinilmiştir.

---

⁴ Adcılık, varlıkların özünün olmadığı görüşü.

3.3. Thomas Hobbes'un Siyaset Felsefesinin Özü: İnsan Doğası

Hobbes'un sözü edilen bilim anlayışı, onun siyaset felsefesinin de özünü oluşturmaktadır (Schultz ve Tannenbaum, 2008: 268). Hobbes insan doğasının araştırılmasının, devletin amacı ve kuruluşunun anlamada başlangıç niteliği taşıdığını düşünür (Strauss ve Sinclair, 1996: 22). “Zira bir şey en iyi, onu oluşturan şeyler ile bilinebilir”. Bunu bir saat örneğiyle açıklar (Hobbes, 2018a: 11):

Herhangi bir saat yahut başka bir nesnenin işlevlerinin anlamlandırılması; ancak onu meydana getiren parçaları ve çarkları tek tek açarak ve inceleyerek mümkün olur. Devlette tıpkı bu saate benzer. Bu sebeple devletin nedenini, görevlerini, insanın haklarını ve bireylerin vazifelerini anlamak, bireylerin niçin birlikte bir yaşam arzuladığını bilmek gerekir. Bu da devleti oluşturan insanların doğasını incelemeyi gerektirir.

Hobbes'un devlete yönelik bu pasajında geçen “birleştirici ve ayırıcı” düşünce tarzı, siyaset felsefesinin nasıl işlediğini gösterir. Ona göre bir devleti kurmak için önce parçalamak gerekir (Finn, 2004: 47). Bu sebeple Hobbes'un siyasal düşüncesi, insan bilimi temeli üzerine kurulur (Ağaoğulları ve Köker, 2009: 183; Zelyüt, 2010: 29). Çünkü Hobbes'a göre (2018b: 37) insan düşünebilme kapasitesine sahip “akıl sahibi” bir varlıktır. İnsanı hayvanlardan ayıran en bariz özelliği; bir şeyin nasıl ve neden oluştuğunu bilme ve bunlar üzerinde kafa yorma duygusudur (Hobbes, 2018b: 37-53).

Bu sebeple gerçek bilginin yalnızca kitaplardan öğrenilmeyeceğini, asıl önemli olanın insanları tanımak olduğunu ileri sürer. İnsanları tanıyabilmenin ilk adımı da ancak kendini tanımakla mümkündür. Hobbes bu noktada örnek verdiği “*nosce te ipsum*⁵” sözüyle asıl anlatılmak istenenin bazen yanlış anlaşıldığını ifade eder. Burada anlatılmak istenen; insanın kendisini bilmeden, başka insanları bilmenin mümkün olmayacağını görüşüdür. Bu sebeple kendini araştıran bir bireyin diğer insanların hislerini anlama kapasitesi de yükselmiş olur. Hobbes (2018b: 18), kendini bilen insanların birbirlerini anlamalarının böylelikle daha mümkün olacağını ifade eder.

---

⁵ “Kendini Bil” anlamında bir özdeyiş.

Hobbes insana ve insan ilişkilerine dair şöyle bir çıkarımda bulunmuştur; “İnsan insanın Tanrısı’dır ve insan insanın kurdudur” (Hobbes, 2018a: 1). Fakat bilinenin aksine, Hobbes, insan doğasının kötü olduğunu düşünmez. Kötülüğün insana doğadan kendiliğinden geldiği anlayışı ona tamamen zıttır (Tuck, 2015: 98). Hobbes’a göre insan ancak bulunduğu ortam, güvenlik ihtiyacı, yaşadığı şartlar ve etrafındaki insanlar gibi birçok faktörün de etkisiyle kötü olur. İnsan, kötülüğünü tek başına yaratmaz (Hobbes, 2018a: 12). İnsanlar arasındaki bu çatışmanın en büyük sebebi, insanların herhangi bir şeyi aynı zamanda arzuladıkları anda ortaya çıkar. Hobbes (2018a: 4) bunu “şeyler üzerindeki ortaklık” olarak yorumlar. Bu durum sonuç olarak yıkım ve savaşı beraberinde getirir. Daha güçlü olan taraf arzulanan şeyin sahibi olur (Hobbes, 2018a: 27).

Hobbes aynı zamanda Aristoteles’in insana yönelik “*zoon politikon*” kavramını da reddeder; çünkü ona göre insan doğası gereği değil, rastlantısal bir şekilde toplumla ilişkiye yönelmiştir (Hobbes, 2018a: 22). Aristoteles’e göre insanlar yaşamsal faaliyetleri sürdürmek ve ihtiyaçlarını karşılamak açısından başkasına bağlı varlıklardır. Yaşadıkları toplumdaki ayrı olarak düşünülemezler, bir arada iyi olmak isterler. Bu birlikte güzel yaşayabilme gayesi kent var eder. Bu bakımdan da insan siyasal bir hayvandır (Aristoteles, 2017: 271). Fakat Hobbes’a göre insanın toplumdaki ayrı düşünülmemeyeceği, yalnız başına bir hayat sürdüremeyeceği bir gerçektir fakat insan doğuştan topluma uyumlu bir şekilde doğmaz, onu topluma uyumlu kılan eğitimidir (Hobbes, 2018a: 25). Hobbes, insanın aslında topluma gereksinimleri sonucu uyumlu olma mecburiyetini şu şekilde ifade eder;

“İnsan diğer insanlara karşı doğal bir sevgi besleseydi (...) arkadaşlığı diğerlerinden daha değerli ve yararlı insanların arkadaşlığını tercih etmeleri için hiçbir neden olmazdı. Öyleyse doğa gereği, biz onların arkadaşlığını değil ama onlardan gelecek şan ve yararın [commodum] peşindeyiz” (Hobbes, 2018a: 22).

Hobbes’un insanı doğası gereği kötü görmemesi, onu çıkarıcı, bencil, saldırgan ve yeri geldiğinde de yok edici bir varlık olarak görmediği anlamına gelmez (Uygun, 2014:

207). Çünkü Hobbes bütün bu insan ilişkilerinde insanların birbirlerine karşı duydukları ihtiyacın sadece öz çıkarları için olduğunu düşünür (Hobbes, 2018a: 24).

İlaveten Hobbes, siyaset felsefesini ve kuramını ifade ederken bireyi toplumdaki konumuna yerleştiren psikolojik alt yapısının insanların hareketlerini etkileyen üç temel güdü de bulunduğunu düşünmüştür. Bunlardan ilki insanın sahip olduğu arzular neticesinde edindiği bencillik hissidir. İnsanlar sahip olduğu bu arzular neticesinde hareket ederler. İkincisi insanlar benliğini koruma amaçlı diğerlerinden üstün olduğu hissine kapılırlar. Bunun temelinde yatan düşünce ise “güvensizlik” ve ihtirazdır. Üçüncü temel güdü ise saygınlık isteğidir. Saygın olan bir insan, diğerleri üzerinde olumlu bir enerji bırakır. Bireyler bu iyi izlenimi yaratmak için çabalarlar. İnsanların tüm bu isteklerinin belirli getirileri de vardır. İlk dürtü sonucu insanlar, kazançları için yarışır. İkincisi emniyetleri için, üçüncüsü ise şöhretleri için savaşır (Hobbes, 2018b: 101).

Hobbes'un belirttiği üzere, bir “kavga nedeni” olarak yukarıda belirtilen bu üç temel güdü, insanları “güvenlik” için istila etmeye ve bedenini ve mallarını “savunmak” için şiddete başvurmaya zorlar (Hall ve Hill, 2009: 18). Duygular, bireyler arasındaki tüm ilişkileri yönlendirir. Bu ilişkiler insanların tutkuları neticesinde karmaşık bir hal alarak kaos ortamı yaratabilir. Neticede Hobbes’un teorisinde siyasal düzen, bütün bu ilişkisellik neticesinde yapay bir temele oturtulur (Raynaud ve Rials, 2017: 370).

Hobbes’un insan doğası hakkındaki düşünceleri, Augustinus ile benzerlik göstermektedir. Augustinus da devletin varlığını insan doğası temelli açıklamıştır. İnsan doğası gereği temiz olsa da insanın kendisine verilmiş bir hak olan özgür iradenin kötüye kullanılması- Adem ve Havva’nın elma yemesi sonucu ilk günah ortaya çıkmıştır. İnsan cennetten kovulmuştur. Buradaki cennet, bir bakıma siyasal bir düzenin bulunmadığı “doğa durumu” halidir. Augustinus insan iradesinin kötüye kullanımı sonucunda dengenin bozulduğunu belirtir. Düzenin tekrar kurulması adına ilk günahın ürünü olan iki tür devlet ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki gücünü tanrıdan alan Kudüs’ü temsilen “Tanrı Devleti” ve gücünü dinden alan Babil ve Romayı temsilen “Dünya Devleti”dir. Neticede iki düşünür için de insanlar hazları için iradelerini kötüye kullanabilen varlıklar olmaları dolayısıyla,

güvenlik ve toplum düzeninin sağlanması için devlet gereklidir. Devlet olmazsa kaos yeryüzüne hakim olur. Devletler, insanların itaati ve düzeni sağlayabilmeleri açısından elzemdir (Schultz ve Tannenbaum, 2008: 133-144).

Hobbes'un insan doğasına yönelik fikirleri, modern döneme geçiş sürecini temsil eden ilk ve en özgün düşünürlerden birisi olan Machiavelli'nin düşünceleri ile de bağdaşır (Schultz ve Tannenbaum, 2008: 187). Tek fark Hobbes'un, bu konudaki düşüncelerini Machiavelli'ye göre daha sistematik olarak işlemesidir (Cihan, 2008: 171). Hobbes gibi, Machiavelli'nin insan doğasına yönelik düşünceleri de onun siyasal düzenini anlamayı kolaylaştırır. Çünkü o siyasal toplulukların ancak bireylerin bir araya gelişiyle mümkün olduğunu ve bunun sonucunda da insan doğasının bu sistemin işleyişini etkilediğini belirtir (Schultz ve Tannenbaum, 2008: 216).

Machiavelli'ye göre (2016: 137) insanlar, sadece kendi çıkarlarını düşünecek kadar hain, tehlikeli bir durumda kendinden başkasını düşünmeyecek kadar korkak olurlar. Hobbes'a göre ise her kişiyi yönlendiren arzu, hırs, istek gibi birçok güdü vardır ve bunların toplamı bir insanı yaratır (Hobbes, 2018b: 48-58). İnsanın en temel güdüsü ise özünü koruma ihtiyacıdır. Doğa halinde böyle bir şey söz konusu değildir. Bu sebepten ötürü insanlar sınırlandırılmadıkça hem kendileri hem de içinde buldukları toplum tarafından her zaman güvenilir kabul edilmezler (Hobbes, 2018a: 11).

Machiavelli, Hobbes'a insanın her zaman elde etme arzusu içerisinde olan bir varlık olduğu ve ortada bir iyilik varsa eğer bunun sebebinin insanların öz çıkarlarından ileri geldiği düşüncelerinde önderlik etmiştir. Machiavelli ve Hobbes'a göre tüm insanlar yönlendirilmede de eşittir. İnsanlar tutkuları tarafından yönlendirilirler. Neticede her iki düşünür de bireylerin tümünün sürekli olarak edinme arzusuyla hareket ettiği düşüncesi noktasında aynı fikirdedir ve çıkarları, tutkuları tarafından yönlendirilen insan görüşüne sahiptir (Sullivan, 2004: 82).

Machiavelli'nin Hobbes'tan ayrıldığı nokta şudur; Machiavelli insan doğasına özgü olan bu elde etme isteği sonucu güç mücadelelerinin ve savaşın olacağını öngörür. Ancak

bunu siyasal sistemin ortasına yerleştirir ve savaşı bir sanat olarak ele alır. Hobbes'a göre ise savaş; siyasal sistemle bağlantısız bir şekilde, doğa durumunun ve doğal koşulların bir sonucudur. Machiavelli'nin insan tanımında mevcut olan; tehlikeli bir durum olarak kastettiği vaziyet, Hobbes'un doğa durumu analizinde vuku bulacaktır (Ağaoğulları ve Köker, 2009: 199). Bu bakımdan iki düşünürün de siyasal kuramlarının, insan doğası anlayışları ile şekillendiği ifade edilebilir.

3.4. Thomas Hobbes'un Toplum Sözleşmesi Kuramı

Bu bölümde ilk olarak Hobbes'un doğa durumu yaklaşımı ele alınmıştır. Ardından devletin kuruluşu, egemen gücün niteliği, görevleri ve uyruklarla egemen bağlantılarına değinilmiştir. Son olarak da devlet biçimleri ele alınmıştır.

3.4.1. Devletin Olmadığı Zamanlar: Doğa Durumu

Hobbes, kalabalık bir insan topluluğundan siyasal topluma geçiş aşamasının kavranmasını kolaylaştırması açısından ilk olarak doğa durumunun tasvirini yapmakla işe başlar (Ağaoğulları ve Köker, 2009: 184). Doğa durumunda insanlar toplu olarak yaşasalar bile henüz bir toplum varlığından söz edilemez. Hobbes, kalabalıkların siyasal bir toplum olabilmeleri için egemen iktidarı gerekli ve meşru görür (Uygun, 2014: 206). Bunun gerekçesi olarak devletin doğasını ve özünü araştırırken, doğa durumunda herkesin yaradılıştan eşit olduğu fikrine sahiptir. Hobbes (2018b: 99) bu durumu şu şekilde ele almaktadır:

“Doğa, insanları, bedensel ve zihinsel yetenekler bakımından öyle eşit yaratmıştır ki, bazen bir başkasına göre bedence çok daha güçlü veya daha çabuk düşünebilen birisi bulunsa bile (...) bedensel güç bakımından, en zayıf olan kişi, ya gizli bir düzenle ya da kendisi ile aynı tehlike altında olan başkalarıyla birleşerek, en güçlü kişiyi elde edecektir.”

Hobbes'un ifade ettiği üzere doğa durumunda fiziksel açıdan en verimsiz insan bile yeri geldiğinde en kuvvetli insanı öldürebilecek güce ve bu gücü kullanabilme eşitliğine

sahiptir (Şenel, 2014: 352). Bu eşitlik dolayısıyla da insanlar bir şeye aynı anda sahip olma istemi ve kibri içerisine girebilirler. Bunun sonucunda sınırsız bir serbestî imkanı veren doğa durumunda, insanlar karşısındakine karşı üstünlük elde etme savaşını başlatmış olurlar. Buldukları vaziyette, tüm insanlar için güvenliklerini tehdit eden bir ortam oluşur. Aslında eşitlik; öz çıkarımı korumak ve karşısındakine egemenlik kurmak isteyenler arasında ortak bir rekabet, umut ortamı oluşturmuştur. Nitekim eşitlik sonuçta güvensizliği doğurmuştur (Hobbes, 2018b: 100-101). Kısaca Hobbes'a göre insanlar; her zaman güvenlikleri, şöhretleri ve kazançları için mücadele etmişlerdir. Doğa durumunda herkesin eşit olması, istikrarsız ve güvencesiz bir ortam yaratmıştır. Bütün bu üstünlük mücadeleleri de insanları şiddet kullanmaya itmiş, potansiyel bir şiddet ortamı doğmuştur. Herkes özgür ve eşitse, Hobbes'a göre bunun sonucu her zaman çekişme ve savaş olmuştur (Münkler, 2001: 65-66).

Devletin aslında olmadığı ortamı, bu doğa durumu halini Hobbes “herkesin herkese karşı savaşı” olarak değerlendirir (Hobbes, 2018b: 101). Hobbes'un her zaman göz önünde bulundurduğu ve “herkesin herkese karşı savaşı olarak” nitelendirdiği doğa durumu, aslında o dönem kendi ülkesini parçalayan yaşanan iç savaş ve çatışmaların gözlemidir. Çünkü Hobbes, iç savaştan tüm kötülüklerin en kötüsü olarak söz ettiği tüm durumlarda, onu bir doğa durumu olarak nitelendirmektedir (Bobbio ve Gobotti, 1993; 42 ; Schultz ve Tannenbaum, 2008: 270).

Hobbes bu ortamda çalışmanın değerinin, toprağın ve çiftçinin, ticaretin, kendini ifade etmenin ve toplumun hiçbir anlamı olmadığından söz eder. Ve ekler; “Hepsinden kötüsü, hep şiddetli ölüm korkusu ve tehlikesi vardır; ve insan hayatı yalnız, yoksul, kötü, vahşi ve kısa sürer” (Hobbes, 2018b: 101). Ölüm korkusu gibi şiddetli bir korku durumu, kendini savunmak sonucuna yol açar. Kendini korumak ve savunmak istemenin bir sonucu da barışın sürdürülebileceği bir ortamı (devleti) oluşturmaktır (Hillyer, 2007: 125).

Anlaşılacağı üzere Hobbes, sürekli bir korkunun hüküm sürdüğü toplumda yer almanın ve insanlara ihtiyacı olan güvenliği sağlayabilen devletsiz bir hayatın yaşamaya değer olmadığını ifade ediyor (Newey, 2002: 1). Böylece devletin, topluluğun ve siyasal

sistemin temeline sevgiyi değil korku ögesini yerleştiren Hobbes (2018a: 24), bunu “*evrensel güvensizlik*” adını verdiği kavramla açıklıyor (Hobbes, 2018a: 12):

İnsanlar bir seyahate çıkarken, istirahat etmeye yahut dinlenmeye gittiklerinde evlerini sürgülerler. Dışarıya çıktıklarında kendilerini hırsızlardan korumak için yanlarına tabancalarını alırlar. Devletler bile, sınırdaş oldukları ülkelerden çekinmeleri dolayısıyla; hudutlara kaleler, duvarlar inşa ederek vatanlarını gözetirler. Mücadeleye müstahzar olan askeri birlikler bile, yeri geldiğinde sulh arayışı içerisine girerler. Bu yalnızca karşıdakinin şiddetinden ürküldüğünde olur. Bu korku durumu, insanları önlem almaya ve dışarıdan gelecek her türlü tehlikeye karşı hazır olmaya iter. Çoğu zaman insanlar gizlenip, sinerek durumdan kurtulmaya çalışırlar. Neticede tüm insanlar hangi sebeple olursa olsun devleti kurma mecburiyetindedirler. Eğer düşünüp karşılıklı bir anlaşmaya çalışma yoluna giderlerse; uzlaşma ve barış sonucu bir devlet doğar. Bu yola girdiklerinde yine kavga ve dalaş çıkarsa; savaş ve zafer sonucu bir *commonwealt* doğmuş olur (Hobbes, 2018a: 26).

Dolayısıyla tabiat hali sürdürülebilir bir durum değildir. İnsanlar, doğa durumundan ancak bir toplum sözleşmesi yaratarak, devleti oluşturmak suretiyle çıkabileceklerdir. Bu sözleşme yazılı olmadığı gibi olması da gerekmez. Sözleşmenin gerçekleşmesi için bireyler bir takım haklarından vazgeçerler ve devletin temeli atılmış olur (Öztekin, 2003: 34; Uygun, 2014: 206-207). İnsanları devlet kurmaya ve savaş ortamından çıkıp barış ortamı kurmaya yönlendiren başlıca hisler vardır. Bunlar başta ölüm korkusu, korunaklı ve güzel bir hayat yaşama isteği ve çalışmalarının mükafatını alabilme-mülkiyetin korunması ümididir (Hobbes, 2018b: 103). Hobbes, insanları barışa yönelmeyi düşündüren bu hisleri yasa yani “doğru akıl” olarak tanımlar, “akıl buyrukları” ise doğal yasalardır (Ağaoğulları vd., 2018: 432).

Doğa yasaı, “*nex naturalis*”, Hobbes (2018b: 103) tarafından *Leviathan* eserinde “akılla bulunan ve insanın kendi hayatı için zararlı veya hayatını koruma yollarını azaltıcı olan şeyleri yapmasını yasaklayan veya insanın hayatını en iyi şekilde koruyabileceğini düşündüğü bir ilke veya genel kuraldır” şeklinde, bir başka deyişle *De Cive* eserinde “hayatın ve uzuvların en uzun süre korunması için yapılması ve yapılmaması gereken

şeyler” olarak tanımlanmıştır (Hobbes, 2018a: 34). Hobbes’un “doğa yasaları”, ahlak felsefesinin toplamı olarak görür ve bu nedenle Hobbes'un ahlak felsefesini anlamak, doğa yasalarını incelemekten geçer (Lloyd, 2009: 13). “Doğal hak” anlamına gelen “*jus naturale*” ise kendimizi tehlikelerden sakınmak adına tüm yöntemlere başvurmadır. Dolayısıyla doğa durumunda “herkesin herkese karşı savaşı” söz konusu olduğundan “herkesin her şeye hakkı” vardır (Hobbes, 2018b: 104). Hobbes'un bahsettiği durum ahlaki olmaktan çok ihtiyatlıdır; insanın kendisini ölümden, fiziksel acıdan sakınması ve korumasına yöneliktir. Örneğin, genellikle insanlara saldırmanın veya öldürmenin ahlaka aykırı olduğu düşünülür, ancak bu meşru müdafaa durumlarında insanın kendini korumasına izin verilir. Burada savunma ölüme veya acıya karşı kendini eyleme (ahlaki) bir sebep verir. Doğa kanunu da insana kendisini koruma yetkisini tanımıştır (Harrison, 2002: 65).

Ancak doğa durumu insanların tümünün bütün şeyler üzerinde hakkının bulunduğunu düşünmesi haline de dönüşebilir. Bu bir nevi herkesin hiçbir şeyinin olmadığı anlamına da gelir. Nitekim böyle bir değişkenlik zemininde insanın mülkiyeti söz konusu değilken, can güvenliği bile her zaman tehlike altındadır (Ağaoğulları ve Köker, 2009: 204). Bu sebeple Hobbes’a göre (2018b: 104) ilk ve esas doğa yasası “barışı aramak ve izlemek”tir. Bununla beraber barış ortamı sağlanamıyor ise çözümü savaşta aramak şeklindedir (Hobbes, 2018a: 32-35). İkinci doğa yasası ise tehlikelere karşı açık durumda olunması sebebiyle insanın “her şey üzerindeki hakkını” devretmesi durumudur. Bu yasa, açıkça özgürlüğün devri gerçekleştirilmeden özgür olunamayacağını işaret eder (Hobbes, 2018b: 104).

Leviathan eserinde bunlar haricinde on yedi adet daha doğa yasası saymıştır ve bu yasaların her biri birbirinden doğmuştur. Diğer yasalar “adalet”, “minnettarlık”, “uyum ve nezaket”, “kibre karşıtlık” vb. kuralları içerir. Üçüncü doğa yasası olan “adalet” de ilk iki yasadan türetilmiş, mülkiyet ve devlet ile bağdaştırarak açıklanmıştır. Hobbes adaleti “herkese kendisinin olanını sürekli olarak vermek” şeklinde yorumlamıştır. Doğa durumunda böyle bir şey söz konusu değildir; devletin yokluğu durumunda herhangi bir mülkiyet varlığından da söz edilemez. Çünkü devlet olmadığı vakit insanın her şeyi yapmaya hakkı vardır fakat hiçbir şeyi yoktur (Hobbes, 2018a: 29).

Doğru ve yanlış kavramları, adalet ve adaletsizliğin doğa durumunda yeri yoktur. Ortak yasaların ve mülkiyetin bulunmadığı bu vaziyette, adalet yahut adaletsizlik gibi durumlar da söz konusu olamaz. Bu doğa durumunun ancak bir devlette oluşabilecek normatif düzen varlığından eksik kaldığına bir göstergesidir (Covell, 2004: 18). Bu sebeple devlet ne zaman kurulursa, adalet ve mülkiyette ancak onunla birlikte varolur (Hobbes, 2018a: 98-99; Hobbes, 2018b: 114).

Özetle mülkiyet; doğa halinde mevcut bir hak değilken, egemen güç “Leviathan” ile birlikte var olmuştur (Sorell, 2006: 257-258). Dokuzuncu doğa yasası ise “kibrin önlenmesi”dir. Bu yasa ile birlikte toplum sözleşmesini kuracak olan insanlar arasında eşitliğe vurgu yapan Hobbes (2018a: 120) “Herkes bir başkasını doğal olarak eşiti kabul etmelidir” diyerek, devleti kurma noktasında “doğal eşitsizlik yerine doğal eşitlik” ölçütünü referans almış ve şimdiye kadar yapılan tüm politik düşünce sistemini ters yüz etmiştir (Ağaoğulları ve Köker, 2009: 212).

Uygar bir topluluk isteyen ve birlik halinde yaşayan insanların katılması gereken yasalar özetle bunlardır. Sözü edilen bu doğa yasalarının belli başlı üç özelliği vardır: Bunlardan ilki yasaların devamlı ve sabit olmalarıdır. Çünkü evrensel bazı yanlışlar; haksızlık, kanunsuzluk, böbürlenme gibi konular hiçbir zaman meşru olmayacaklardır. İkincisi yasaların eşitlikçi ve tarafsız olmaları sebebiyle insanlar bu yasalarla zorlanmadan alışıp, uygulayabileceklerdir. Son olarak; doğa yasalarının bilimi, insanları müşterek eylemlerinde iyiye ulaştırmayı hedefleyen “ahlak felsefesi”dir. Hobbes “tanrının sözü” diyerek genel bir önem atfettiği bu yasaların özetini “kendine yapılmasını istemediğin şeyi bir başkasına yapma” ifadesiyle özetlemiştir (Göze, 2015: 155; Hobbes, 2018b: 103-125).

Doğa yasalarını insanın kendi iç muhasebesi bakımından bağlayıcı gören Hobbes, pratikte bu yasaları bağlayıcı görmez (Runciman, 2008:19). Doğa durumunda, doğa yasalarının tek bağlayıcılığı insanın kendi vicdan muhasebesidir. Yasalar ancak insanların egemen bir güce karşı korku beslediğinde, egemen bir gücün sınırlandırması insanlar üzerinde gölge olduğu vakit işe yarayacaktır (Ağaoğulları ve Köker, 2009: 209). Hobbes

(2018b: 133) bu durumu Şu Şekilde ifade etmiştir; “kılıcın zoru olmadıkça ahitler sözlerden ibarettir ve insanı güvence altına almaya yetmez.”

Hobbes, *Leviathan*'da ortaya konan ondokuz doğa kanununu, toplumsal düzenin temel ilkeleri olarak görmüştür. Bu kanunların insanlar tarafından gözetilmesi, doğal savaş durumunun sonuçlandırılmasını sağlayacaktır. Doğa kanunlarında belirtilen davranış ilkeleri bir normatif düzene ilişkin konularla ilgilidir. Hobbes'a göre, insanların kendilerini koruyabilmeleri için uygun koşulların sağlaması ancak egemen bir gücün mevcutluğu ile iliŐkilidir. Hobbes'un açıkladığı gibi ilkeler, yalnızca barış değil, aynı zamanda adalet ve siyasi ahlakın genel ilkeleri olarak ideal bir devlet kazandırmaya hizmet ederler. Tüm bu ilkeler, doğa durumundan çıkışı mümkün kılacaktır (Covell, 2004: 20). Bu ıkıŐ Hobbes'un, ortak bir faydayı amaçlayan insanların yaptığı; Yeni ağ'da çıkmış olan, 17. yüzyıl ve 18. yüzyıl Batı düşüncesinin hakimi “Toplum Sözleşmesi” kuramı ile mümkün olacaktır (Coşkun, 1997: 158). Toplum sözleşmesi oluŐturulduęunda insanların güvenliğini sağlayıp, arzularını dizginleyecek bu kılıç, egemenin ellerine verilmiş olacaktır (Hobbes, 2018a: 91). Hobbes, devletin meşruiyetini, bireylerin rızalarıyla oluşturduğu bu sosyal sözleşmeyi temel olarak açıklamıştır.

3.4.2. Devletin Kuruluşu: Güvenlik İhtiyacı

Siyasi bir idarenin lüzumuna yönelik ilk savlar “sosyal sözleşme” kuramlarında ortaya çıkmıştır. İlk kkleŐik toplum sözleşmesi teorisi 17. yüzyılda Thomas Hobbes ve John Locke tarafından ortaya atılmıştır. Toplum sözleşmesi teorisyenleri “doğal hal” adını verdikleri; insanlığın güvenliğini sağlayan siyasi bir düzenin bulunmadığı durumdan “sosyal bir sözleşme” yaparak devletin-siyasal bir sistemin kurulacağını öngörürler (Heywood, 2017: 81).

Hobbes doğal hali “herkesin herkesle savaşı” olan bir alan olarak ifade eder. İnsanlar mevcut doğa durumundan ancak sahip olduğu doğal haklardan eşit lde feragat etmesi ve bu hakları bir egemene devretme konusunda rıza göstermesi sonucu kurtulabilir (Cevizci, 2019: 461-476). Zaten insanlar da doğa durumunda içinde buldukları

yoksulluğu ve ızdırabı özümstedikleri anda bu vaziyetten hemen sıyrılmayı arzulayacaklar, sözleşmeler yoluyla da bu vahim durumu sonlandıracaklardır (Hobbes, 2018a: 13).

Hobbes'a göre devletin kurulması iki şekilde mümkündür. Bunlardan ilki insanların sözleşme yoluyla kurdukları devlettir. Diğeri ise “edinilmiş devlet” yani sözleşme varlığına dayanmayan devlettir. Edinilmiş devlet şiddet yoluyla, savaşın kazanılmasıyla ve bir bölgenin fethiyle kurulmuştur. Hobbes'un devleti, ilk olarak ele aldığı bireylerin özgür iradeleri ile sözleşme yaparak kurdukları “Leviathan” olarak söz edilen devlet şeklini kapsar. Çünkü Hobbes fetih ile elde edilen devlette yönetilenin rızası yoksa insanların hala doğa durumunda olduğunu düşünür (Hobbes, 2018b: 137-162).

Sözleşme Hobbes tarafından “karşılıklı hak aktarımı” olarak yorumlanmıştır (Hobbes, 2018b: 106). “İnsan *homo homini lupus*⁶ olduğu gibi, aynı zamanda *homo rationalis*⁷’tir.” İnsan aklı, sonuçta onu barış yapmaya ve kendi aralarında anlaşmaya götürecektir (Ağaoğulları ve Köker, 2009: 205). Sözleşme yapmak dışında insanın canını ve malını korumasının mümkün olmadığını düşünen Hobbes; insanın diğer varlıklar gibi olmadığından söz eder. Bunu anlamlandırmak adına Aristoteles’in arı-karınca-insan benzetmesine başvurur. Hobbes insanların sözleşmenin varlığı olmaksızın, hayvanlar gibi doğal bir şekilde birbirine uyum sağlayıp, huzurlu ve güvenli bir toplum oluşturabileceklerini düşünmez. Bunu diğer varlıklar ve insanlar arasında karşılaştırma yaparak, altı gerekçe ile açıklar (2018a: 81-82; 2018b: 135-136):

- İlk insanlar birbirlerine duydukları haset sebebiyle daimi bir yarış içerisindedirler ve kendilerinden üstün olunmasını çekemezler. Diğer varlıklarda nifak, gücenme, haset gibi hisler yoktur.
- İkinci olarak arılar ve karıncalar için bir işi yaparken kişisel menfaat gözetme durumu yoktur, onların yaptıkları her iş ortak bir fayda üzerine kurulur.

---

⁶ “İnsan insanın kurdudur.”

⁷ Rasyonel insan.

İnsanların çoğu ise kendilerini ve kendi çıkarlarını önemsemeye eğilimlidirler.

- Üçüncü olarak; arılar ve karıncalar işbirliği yaparken yönetimin kimde olacağı konusunda bir yarışa girmezler fakat insanlar kendilerinin toplumu yönetmede daha becerikli ve usta olacaklarını düşündükleri için ortak bir paydada buluşmada zorluk çekerler. Akıl sahibi varlıklar olan insanlar arasında, endişe ve çatışma ortamı kaçınılmaz olur.
- Dördüncü olarak, diğer canlılar Hobbes'un en çok üzerinde durduğu kavram olan konuşma yeteneğine ve sözlü olarak birbirlerini yönlendirme etkisine de sahip değillerdir. Sözler, doğru olmasada sanat işin içine girdiğinde insanları yanıltabilme gücüne sahiptir. Bu sebeple yanlış olan bir durum bazen sözle çok doğru gösterilebilir. Oluşabilecek bu kargaşa durumu insan dışındaki diğer varlıklar için geçerli değildir.
- Hobbes'un üzerinde durduğu beşinci gerekçe ise; insanın koşulları iyi olsa bile mevcut hali her zaman denetleme ve eleştirme gayreti içinde olmasıdır. Diğer varlıklar ortada gerçek bir sorun yoksa, öteki canlılarla savaşmazlar.
- Son olarak karınca ve arı gibi canlıların birbirlerine uyumları doğal bir şekilde ilerlerken, insanların anlaşmaları için yapay bir sözleşme yapmaları mecburidir. Devletin özü, insanların temelde kendi güvenliğini sağlama amaçlı, hak ve yetkilerini birisine yahut bir meclise devretmeleri sonucu aralarında yaptıkları bir sözleşme ile oluşur.

Hobbes, doğal süreç içerisinde insanın kendi başına yapamayacağı bireysel güvenliği sağlayabilme halini devletin amacı olarak görür (Hobbes, 2018b: 133). Doğa durumundaki insanın ihtiyacı, bulunduğu korku durumundan kurtulmaktır. Devletin oluşumunda insanları birlik olmaya iten en büyük faktör bu korku ögesidir. İnsanlar ancak kendilerini koruyabilecek güvenli, huzurlu ve mutlu bir sivil topluma ulaşma gayesi ile haklarından vazgeçerek egemene devrederler. Bunun sonucunda insanlar tek bir toplum sözleşmesi ile birlikte devleti kurmuş olurlar (Uygun, 2014: 208).

Hobbes (2018b: 103), öte yandan devletin kuruluşunun sözleşme ile bağını şu şekilde ele almaktadır: Tüm bireyler, diğer kişilerin verebileceği bütün zarar hallerinden korunmak, kendilerinin emeği sonucu elde ettikleri mal, mülk ve diğer bütün şeyleri güvenlik altında tutabilmek, refah içerisinde bir hayat sürebilmek için bir egemen otoritenin varlığına gerek duyarlar. Bu egemen gücü inşa etmenin yegâne yöntemi şudur: Bütün insanlar ortak bir sulh ve emniyet istemiyle; haklarını ve güçlerini oybirliği ile tek bir kişi yahut bir heyete devrederler. Bu ancak tüm bireylerin rızalarıyla ve karşılıklı verdikleri izinle (ahitle) mümkün olur. Bu durum insanların tek tek şahsiyetlerinin, haklarının ve güçlerinin tek bir kişide bütünleşmesi anlamına gelir.

Yapılan ahit sonrası insanların yarattığı bu egemen güce, Hobbes “Leviathan” adını verir. Leviathan yapay bir yaratık olan “ölümlü tanrı” yani devlettir (Hobbes, 2018b: 17). Devlet, Hobbes tarafından “istenci belli sayıda ve onların yaptığı sözleşmeyle, hepsinin istenci olarak kabul edilen ve onların güçlerini ve kaynaklarını ortak barış ve savunma için kullanacak tek bir kişidir” olarak yorumlanmıştır (Hobbes, 2018a: 84). Vatandaşlar bu istençlerini şöyle dile getirirler: “Senin de ona haklarını devretmen koşuluyla bu kişiye hakkımı devrediyorum” (Hobbes, 2018a: 105).

Hobbesçu toplumsal sözleşmede, birey ve devlet ilişkisi bağlamında düşünüldüğünde; bireyler bir araya gelerek kendi ürünleri olan bir siyasal güç yaratırlar. Bu siyasal güç aynı zamanda onu üreten bireyi de yeniden var ederek bir kimlik vermiş olur. Bütün bireyler Leviathan’a kendilerini daha iyi koruması için haklarını devretmiş olurlar (Feldman, 2006: 115-116). Bu hak devri durumu, aracısız bir şekilde sözleşmeyle gerçekleşmiş olur. Hobbes’un teorisinde bireyin hakkı yalnızca bir diğerinin hakkıyla ortaya çıkar. İnsanlar haklarını korumak istiyorlarsa, mütekabil bir anlaşmaya riayet etmekle yükümlüdürler (Raynaud ve Rials, 2017: 371).

Anlaşma sonucu kurulan devlette bireysel iradeler kolektif bir iradeye dönüşmüştür. Daha sonrasında ise bireysellik, tek bir otoriteye teslim edilmiştir. Ancak bu teslim durumu, Hobbes’a göre olumsuz bir durum değildir. Çünkü egemen güç, bütün bireyleri temsil eden ve hepsinin kimliğini taşıyan bir güçtür. Ortak barışı ve güvenliği sağlar. Bu

noktada bireyler en temel hakları olan “kendilerini koruma ve güvenliklerini sağlama” arzusunu yerine getirmiş olurlar. Bireyler kendilerini gerçekleştirerek iktidara teslim olmuşlardır (Mansfield, 2008: 17-18). Hegel, Hobbes’un olumsuz görmediği bu duruma şu şekilde itiraz eder; sözleşmede birey, bireyselliğini devletten almıştır dolayısıyla karşılığında haklarını ve gücünü devretmeye borçludur argümanı yanlıştır. Çünkü bireyin yararının gözetilmesi onun devleti en üstün güç olarak görmesi ve boyun eğmesi gerektiğini göstermez. Marx’da sözleşmenin kapitalist bir iktisadi düzenin sonucu olarak görülür ve tüm alanlarda işlevselliğini sürdürmesinin mümkün olmadığını ileri sürer. Bu sebepten her iki düşünür de bireyin öz faydasının korunduğu gerekçesiyle egemen güce aşkın bir yetki verilmesini onaylamaz (Lessnoff 1986: 99-100; Demirci 2021:124).

Şekil 1. Thomas Hobbes’un Leviathan (1651) eserinin kapak resmi

Kaynak: (“Columbia University”, t.y.), (“Frontispiece of Thomas Hobbes’ Leviathan, by Abraham Bosse, with creative input from Thomas Hobbes, 1651”, 2022).

Hobbes yukarıda verilmiş olan 1651 yılında yayımlanan eserinin kapağının üzerindeki Leviathan resminde her nokta ayrı bir anlam verilerek çözümlenmiştir. Bu şekil

temelde Hobbes'un organizmacı toplum fikrini ifade eder (Ağaoğulları ve Köker, 2009: 218). Leviathan, birçok küçük insan gövdesinin birleşimi olan kocaman bir insan betisi şeklinde resmedilmiştir. Oluşturulan bu kapak resmi "çok sayıda insan nasıl tek bir kişilik olur" sorusuna verilmiş bir yanıt gibidir (Hobbes, 2018b: 128).

Aynı zamanda resimde; bir elinde dünyevi otoritesini simgeleyen bir kılıç ve diğer elinde de ruhani otoritesini simgeleyen asayı taşıyan bu varlık; insanları gözetmek, savunmak ve kollamak için devletin topraklarının üzerine bir güneş gibi nücum etmiştir (Bunce vd, 2009: 20; Ağaoğulları vd., 2018: 448). Bir mit olarak Leviathan, birleştirici ve yatıştırıcı güç olarak tek bir yapay kişiliğin iradesi altında birleşen çok güçlü egemen otoritedir (Skinner, 2008: 193). Hobbes tüm insanları içerisinde bulunduğu korku halinden kurtulmanın ancak böyle yüksek bir otoritenin yaratılması ile mümkün olacağını düşünür. Yaratılan bu ölümlü tanrı insanların kendi içlerinde böyle bir otoriteye mutlak bir itaat arzusu barındırmasını amaçlar (Springborg, 2007: 74-75; Heywood, 2010: 130; Popper, 2018:180). Devleti meydana getiren bireyler, devrettikleri haklarla devlete bağışladıkları gücün heba olmasını istemezler ve devlete itaat ederler. Bu duruma Hobbes, "obedientia simpla" yani yalın bir itaat adını verir (Durkheim, 2012: 41).

Hobbes'un "Leviathan"ı aynı zamanda adının İncil'deki kökenlerini ve geçmişte kaybolmayan ironileri de çağrıştırmaktadır. Hobbes, eserlerinin birçok yerinde faydalandığı İncil'den, Leviathan'ı bir sembol olarak alıp, siyasal teorisine uygulayarak içselleştirmiştir. İncil'deki Leviathan ehlileştirilmesi mümkün olmayan bir canavardır. Hobbes'un Leviathan'ı siyasal teorisinin simgesi olarak seçmiş onun bir canavar olmasından kaynaklanmaz. Hobbes Leviathan'ı engellenemez kudretli bir varlık olarak yorumlar. Bu ölümlü tanrıya mitolojik imgede gizli olan muazzam çarpıcı bir güç tahsis ederek siyasal sisteme yeni bir düzen getirmeyi amaçlar. Hobbes, insanların bir araya gelerek, kaosu dizginleyecek o ölümlü tanrıyı yaratmalarını bu şekilde resmetmiştir (Schmitt, 1996:94; Newey, 2002: 34).

Hobbes'un Leviathan'ı kutsal metinlerden destek alarak bu şekilde yeniden incelemesi ve yorumlaması, klasik Hristiyan düşünce ve etkilerine bir darbedir (Wright,

2006: 210). Bu durum Reformun fitilini tutuşturan olay olan *Doksan Beş Tez*'i kilisenin kapısına asan Martin Luther'in birey ve devlet arasındaki ilişkiyi yeniden yorumlaması ile benzerlik gsterir. Luther'e gbre de Tanrıya ulaşmada herhangi bir araca (kilise gibi) gerek yoktur. Bireyler herhangi bir papaza ihtiyaç duyulmadan İncil'i tek başlarına okuyarak yorumlayabilirler. Bu birey ve devlet arasındaki ilişkinin yeniden tanımlanmasında hoşgörü ve anayasacılığa yapılan vurgu açasından önem arz etmektedir. Luther, Hristiyanlığın tanımını tekrardan yaparak, papanın da yanılığlarının olabileceğini bu nedenle sivil otoritenin gücünü direkt olarak Tanrıdan aldığı vurgulamasını yaparken Hobbes, otoritenin gücünü sözleşme yapan bireylere verir. Luther iki kılıç kuramına göre her iki kılıcı kralın elinde olduğu sonucuna varır. Hobbes ise sözleşme yapıldıktan sonra iki kılıcı da Leviathan'ın ellerine vermiştir (Schultz ve Tannenbaum, 2008: 227-230; Demirci, 2021: 209).

Sözleşme ile yaratılan bu ölümlü tanrıda, yapay insana ruhunu verecek olan şey, egemenliktir. Yönetimde yer alan yargıç ve diğer yetkililer, Leviathan'ın mafsallarını oluştururlar. Bu yetkililer ne kadar zengin olurlarsa, gövde o kadar güçlü ve kudretli olur. Hukukçular yapay insanın belleğini, adalete ve yasaya uygun davranışlar ise insanın aklını oluşturur. Uzlaşma içerisinde olan tüm insanlık, egemenin sağlığını korur. Geçimsizlik, hastalık getirirken dâhilî harp ise ölümdür (Hobbes, 2018b: 17).

Hobbes'un neticelendirdiği üzere insanların aralarında yaptığı bu sözleşmenin özetle belli başlı özellikleri vardır (Copleston, 1991: 63):

- İlk olarak insanların sözleşmeyi kendi içlerinde oluşturmaları dolayısıyla devlet yapay bir şekilde ortaya çıkmıştır. Tüm güç ve yetkileri kendisinde toplamış bir egemen vardır. Bu egemenin dışında kalan herkes, onun uyruğudur.
- İkinci olarak sözleşmeyi yapan taraflar, kendi istek ve rızalarıyla haklarından vazgeçip devretmişlerdir.

- Üçüncü olarak bu doğal haklar, bir veya birden fazla kişinin oluşturduğu bir meclise verilmiştir. Bu yolla egemen ve uyrukların birleşmesi, topluluğu birlik haline getirmiştir.
- Dördüncü olarak sözleşme tek taraflıdır, haklarından vazgeçenler arasında yapılmıştır. Bu sebeple egemen sözleşmenin bir tarafı değildir o yalnızca haklarını devreden insanların verdiği haklardan ve olanaklardan yararlanır (Hobbes, 2018a: 105; Ağaoğulları vd., 2018: 442).
- Son olarak Hobbes “kılıç hakkı” olarak ifade ettiği savaş için karar verme yetkisi ve adalet için karar verme yetkisi olan bu iki kılıcı da egemen gücün ellerine teslim eder. Çünkü Hobbes’a göre zorlayıcı bir güç kullanımı yetkisi olmayan egemen olmadığı sürece, insanlar arasında kurulan bu sözleşmenin de doğal yasalardan herhangi bir farkı kalmayacaktır (Hobbes, 2018a: 91). Hobbes kılıç zoru olmayan hiçbir sözleşmenin bağlayıcı olmayacağını dile getirmiş ve boş sözden öteye gidemeyeceğini de vurgulamıştır (Fukuda, 1998: 59; Arnhart, 2011: 187).

3.4.3. Egemen Gücün Niteliği, Görevleri ve Uyruklar

Hobbes, egemenlik düşüncesi konusunda; iktidar ve egemenlik erki kavramlarını bütünleştirerek modern devletin kategorizelendirilişini yapmış olan Bodin’den etkilenmiştir. Bodin’e göre egemenlik siyasal topluma ilişkindir ve devletin başat ögesidir (Ağaoğulları vd., 2010: 401-426). Egemenlik “mutlak, sürekli ve bölünmez” nitelikler taşır (Uygun, 2014: 210). Hobbes Bodin’in düşüncelerine paralel şekilde; egemenliğin en mühim özelliğın teklik olduğunu, devletin ve egemenlik gücünü kullanacak olan tek bir insan yahut bir kurulun da tek olması gerektiğini düşünür (Runciman, 2008: 26).

Bunun üzerine Hobbes, devletin sözleşme sonucu kurulmasının belli başlı neticeleri olacağını belirtir ve sözleşme ile kurulan devlette egemen ile tebaa arasındaki ilişkiselliğın kapsamlı bir şekilde inceler (Hobbes, 2018b: 137). Uyrukların devlete yönelik

sorumluluklarının ele alındığı bu inceleme, sistemin mutlakıyetçi yönünü açıkça gösterir (Uygun, 2014: 211):

- İlk olarak vatandaşlar devletin yönetim şeklini değiştiremezler. Böyle bir hakka sahip değildirler. Sözleşmeyle devrettikleri tüm haklar, egemen güce geriye dönüşü mümkün olmayan bir şekilde verilmiştir. Nitekim mutlak bir hak transferi söz konusu olmadığı vakit, insanların kurtulmaya çalıştıkları doğa durumundaki kargaşa haline tekrar dönüşe mecbur kalacaklarından ötürü, bu bütün insanlık için adaletsizlik sayılır.
- İkincisi yöneten gücü bir kere seçtikten sonra uyrukların bundan cayma hakları yoktur. Oy çokluğu ile seçilen egemen güce saygı duyulmak zorundadır, duyulmadığı takdirde bunu yapan kişi adaletsiz davranmış sayılır. Egemenin hiçbir davranışı, tebaa tarafından yargılanmaya açık değildir. Bu davranışlar vatandaşlar tarafından tecziye edilemez.
- Üçüncüsü, vatandaşın hangi fikirleri öğreneceğine dair tüm karar ve yetkileri sadece egemen belirler. “*Endoktrinasyon hakkı*” egemene aittir. Çünkü bütün insan eylemleri yalnızca fikirlerinin kontrol altına alınmasıyla zaptedilebilir. Uyruklar arasındaki mülkiyet kurallarını ve bunların kullanılma yetkisini egemen belirler. Tebaa arasındaki uyuşmazlıkları sona erdirmeye yine yetkisi egemene aittir (Hobbes, 2018b: 138-140).
- Son olarak; egemen yürütme ve yargı erkinin başıdır. Yasalarla ilgili düzenlemeleri yapar ve bu sürecin yürütülmesini sağlar (Yürütme yetkisi). Bunun dışında yasalarla ilgili çıkabilecek her türlü sorunun giderilmesine de yardımcı olur (Yargı Yetkisi). Bu bağlamda Hobbes kuvvetler ayrılığı fikrini tanımamış gözükmektedir. Siyasal sistemdeki tüm yetkiler tek bir erktedir. Zaten Hobbes’a göre devletin sürekliliği ve huzuru da buna bağlıdır (Zelyüt, 2010: 39).

Ayrıca “*savaş ve barış yapma yetkisi*”, “*tüm bakanları ve danışanları seçme hakkı*”, “*ödül ve ceza*”, “*şeref ve paye verme hakkı*” yine egemene aittir. Hobbes bütün bu hakları saydıktan sonra, bu hakların egemen güç vazgeçmediği sürece daimi olacağını vurgular. Egemenlik hakları devredilemez ve bölünmez. Hobbes böyle bir durumu söz konusu olduğunda olaşabilecek kargaşa halini İngiltere örneğiyle açıklar; “Kral, Lordlar ve Avam Kamarası arasında bölünmesi düşüncesi İngiltere’nin çoğunluğu tarafından en başta kabul edilmemiş olsaydı, halk asla bölünmez ve bu iç savaşa sürüklenmezdi.” Hobbes’a göre hiçbir durum, egemen gücün yokluğunda gerçekleşecek olan yıkım kadar büyük değildir. Bu nedenle egemen güç varken olan belli başlı hasarlar göz ardı edilmediği sürece siyasal toplum daha büyük bir felaket ortamına sürüklenebilir (Hobbes, 2018a: 87-105; Hobbes, 2018b: 141-145).

Hobbes son kertede egemen gücü ve niteliklerini “bireylerin sınırlarını” çizerek göstermiştir. Bu noktada dikkat çeken durum uyruklara egemene itaat öğretilmesi gerektiği düşüncesidir. Bu nedenle “itaat etme sebepleri” de anlatılmıştır. Uyrukların yükümlülüklerini ve egemenin gücünü bireylerin “arzu ve korunma güdülleri” üzerinden temellendirmiştir (Sreedhar, 2010: 80). Hobbes böylelikle tüm insanların ortak yaratımı olan bu egemen güce yani Leviathan’a tam bir özerklik vermiştir (Boucher ve Kelly, 1994: 41-42).

3.4.4. Devlet Biçimleri

Hobbes, devletin kuruluşuna ve niteliklerine dair birçok çıkarım yapmış fakat diğer siyaset düşünürlerinin aksine yönetim şekilleri üzerine çok düşmemiştir (Ağaoğulları vd., 2018: 449). Bunun sebebi Hobbes’un devletin özünün araştırılmasına biçimlendirmesinden daha çok kıymet vermesidir (Ağaoğulları ve Köker, 2009: 226). Hobbes’un idare sınıflandırması Aristoteles’in sınıflandırmasının modern şekli gibidir. Aristoteles devlette üç doğru rejim olduğunu ileri sürmüştür. Bunlar monarşi, aristokrasi ve cumhuriyettir. Hobbes da hükümet şekillerini üç ayrı sınıfta incelemiştir (Hobbes, 2018b: 145):

Tablo 2.

Hobbes'un teorisinde hükümet şekillerinin sınıflandırılması

Temsilciler	Yönetim Şekilleri
Tek Bir Kişi	Monarşi
Tüm İnsanlar	Demokrasi - Halk Devleti
Sadece Bir Kesimin Heyeti	Aristokrasi

Kaynak: (Hobbes, 2018b: 146). Tablo yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tabloda görüleceği üzere Hobbes yönetim şekillerini ele alırken egemenlik yetkisi kimin elinde olacaksa ona göre bir ayırım yapmış, devletin şeklini buna göre belirlemiştir. Eğer temsilci tek bir kişiyse yönetim şekli monarşi, herkesi kapsayan bir egemenlik yetkisi varsa bu demokrasi, belirli bir kurul yahut sadece bir kesim temsilci ise bu yönetim şeklinin de aristokrasi olduğunu belirtmiştir. Hobbes, sözü geçen bu üç yönetim şeklinde, yönetim biçimlerinden memnun olmayan insanların⁸ monarşiyi; tiranlık olarak, aristokrasiyi; oligarşi ve demokrasiye de anarşi adlandırmasını yaptıklarını ileri sürer. Sözleşme yapılırken egemene verilen bir güç vardır. Bu gücün doğru kullanılması için egemenliğin bölünmezliği ilkesinin kabul edilmesi şarttır. Bu bakımdan Hobbes, tali temsilcileri desteklemez ve yetki durumunun bölünmesinin toplumu harp ortamına sürükleyebileceğini düşünür (Hobbes, 2018b: 146). Bu nedenle yönetim şekilleri arasından monarşi yanlısı bir tutum sergiler. Monarşiyi diğer sistemlerle kıyaslarken artıları ve eksileri üzerinde ayrıntılı bir biçimde durur (Hobbes, 2018a: 139).

İlk olarak monarşide bütün bir halka sağlanacak olan fayda, kral tarafından göz ardı edilemez. Bu noktada kamuya ne kadar faydalı olunursa, kralın şahsi çıkarları da bununla paralel olarak artar (Pettit, 2008: 110). Hobbes'un deyişiyle “Özel çıkar, kamu çıkarıyla özdeşdir. Bir monarkın zenginliği, kudreti ve şerefi, uyrukların zenginliği, gücü ve şöhretinden gelir.” Monarşinin ikinci özelliği; yönetimde, verilen ve alınan kararlarda,

⁸ Aristoteles'in Politika kitabında verilen üç doğru rejim ve rejimlerde oluşabilecek sapmalar bölümüne yapılan gönderme.

meclis içerisinde mahremiyetin sağlanabilmesidir. Kalabalıklar içerisinde verilen kararlarda monarşide olduğu gibi bir gizlilik hali söz konusu olamaz (Hobbes, 2018b: 147).

Bir diğer özellik ise, monarkın kendi başına vereceği kararların insana özgü kafa karışıklıkları dışında hiçbir tutarsızlık taşımayacağıdır. Yönetimde birkaç kişinin olması bile birçok fikri gündeme getirir. Yalnızca monarkın kararları olduğunda herhangi bir çelişkili durum olmaz ve mecliste netlik durumu söz konusu olur. Çıkarlar söz konusu olduğunda monark kendisiyle çelişip, haset besleyemeyeceğinden ötürü iç savaş durumu gözlenmez (Finn, 2004: 58-59; Hobbes, 2018b: 148).

Hobbes'un beşinci olarak saydığı özellik; monarşinin sakıncalı olan kısmıdır. Monarşide egemenliğin varisi belirsiz olduğundan böyle önemli bir gücün kime devredileceği de meçhuldür. Hobbes için toplumun egemensiz kalması, savaş çıkması ile özdeşir. Bu sebepten ötürü asıl egemen böyle bir tehlikeli durumu aklından çıkarmamalı, toplumun güvenliği ve devletin dağılmaması için varisini kendisi belirleyebilmelidir. Böylelikle egemenin iktidarı, kesintiye uğramamış yalnızca biçim değiştirmiş olacaktır (Hobbes, 2018a: 116; Hobbes, 2018b: 149).

Egemen güce - büyük Leviathan'a verilen yetkileri, devletin niteliklerini inceledikten sonra Hobbes; insanın özgürlüğü ve bireysel hakları nelerdir? Bunlar hala var mıdır? gibi sorunlara yanıt verir. Özgürlük Hobbes tarafından "devinim önündeki engellerin yokluğu" olarak ifade edilmiştir. İnsanın hareketlerine engel olmayacak her türlü şey, onu özgür kılar. Fakat kamu söz konusu olduğunda yalnızca devlete hizmet eden insan, özgür insandır (Hobbes, 2018a: 131-132). Sonuç olarak Hobbes'un bireyi, haklarını egemene devretmesiyle devleti oluşturmuştur. Bu yetkilendirme halini Hobbes'un siyaset felsefesinin anahtar bir kelimesi olarak görmek mümkündür. Çünkü Hobbes, tek taraflı olarak gerçekleştirilen bu eylemin mutlakiyetçi yönetim şeklini meşrulaştırırken de ana argüman olarak kullandığı bir gerçektir. Hobbes'un bireyi, kendi özgür iradesiyle bütün haklarını devretmiş olmasından mutluluk duyar. Çünkü devredilen hak, doğa durumunda korunaksızken sözleşmeden sonra herkese sağlanmış olacaktır (Demirci, 2021: 440).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

JOHN LOCKE: MÜLKİYETİN KORUNMASI TEMELLİ DEVLET ANLAYIŞI

Bu bölümde ilk olarak John Locke'un yaşamı ve yapıtları ardından yöntemi ele alınmıştır. Daha sonrasında insan doğasına yönelik düşünceleri ve doğa durumu yaklaşımı incelenmiştir. Takiben "Toplum Sözleşmesi Kuramı" çerçevesinde kendi yapıtlarında da ele aldığı sırayla doğa durumu-doğa yasası ve savaş durumu ele alınmıştır. Sonrasında Locke'un devletin gerekliliğinin temeli gördüğü mülkiyet anlayışı irdelenmiştir. Ardından devletin oluşumu, niteliği, sınırları ve kuvvetler ayrılığı düşüncesi ele alınmıştır. Son olarak din ve devlet ilişkisini ne şekilde işlediğine değinilmiştir.

4.1. John Locke'un Yaşamı ve Yapıtları

Hobbes'tan 44 yıl sonra 1632'de Somerset'de doğan John Locke'da İngiltere'de meydana gelen iç savaşı, İngiliz devrimini içeren bu karmaşık ve belirsiz siyasal sistemin içerisinde büyümüştür (Tully, 1993: 9; Heywood, 2017: 150-329). Fakat kendisi gibi bu ortamda yetişen Hobbes'a göre daha olumlu ve hoşgörü içeren düşüncelere sahip olmuştur (Schultz ve Tannenbaum, 2008: 290). Hobbes'un kuramı, kabul edilmesi hala zor olan bir kuramken, hafifletilme ihtiyacını Locke üstlenmiştir (Strauss, 2000: 88).

İngiliz savaşı esnasında bir dönem orduda, parlamanto taraftarı kuvvetlerde subay olarak görev yapan babası, Locke'un düşüncelerinin oluşumunda büyük etkiye sahiptir (Bourne, 2003: 1-7). Cumhuriyetçilerin düşüncelerini babasından esinlenerek içselleştirmiştir. Babasının görev arkadaşı, Locke'un eğitimini Oxford'da gerçekleştirmesine imkan sağlamıştır. 1652 yılına gelindiğinde Locke, profesör ünvanı almıştır (Didier, 2009: 1).

Lakin daha sonra Oxford'dan ayrılan Locke, Lord Ashley Cooper ile tanışmıştır. Ashley onu sekreter olarak atamıştır ve hayatı daha farklı şekillenmiştir (Locke, 2017: 9). Lord Ashley, Locke ile aynı siyasal düşünceyi paylaşıyordu. Ashley anayasal monarşiyi, bireyin haklarının koruma altına alınmasının gerekliliğini ve dinsel özgürlüğü

savunmaktaydı (Tuğcu, 2003: 506). Locke aynı zamanda, siyasal alanda iki karşıt grup arasından Whigleri desteklemiş ve liderlerinden birinin uzunca bir süre kâtipliğini yapmıştır (Schwoerer, 1990: 547; Şenel, 2014: 365). Bunun dışında Locke, II. Charles ve II. James'e karşı yapılan girişimleri ve William ve Marry'i desteklemiştir. York dükü II. James'e karşı duran ve Whig Partisi kurucusu olan Shastesbury Kontu Lord Ashley'e yakınlığı bilindiğinden dolayı Locke, 1683 yılında Hollanda'ya kaçmak zorunda kalmıştır (Locke, 2012: 7).

Düşünür, İngiliz Devrimi öncesi Hollanda sürgününde olması dolayısıyla ancak 1688 Devriminden sonra, Orange'lı William'ın ülkeye dönüşüyle tekrar İngiltere'ye dönebilmiştir. Siyasal alandaki eserlerini bu zamandan sonra tamamlayıp, yayınlamıştır. En önemli üç çalışması 1689 yılında basılmıştır. Bunlardan ilki *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*'dir. Bu eserinde Locke, Descartes'ten etkilenerek; insanı, onun sınırlarını ve topluma uyum kabiliyetini tartışmıştır. Siyasal sorunlara kısmen değinmiştir. İkincisi *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup*'tur. Bu eser; özünde din ve ibadet özgürlüğünün bir savunmasıdır. Son olarak; *Hükümet Üzerine İki İnceleme* ise tamamen siyasal düşüncelerini yansıttığı bir eserlerdir. Bu eserler ile devletin gerekliliğinin nedeni açıklamaya çalışılmıştır. İktidarın sınırları ve gayesinin çerçevesi çizilmiştir. İktidar sınırlarını aştığı takdirde halkın ne yapması gerektiği açıklanmıştır. İki inceleme de temelde II. Charles'e karşı bir hareket adına yazılmış ve halkın siyasal direnişini desteklemiştir (Redhead, 2001: 145-160).

Locke *Hükümet Üstüne Birinci Tez* eserinde, kral savunucusu *Filmer'in Patriarca'sını* ele almıştır. Bu eserde kralın mutlak gücünü sert bir dille eleştirmiştir. *Hükümet Üstüne İkinci Tez* eserinde ise “sosyal sözleşme” ile birlikte insanların haklarının korunacağı bir yönetim üzerine incelemeler yapmıştır (Taylor, 2016: 67). Locke ikinci tezde Orta Çağ'a hâkim olan iktidarı dini nasyondan uzaklaştırarak, birey temelli bir devlet yaratımını öngörmüştür (Uygun, 2014: 206).

Aynı zamanda mutlakçılığa karşı duruşuyla, parlamento ve demokrasiye olan güveniyle Locke, devrimi destekleyen bir imaj çizmiştir. Bu sebeple de İngiliz ve

Amerikan Devrimlerinde etkili olan filozoflar arasında yerini almıştır (Eroğlu, 2010: 2). Ölümünden önce son yıllarında siyaset ile ilgilenmeyi bırakıp kendisini felsefeyle ilgili çalışmalara veren Locke, 1691 yılında 59 yaşında hayata gözlerini yummuştur (Ağaoğulları vd., 2005: 138).

4.2. John Locke'un Yöntemi

Locke modern siyasal sistemi yalnızca politik görüşleriyle değil aynı zamanda insana dair tasvirleriyle de etkilemiştir. Bunun en bilinen örneği “*İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme*” eseridir (Redhead, 2001: 160). Locke bu eser ile birlikte ismini duyurmuş ve bu eserle bilgi felsefesine dair en bariz ipuçlarını vermiştir. Dört kısımdan oluşan eserde; ilkin yaradılıştan gelen düşünce-aristokratik felsefe yargılamalarına yer verilmiştir. İkinci kısımda idelerin temeline inilmiş ve kaynağı araştırılmıştır. Üçüncü kısım dilin kullanımı ve bilgi ile ilişkisi ele alınmıştır. Dördüncü ve son kısımda da din ile ilgili ayrıntılara yer verilmiştir (Locke, 1999: 3-5; Beriş ve Duman, 2016: 472-474). Bir başka deyişle eser, insan bilgisini kesinliğini dayanaklarını ve ölçüsünün incelendiği (Locke'un görüşüne göre), onları oluşturan fikirlerin kökenine inilen bir çalışmadır (Wolterstorff, 1996: 8).

Locke ilk olarak işe bilgi ve zihin ilişkisiyle başlamıştır. Bu durumu ise şu cümlelerle ifade etmiştir; bilgiye ulaşmada ortalıktaki gereksiz malzemeleri kaldırmak ilk iştir. Bilgi neleri içerir, bilgiye ne şekilde erişilir? sorularının yanıtları; yalnızca bilginin menşesi, sınırları ve inanç çerçevesinde görüşlerin kaynaklarının incelenmesi ile mümkündür. Sonuçta Locke, bilgiyi “ideler⁹” ile belirlemiştir. İdeyi ise “zihnin düşünme esnasında bahsi olan şey” olarak yorumlar. İdelerin kökeni ve gerçekleştirilmesi de deneyime ve tecrübeye bağlanır. Çünkü tüm ideler insanlara duyuları vasıtasıyla haricen gelir. Locke hiçbir düşüncenin, idenin doğuştan insanda mevcut bulunduğunu düşünmez. Hatta böylesi bir durumun korkulacak bir durum olduğunu ileri sürer. Zira kötü niyetli bir yönetici, bazı durumların doğuştan olduğunu ileri sürerek yönetilenleri araştırıp yorumlama ve eleştirme hakkından mahrum ederek onları kendi menfaati çerçevesinde idare edebilir (Locke, 1999: 517; Zelyüt, 2010: 53-68). Bu sebeple birçok kişinin doğru bulduğu bir durum bile

---

⁹ Locke'un Descartes'ten etkilenecek ele aldığı terim; izlenimleri, kavramları, düşünceleri ihtiva eder.

dogmatizm ile savunulamaz. Özetle Locke'un kendi ifadesiyle (1999: 16); "Genel kabul hiçbir şeyin doğuştanlığını kanıtlamaz."

Locke'un bütün bilgilerin kaynağı olarak gördüğü deneyim iki türdür; ilki iç duyum diğeri ise dış duyumdur. Dış duyum insan zihninde renklerin, derecelerin-sıcak gibi algılanmasıyla ilişkilendirilir. Bu Locke'un kuramını temellendirdiği nesnelere temel özelliklerinin içerdiği "birincil nitelikler"dir. İç duyum ise daha çok kavrama, inceleme, arzulamak gibi idelerin sonucudur. Bu durumda bir nevi zihnimizin eleğinden geçip, duyularımız sonucu ortaya çıkan "ikincil nitelikler"i oluşturur (Tuğcu, 2003: 516; Ağaoğulları vd., 2005: 149). Zihinde oluşan bilgi, tüm bu belirleyici etmenler sonucu ortaya çıkar. Çünkü ilk başta insan zihni Locke'un Thomas Aquinas'tan ödünç aldığı tasviriyle "boş bir beyaz kağıt", levha diğeri adıyla *tabula rasa* gibidir (Ağaoğulları vd., 2005: 139; Magee, 2000'den aktaran Demirci, 2021: 243). Bu beyaz kağıdı doldurabilecek olan, yalnızca insanın deneyimleridir. Bilginin doğuştan var olmadığı ve deneyimler neticesinde edinildiği fikri, aynı zamanda aydınlanma çağının deneyci düşüncesinin de yapı taşı olmuştur (Locke, 2020: 14).

Locke bilginin türlerini ve sınırlarını belirlerken aslında her şeyin ancak deneme süreci ile anlaşılabilceği söylemiyle rasyonalist tasarımı yadsımış ve ampirizmin kurucusu ünvanını almıştır. Locke'un belirtilen bilgi kuramı ve siyaset kuramı özünde birbiri ile tam bir ahenk içerisinde değildir. Locke'un siyaset düşüncesi kaynağını doğal hukuktan alır. Fakat bu kuramı ampirist bir bakış açısına oturtmak söz konusu değildir. Zira doğal hukukun temelini oluşturan doğal yasalar¹⁰ tarihsel değildir (Ağaoğulları vd., 2018: 484). Bu nedenle insan bilgiyi yalnızca tecrübe ile elde ediyorsa, bu iki durum arasında çelişki meydana gelecektir (Şenel, 2014: 367).

Ancak yine de Locke'un siyaset ve bilgiyi ele aldığı iki kuramı da tamamen zıttır diyemeyiz. Locke'un bilgi felsefesi ve siyaset felsefesinin bağdaştığı nokta olarak, varoluştan gelen bilginin bulunmayacağı savı tek başına ele alındığında, eşitlik düşüncesinin kaynağını oluşturur. Çünkü Locke'un bu tanımlaması genelde tüm insanlığa

---

¹⁰ Tanrı'nın insan zihnine konumlandığı, deneyimle elde edilmeyen yasa.

her durumda yeni bir şansın kendi ellerinde olduğu müjdesinin verilmesidir (Cevizci, 2019: 572). İlk olarak ele alınacak olan doğa durumu tasvirindeki eşitlik olgusu da, onun bilgi felsefesinin politik düşüncesinde de yer yer etkili olduğunu gösterecektir (Beriş ve Duman, 2016: 476).

4.3. John Locke'un Toplum Sözleşmesi Kuramı

Bu bölümde J. Locke'un "toplum sözleşmesi kuramı" çerçevesinde devletin gerekçelendirilmesini ele alırken kullandığı kavramsallaştırmalardan; "doğa durumu", "doğa yasası", "savaş durumu", "mülkiyet" incelemelerine değinilmiştir. Ardından devlet üzerine görüşlerine yer verilmiştir.

4.3.1. Doğa Durumu - Doğa Yasası ve Savaş Durumu

John Locke siyaset kuramını ifade etmeye, Thomas Hobbes'un yola çıktığı çizgiden başlamıştır. İkisinin de üzerinde durduğu ilk konu "doğa durumu"dur (Copleston, 1991: 180; Zelyüt, 2010: 71). Locke, siyasi erkin hakiki bir yorumlamasının ancak bu konunun temelini inerek, daha net bir ifadeyle doğa durumunda insanların hangi vaziyette bulunduğu incelenerek anlaşılacağını öngörür. Locke'a göre doğa durumu hali, herkesin bütün hüküm ve yetkilerinin karşılıklı olduğu bir haldir. Böylesi bir durumda hiçkimse bir diğerinden üstün olamaz. Herkes birbirinin eşitidir ve özgürlük bağlamında da aynı ölçüde eşitlerdir (Locke, 2012: 29).

Böylesi bir durumda Locke'a göre doğa hali, Hobbes'un aksine insanların birbiriyle anlaşmazlık ve harp halinde olmadığı, kısmen bir sulh ve serbestî durumu olarak karşımıza çıkar (Tektaş, 2019: 105). Bir başka deyişle Hobbes hükümetin olmadığı bu durumda, herkesin bir başkası için tehlikeli ve zararlı olabileceği düşüncesini benimser. Doğa durumunu tamamen bir halp alanı olarak görür. Locke ise bütün bir toplumun değil de yalnızca belirli bir kesimin meydana getirdiği çatışma durumu sonucunda geri kalan ve çoğunlukta olan insan topluluğunun kendisini tehlikeden uzak tutmak amacıyla bir araya geldiği düşüncesini sezdirir (Locke, 2012: 12; Beriş ve Duman, 2016: 478).

Locke da kendimizi koruma ihtiyacı insana Tanrı tarafından verilmiş bir vazife gibidir. Bu nedenledir ki Locke'un doğa durumu tasviri daha çok etik temelli, Hobbes'un ise davranış temellidir (Monk, 2004: 115). Bunun yanı sıra Hobbes doğa durumunu varsayımsal bir şekilde işlerken, Locke doğa durumunu tarihi bir durum olarak görür (Cevizci, 2019: 590). Bunun bir örneği ve kanıtlama gereksinimi olarak Locke (2012: 36) Amerikan Kızılderili yaşayış biçimlerini insanın doğa durumundaki hali ile bağdaştırır.

Doğa durumunda her insan özgür bir konumdadır. Lakin bu bütün insanların her istediğini yapma hakkına sahip olacağı anlamına gelmez. Devletin mevcut olmadığı bu durumda, herkesin sahip olduğu ve aklın denetiminde olan bir yasa söz konusudur. Bu "akıl yasası"dır (Locke, 2012: 30). Bütün insanlar da normatif kaideleri içermesi dolayısıyla evrensel olan bu yasaya göre davranırlar (Thomas, 1995: 16). Bireyler doğa durumunda kayıtsız ve sorgusuz bir hürriyete sahip değillerdir (Locke, 2012: 30). Ancak yasanın müsaade ettiği ölçüde özgürdürler (Locke, 2012: 12; Ağaoğulları vd., 2018: 485). Aklın yasasının sınırları ve belirli özellikleri vardır; ilkin hiçkimse bir diğerinin yaşamını, esenliğini, hürriyetine ve malına dokunamaz. Doğa yasası aynı zamanda kişinin kendi güvenliğini sağlama dürtüsüne de dayanmaktadır (Locke, 2012: 13).

İnsanlar tanrının eseri olan doğa yasası ile birlikte evrensel kurallardan yükümlü kılınmıştır. Bu sebeptir ki Locke doğa yasasının dayandığı temeli şöyle aktarır; "Kim bir insanın kanını akıtırsa, onun kanı da bir insan tarafından akıtılmalıdır." Çünkü adaleti sağlayacak olan bir üst mercii yoktur ve insanlar kendi adaletini sağlamaktadırlar. Herhangi bir başkası yüzünden zarar gören birisinin o bir başkasını yargılama ve cezalandırma hakkı vardır (Locke, 2012: 31-34).

Bu demektir ki bir soyguncu bana ait bir şeyi götürürse ben de onun canına kıyabilirim. Devlet kurulduktan sonra ise soyguncudan bireysel olarak oç alma duygumdan cayıp, devletin yasalarına başvururum (Russell, 2018: 239). Locke sonuçta insanın mülkiyetine yönelik herhangi bir zarar verme durumu söz konusu olduğunda, ona bu zararı veren kişinin ölümünün bile meşruu olacağını öngörür. Bu durum onun teorisinde mülkiyete verilen önemin büyüklüğünü yansıtır (Şenel, 2014: 379).

Doğa hali son bulana kadar, herkes kendi hakkını savunma ve güç uygulama noktasında eşittir. Fakat böylesi bir durumda da insanoğlu, öz davasında muhakeme yaparken, sanıldığı kadar dürüst olamayabilir. Öç alma hissiyatı insanlar arasında gitgide daha büyük kargaşa ortamı yaratabilir. Bu nedenledir ki kendisine bir zararı dokunan kişiyi, doğa yasasını tatbik ederken olması gerekenden daha ağır cezalandırabilir (Locke, 2012: 35; Şenel, 2014: 369-370). İnsanların yargılama haklarını kullanma isteği ve bunun sürekliliği sonucunda insanlar savaşa sürüklenirler. Locke (2012: 39) savaş durumunun ve doğa durumunun ayrımını şu şekilde ifade etmiştir:

“Ortak bir üstün otorite olmadan birbiriyle aklın emirlerine göre yaşayan ve birbirlerini yargılama yetkisi olanların durumu elbette doğa durumudur. Fakat zorbalık ya da başka biri üzerinde zorbalığa başvurma tasarımının ilanı ve huzur için başvurulacak ortak bir üstün otorite olmadığı durum ise savaş durumudur.”

Neticede savaş durumundan kurtulmak ve emniyette hissetme ihtiyacı dolayısıyla siyasal toplumu inşaa etmeye başlarlar. Devletin ortaya çıkma nedeni de temelde bu gereksinimdir (Tuğcu, 2003: 522). Locke buna yönelik olarak (2012: 35) “Tanrı tarafılığı ve insanın şiddetini önlemek için hükümet tayin etmiştir” der. Ancak insanın kendinden başka bir üsse hakkını devretmesiyle yani hükümetin olduğu bir vaziyette yerinde bir adalet söz konusu olabilir (Locke, 2012: 39). Devlet insanların hayatını, mallarını, haklarını ve hürriyetlerini müdafaa etmekle mükelleftir. Aynı zamanda devlet, doğa yasası kurallarına hakkıyla uymayan kişileri tecziye etme yetkisini bireylerden almış ve insanları bu sorumluluktan kurtarmış olacaktır (Monk, 2004: 121).

Locke belirttiği savaş durumu halinden toplum sözleşmesiyle birlikte sivil topluma geçişi irdelemeden önce, mülkiyet konusunu işlemiştir. Çünkü bu sözleşmenin temelde kaynağı, mülkiyetin uygar bir toplumda doğa halinden daha iyi muhafaza edileceği görüşüdür. Bu sebepten ötürü devletin kuruluşu incelenmeden önce John Locke’un mülkiyete olan bakış açısı ele alınmıştır (Locke, 2012: 45; Şenel, 2014: 372).

4.3.2. John Locke'un Mülkiyet Telakkisi

Doğa hali Locke tarafından eşitlikçi ve özgür bir ortam olarak yorumlanmıştır (Locke, 2012: 35). Peki bütün bireyleri böyle olumlanan bir halden siyasal bir toplum oluşturmaya iten başlıca sebep nedir? Locke'a göre (2012: 34) tabiat halinde her ne kadar adil olunmaya çalışılsa da bireylerin kendi davalarının yargıcı olması dolayısıyla bir diğeri için şiddet ve zarar oluşturabilirler. Bu sebeple her birey, kendi hayatını, sağlığını, mülkünü koruma amaçlı doğa durumundan ayrılma isteği güder. Belirtildiği üzere Locke'un tabiriyle temel sebep "mülkiyeti koruma" isteğidir. Bu durum Locke'un liberalizminin özüdür. Locke'un anlayışında devlet mülkiyeti oluşturmaz, mülkiyet devletin oluşumunun ve gerekliliğinin başlıca sebebi olarak görülür (Cevizci, 2019: 593; Tektaş, 2019: 109).

Mülkiyet, Macperson tarafından (1964: 222) bir bireyin veya kurumun bir şeyi kullanma ve ondan faydalanmada diğerlerini dışlama hakkı şeklinde tanımlamıştır. Locke ise mülkiyeti hükümet kurulmadan önce de yani doğa durumunda da var olan "doğal bir hak" olarak görmüştür (Ağaoğulları vd., 2018: 489). Mülkiyetin bu şekilde ele alınışı, onun "sahiplenilen bir şey değil, bir şeye sahip olma hakkı" olarak kullanıldığını gösterir. Locke bunu şu şekilde ifade etmiştir: "Devlet bana göre sadece kendi çıkarlarını tedarik etmek, korumak ve geliştirmek için teşkil edilmiş bir insan toplumdur." Locke'un belirttiği bu çıkarlar aslında insanların yaşamı, hürriyeti, esenlikleri, konutları, mülkleri vb. birçok durumu kapsamaktadır (Locke, 2017: 34).

Aristoteles'in mülkiyet ile alakalı görüşü Locke'un mülkiyet anlayışı ve devlete ve yöneticiye yüklediği amaç bakımından benzer bir düşünce taşır. İnsanların gereksinimleri doğa tarafından karşılanır, yönetici de bunların nasıl harcanacağı ve yönetileceği ile ilgilenmelidir (Aristoteles, 2017: 182). Locke da, dünyayı Tanrı eliyle verilen ve tüm bireylerin kolektif olarak istifade edebileceği bir yer olarak görmüştür. Aslında dünya üzerindeki her şey insanın iyiliği ve menfaati içindir. Ayrıca Tanrı tüm bireylere verilen bu nimeti anlamaları, yeryüzünü kendilerine yararlı ve iyi şeyler için kullanabilmeleri için akıl vermiştir (Locke, 2012: 45). Anlaşılacağı üzere tabiat üstünde tüm bireylerin payı vardır ve bu pay eşittir. Lakin Locke insanın çaba ve gayretiyle tüm beşeriyete armağan edilmiş bu

pastadan, emek verdiği ölçüde pay alabileceğini ve kişisel malı yapabileceğini savunur (Thomas, 1995: 94).

Bir başka deyişle; “bir şeyi benim kabul edebilmem için ona emek vermem gerekir.” Örneğin; bahçeden meyve toplayan ve onu evine götüren bir insanın meyveler artık şahsi malıdır. Çünkü bahçede meyveler öylece dururken, bu insan gidip kendi çabasıyla onu tabiat halinden çıkarmış ve kendinin yapmıştır. Böylelikle öteki insanların artık o meyve üzerinde payı kalmamıştır. Locke verdiği birçok örnekle bu söylemini pekiştirmiştir: Bir pınardan dökülen sudan herkes faydalanabilir, bu doğanın sunduğu bir nimettir. Lakin ne zaman o suyu testiye doldurursam o artık şahsi malıdır. Çünkü akıl yasası bunu emreder. “Bir kızılderili, bir geyiği vurup öldürürse geyik artık onun olur” (Locke, 2012: 46). Fakat böyle düşünüldüğünde herkes her şeyi fazlasıyla mülk edinebilir. “Mülkün sınırı ne olacaktır?” sorusuna, Locke (2012: 48) şöyle bir açıklama getirmiştir:

“Tanrı bize verdiği şeylerin ne kadarını kullanmamıza izin verir? Kullanabildiğimiz kadar. Çürümeden önce herhangi bir insan yaşamını kolaylaştıracak kadar doğal kaynağa emeğini karıştırarak onu mülk edinebilir.”

Bu demektir ki doğal yasadaki hareketle mülkün bazı limitleri vardır. İlk olarak kimse gereksiniminden fazlasını almamalıdır. İnsanlar, belirli bir arazinin çevresini çit kullanarak kuşatabilirler. Bu çevreleme insanın, herhangi bir başkasının hakkına el koyduğu anlamına gelmez. Çünkü bir diğerrinin faydalanabileceği alan kalmıştır. Sonuç olarak bu durum mülkiyetin yeterlilik sınırını belli eder. İnsan ihtiyacından fazla ürünü toplamamalı ve israf etmemelidir. Bu mülkiyetin bozulma sınırındır (Locke, 2012: 49).

Locke paranın icadını ise, çürüme ve bozulmanın önüne geçerek insanların emek verdiği ölçüde mülklerini zenginleştirmenin bir aracı olarak görür (Locke, 2012: 59). Son olarak insanlar yalnızca çaba göstererek elde ettiği şeyi mülkü sayabilirler. Bu da mülkiyetin emek sınırındır (Locke, 2012: 51). Locke aynı zamanda insanın yalnızca bireysel çabası ile şahsi malı yaptığı şeyler söylemini *Hükümet Üstüne İkinci Tez* eserinde daha da genişletmiştir:

“ (...) atımın beslendiği otlar, hizmetçimin kestiği çimler (...) kimsenin tayini ya da onayına gerek olmadan benim mülküm olur” (2012: 47).

Locke bu pasajındaki “hizmetçi ve çimenler” kısmıyla bariz olarak; yanında çalıştırdığı işçinin de emeğinin kendi mülkü olabileceğini ileri sürer. Onun emeğini de kendi emeği olarak görür. Bu tarz bir bakış açısı birçok düşünür tarafından eleştirilmiştir. Örneğin Macperson, Locke’un emek ve mülkiyet ilişkisini temelde kapitalizmin özünü aksettirdiğini ifade eder (Arnhart, 2011: 221). Paranın büyük kısmını elinde bulandıran burjuva kesimi ve işçiler arasında yapılan sınıfsal bir ayrım olarak görür (Macperson, 1964: 217). Locke aslında İngiltere’de dönemin siyasal gerçeğini yansıtan mülkiyet kuramıyla, mülkü elinde bulundurmamaların politik süreçte yer alamamasını tabii bir durum olarak işlemiştir (Ağaoğulları vd., 2018: 493).

Sonuç olarak “emek” vurgusunun sürekli altını çizen Locke’un emeğin “doğal bir hak” olarak var olmasını ve aslında insanların biraraya gelerek hükümeti kurmadan önce de mülkiyetin olduğunu vurgulamasının bir sebebi vardır. Temelde yatan bu sebep; Locke’un bireyciliğinin esas noktasıdır. Locke mülkiyeti oluşturanın bir cemiyet değil, birey olduğunu belirtmekle bireyi toplumdaki önce gördüğünün sinyallerini bu kuramıyla vermiştir. Devlet mülkiyeti değil, mülkiyet devleti yaratmıştır. Hükümetin esaslı gayesinin mülkiyeti korumak olduğu düşüncesi, Locke ile birlikte ideolojik temellere dayandırılmıştır (Cevizci, 2019: 594-595).

4.3.3. Devletin Oluşumu ve Biçimleri

İnsanlar kendi çıkarları ve mülkiyetlerini korumak amaçlı bir sözleşme yaratarak, doğa durumundan ayrılmış uygar bir toplum olma yönünde ilk hamleyi yapmışlardır (Locke, 2012: 39-40). Locke’a göre (2012: 111-112) bu geçişin temelde yatan sebepleri üç aşamalıdır:

- İlk olarak, doğa durumunda insanların birbiri ile uyuşmadıkları durumlarda müracaat edecekleri, bütün bireylerin onayından geçmiş herhangi bir yasa yoktur.
- İkinci olarak, belirtilen yasa olsa bile bu yasayı yorumlayacak ve anlaşmazlıkları sonlandıracak yansız bir üst bulunmamaktadır.
- Son olarak, suçlulara yerinde verilen bir karar olsa bile bunun tatbikini yapacak bir egemen güç mevcut değildir.

Doğa durumunda mevcut olan bu eksikliklerden ötürü, insanların mülkiyeti de tehlikeye girer ve insanlar kendi rızaları ile birleşerek “Toplum Sözleşmesi”ni yaratırlar. Locke’un devletin oluşumunda önemle vurguladığı bir kavram “rıza”dır. Rıza sebebiyle tüm bireyler toplum içerisinde kendilerini daha güvenli bir alanda hissederler. İnsanların devleti kurma sebepleri bir nevi eşitlikten doğmuş ve insanlara verilen yargılama yetkisi onları savaşa sürüklemiştir. İnsanlar, bu haklarından kendi rızaları ile vazgeçtikleri zaman siyasal toplum doğmuştur (Locke, 2012: 92-93).

Siyasal toplum doğduğunda artık yasalar ve yasama mevcuttur. Toplumun kurulması için sözleşme oy birliği ile yapılır ve çoğunluğun istenci de devleti meydana getirir. Siyasal toplum meydana geldikten sonra da aynı çoğunluk, belirtilen yasama gücünü icra etmek üzere bir yönetim şekli seçer. Çoğunluğun verdiği karar, herkes için geçerlidir. Diğerlerinin buna uymama hakkı yoktur (Thomas, 1995: 27).

Locke’un belirttiği siyasal toplumda, bu toplumdaki dışlanmış üç sınıf vardır; ilki kadınlar, ikincisi yabancılar ve üçüncüsü de aklını kullanamayanlar ve çocukları kapsar (Locke, 2012: 79-93). Locke’un sözleşme teorisinde sözleşmeye bazı yurttaşların dahil olamayacağı konusu “demokratik” vizyonu zedeleyen bir nokta olarak düşünülebilir. Burada üstü kapalı olarak hükümete katılabilecek olanların da yalnızca mülkü elinde bulunduran sınıf olduğu ortaya çıkar. Fakirler ve işçiler zaten toplum sözleşmesini oluşturan kesimin içine girmedikleri için, herhangi bir hak iddia etmeleri de olanaksızdır.

Doğa durumunda vurgulanan eşitlik iddiası, burada ikileme düşmektedir. Neticede toplum sözleşmesi Locke'un tabiriyle siyasal toplumdaki dışlanmamış bütün bireylerin kendi istenci neticesinde onaylanır. Bundan ötürü sözleşmenin meydana gelmesi "oy birliği" ile olmuştur. Daha sonra hükümet yönetimi adına verilecek kararlar da ise "oy çokluğu" geçerlidir. Sonuçta iki farklı rıza durumu söz konusudur; ilki Toplum sözleşmesi yapılırken verilen "açık rıza", ikincisi ise alınacak kararlarda oy çokluğuna tabi olacakları konusundaki "örtük rıza". Bunun sonucunda, Locke'un söz ettiği uygar yönetim kurulmuş olur (Ağaoğulları vd., 2005: 198).

Locke'un rıza kavramının üzerinde birçok yerde durmasının nedenlerinden birisi de Sir Robert Filmer'in siyasal sorumlulukların insana yaradılıştan mevcut olduğu düşüncesinin yadsınmasını yapmaktır. Aynı zamanda Locke, bu doktrinin ardında yer alan Skolastik düşüncüyü de yadsır. Ona göre Tanrı, kimseye bağımsız bir yetki vermemiş ve Filmer'in savunduğu şekilde bir düşünce yapısı hiçbir şekilde otoriteyi meşru temellere oturtamamıştır (Cevizci, 2019: 590).

Locke'a göre rıza yalnızca toplum sözleşmesi kurulurken değil, hükümet biçimini belirlenirken de önemli oynar. Bu nedenle bu kavramla Locke'un asıl amacı, "anayasal monarşi"nin kuruluşunu meşru temellere dayandırmaktır (Locke, 2016: 1-5).

Bu noktada Locke yönetim biçimini belirlerken de, önemli olanın formdan ziyade halkın istenci olduğunu belirterek; tek erklik, el erki yahut aristokrasi biçim ne olursa olsun önemli olanın halk olduğu vurgusunu yapar. Yönetim biçimine halk oy çokluğu ile karar verir (Locke, 2012: 92). Locke yönetim biçimlerinden daha çok yönetimin ne şekilde olacağı konusıyla ilgilenmiştir (Locke, 2012: 97). Locke'un klasik hükümet biçimi görüşleri ise şu şekildedir:

Tablo 3.

John Locke'un teorisinde hükümet şekillerinin sınıflandırılması

Yasa Yapma Yetkisi	Yönetim Şekilleri
Tek Bir Kişi	Monarşi
Tüm İnsanlar	Tam yahut Doğrudan Demokrasi
Seçilmiş Birkaç Kişi	Oligarşi

Kaynak: (Locke, 2012: 115). Tablo yazar tarafından oluşturulmuştur.

Anlaşılabacağı üzere Locke, yasayı meydana getirme sorumluluğu kimin ellerindeyse hükümet biçimlerini de buna göre belirlemiştir. Tüm yetkiler ve güç tek bir insanda ise bu yönetim biçimi “monarşi”dir. Bu sorumluluğun sonrasında miras olarak aktarılması durumu ise “kalıtımsal monarşi” ve gücü elinde bulunduran tek adamın vefatı neticesinde bu gücü herhangi birine aktarma yetkisi varsa bu da “seçime dayalı monarşi”dir. Yasa oluşturma konusunda bütün bireyler çoğunluk rızasıyla uygulanma sorumluluğunu kendi seçtikleri bir temsilcilere vermeleri “demokrasi”dir. Seçilmiş birkaç kişinin ve onun haleflerine verilen yasa yetkisi ise “oligarşi” olarak tanımlanmıştır (Locke, 2012: 115).

Bu alışılmış hükümet şekilleri yorumlamasından sonra Locke, belirtilen yönetim şekilleri arasından “yasamanın üstünlüğü” unsuru ile en çok uyumlu olan şekil hangisidir? gibi bir soruya net bir cevap vermez. Bu sebeptendir ki yönetim biçimi ne olursa olsun faydalı yahut faydasız olarak addedemeyiz. He şey halka bağlıdır. Lakin Locke burada bir ayrıma varır. Ona göre toplum için mutlak monarşi elverişli bir düzen değildir. Bir kere böylesi bir durum, insanları bir nevi doğa durumu haline döndürür. Çünkü doğa durumunda zaten kendi başına karar verip cezalandırma hali bir başka deyişle kendi adaletinin yargıcı olma hali savaş durumunu yaratmıştır. Mutlak monarşilerde de seçilen yönetici, yalnız başına doğa durumunda yaşayan bir insan gibidir (Locke, 2012: 115).

Locke bu kısımda hükümet biçimleri arasından mutlak monarşi yanlısı bir tutum sergileyen Hobbes'u da şu şekilde eleştirmiştir: Egemen güç ile ilgili olarak o bağımsız ve her şartta sorgulanamaz diyen Hobbes ve destekçileri, bu gücün yanlış yapma ve insanları tehlikeye sokma durumunda bile yerinde karar verdiğini düşünenler ve bunu onaylayanlardır. Böyle davranan insanlar ve yalakalar “ (...) *sansar veya tilkilerden gelebilecek zararlara karşı kendilerini korumaktan kaçınacak, fakat aslanlar tarafından yutulmaktan memnun olacak kadar aptal (...)*” varlıklardır (Locke, 2012: 88-89).

Mutlak monarşinin mevcut olduğu bir durumda eğer iktidar halkı düşünmeden, sınırsız ve kendi menfaatine yönelik keyfince bir yönetim sergilerse bu durum doğal halden daha tehlikeli bir hal alır. Bu sebeptendir ki mutlak monarşi medeni bir yönetim biçimi olarak toplumla bağdaşmaz (Cevizci, 2019: 597).

İnsanlar, uygar yönetimi kurmak için temelde sahip olduğu iki tür iktidardan vazgeçmiştir. Bunlardan ilki kendisini korumak için istediğini yapma iktidarındır. İkincisi ise “cezalandırma iktidarı”dır. Siyasal toplum kurulduktan sonra ilk hak, yasama organının yargı gücüne, ikincisi ise yürütme gücüne aktarılır. “Yasama ve cezalandırma” hakkı devlet kurulduktan sonra kamunun ellerine geçmiştir (Beriş ve Duman, 2016: 478). Locke insanların bu haklarını devretmelerinin “ortak yarar” düşüncesine hizmet ettiği için, bir özgürlükten vazgeçme durumu olarak yorumlamaz. Aksine bu aklın da icap ettiği şekilde herkesin bireysel yararınadır.

Locke sözü geçen yönetim şekillerinin dışında “karma yönetim” şeklinden de söz eder. Burada “parlamentonun anayasal egemenliği ve kralın parlamentoya tabii oluşu” asıl anlatılmak istenendir. Bu nedenle Locke'un “anayasal monarşi” yanlısı olduğu söylenebilir. Kral yürütme gücünü elinde bulundurur. Bu gücün sınırlanmasını Montesquieu “kuvvetler ayrılığı ilkesini” kuramlaştırmadan önce, Locke ifade etmiştir (Gözler, 2018: 218).

John Locke, devletin idaresinde bir diğerinden ayrı bulunması gereken üç tür güç olduğunu ileri sürmüştür. Bunlar “yasama gücü” “yürütme gücü” ve “federatif güç”tür.

Yasama kuvveti, devletin özüdür ve bireylerin haklarının ne şekilde muhafaza edileceğini tayin eder. Yürütme ve federatif kuvvet ise müttehit iki güçtür ve ayrı olarak düşünülmesi zordur. Bu güçler, yasaların takibini sağlayıp, cemiyet ve onun üyeleri ile ilgili işlerin yürütülmesinden sorumludur (Locke, 2012: 125).

Locke yasamayı devletin varlığı devamı sağlandığı sürece diğerlerinden üst bir kuvvet olarak görmüştür (Locke, 2012: 130). Yasama ve yürütme Locke'a göre sınırlı güçlerdir. Yürütme gücü her zaman gözetilmesi gereken bir güçtür. Yasama gücünün sınırı da devletin kuruluşunun en temel gerekçesi olan kişilerin kişisel özgürlüğünün ve mülkiyetinin muhafaza edilmesi olarak çizilmiştir. Federatif gücün vazifesi ise diğer hükümetlerle olan ilişkilerin düzenlenmesi ve konvansiyonun sağlanmasıdır (Tuğcu, 2003: 522).

Locke insanların özgürlüğü hakkında görüşünü, yasama kuvvetinin şemsiyesi altında yapmıştır. Çünkü Locke'a göre bireylerin özgürlüğü ancak bir devlet yönetimi altında ve yasama kuvvetinin belirlediği sınırlar çerçevesinde mümkün olur (Locke, 2012: 43-66). Locke'un yürütme yetkisini elinde bulunduran iktidarı, sınırlanması vurgusunu sürekli yapmasının altındaki temel düşünce, kişilerin haklarını ve mülkiyetlerinin herhangi bir keyfi iktidarın zarar vermesi düşüncesidir. Uygur bir yönetim, bireylerin rızalarıyla oluşmuş bir yönetimdir (Cevizci, 2019: 598).

Bir diğer sebep ise Locke'un kuvvetler ayrılığı ile ilgili görüşlerinin altında yaşadığı dönemin etkisinde kalmış olmasıdır. İngiltere'de devrim öncesinde kral tek başına yargıçları vazifelerinden uzaklaştırabilme yetkisine sahipken devrimden sonra bu tarz kararların alınmasında parlamentoya müracaat şartı verilmiştir (Russel, 2018: 261). Yürütme erki, yasamanın yoğun tesiri altında iken, yargı erki orantılı bir pozisyon elde etmiştir. Bu sebeple o dönemde de görülmüş olan güç paylaşımını sağlayamama ve birbirlerinin sahalara müdahale eden erkler dolayısıyla Locke, bu ayrım üzerinde daha fazla durmuştur (Şenel, 2014: 376).

Yasama ise uygar bir toplumda meydana gelebilecek tüm kargaşayı önleyecek ve kararları verecek olan bir yargıçtır. Locke insanlar arasında kurulan bu sözleşme bağının ve hükümetin özelliğini daha net belirtmek adına “*trust*” kelimesine başvurur. Bu kelime bireyler ile onların haklarını koruyacak olan egemen güç arasındaki ilişkileri ifade eder. İnsanlar kendilerini ve mallarını koruması için devlete itimat ederler, yargıçlarını seçerler. Devlet ve kamu görevlileri de bunun neticesinde vatandaşa karşı bir mesuliyet alırlar. Bu sebeple Locke’un kuramının altı çizilecek noktası, mevcut bir egemen güç varsa eğer bunu yalnızca halkın seçebileceğidir. “Egemenlik, halkın egemenliğidir” (Raynaud ve Rials, 2017: 548).

Ayrıyetten Locke için egemen güç sorgulanabilir ve Filmer’in politik gücün babada olduğu iddiasından yola çıkarak, Locke bireyler ve yönetici arasındaki ilişki babanın çocukları ile yahut efendinin esiri ile ilişkisinden ayırır (Çetin, 2016: 123). Locke’a göre hiç kimse köle olarak doğmamıştır ve hiçbir kutsal metinde bireyin bir diğerinin otoritesine sorgusuz tabii olduğuna dair bir bilgi yoktur (Locke, 2016: 3). Bu kavramsal hareket, yerel iktidar yapısını gözden geçirmesi ve özel/kamusal ayrımının analizi bağlamında önemli bir yere sahiptir. Her bir bireyi ilgilendiren kişisel şeyler bireyin özel alanını ifade eder, toplumu ilgilendiren kısım ise kamusal alandır (Gobetti, 1992: 67). John Stuart Mill’de toplum, devlet ve din karşısında bireyin haklarına yönelik sınırı aynı şekilde çizmiştir. Mill’e göre (2018: 136):

“Yaşamın bireyi ilgilendiren kısmı doğrudan bireye ait olmalıdır, toplumu ilgilendiren kısmı da topluma.”

Bireylerin çıkarları ve kamu düzeni tehlikeye düştüğü anda vatandaşlara “direnme hakkı” doğar. Bu durum Locke tarafından *Hükümet Üstüne İkinci Tez* eserinde şu şekilde ifade edilmiştir: “Eğer kral (...) bütün halkın üzerinde zalimce bir tiranlık kurarsa, bu durumda halk direnme ve kendisini yaralanmadan kurtarma hakkına sahiptir.” Bireyler iktidarın mülkiyet haklarını koruyamaması neticesinde en temel haklarını korumak adına doğa yasasını tatbik etmek için direnme hakkına müracaat edebilirler (Locke, 2012: 188).

Locke “direnme hakkı”nı, Hobbes’un aksine insanların en temel hakkı olarak görür. Bu hak neticesinde iktidar yasalara tabi olur ve yöneticiler keyfince hareket edemezler. Dunn’un belirttiği şekilde (2000: 50) *Hükümet Üstüne İkinci Tez* adeta “hakkaniyeti, eşitliği, adaleti savunmayan bir egemen güce karşı direnmeyi açıkça öngören” bir yapıttır. Sonuçta Locke’a göre halkın hâkim olduğu bir yönetim sistemi; tahakküm, zorlama, yasalara itaatsizlik ve hırsızlık gibi hakkaniyetsiz bir ortama mâni olmak için en lüzumlu şeydir (Ağaoğulları vd., 2005: 223).

4.3.4 Devletin Sınırları ve Dinsel Hoşgörü

John Locke’un hoşgörü üzerine düşünceleri, onun devrindeki Hristiyan düşüncenin sebep olduğu kargaşa ortamının bir sonucudur. Locke’un düşünceleri din savaşlarına karşı bir çeşit tepki ve bu durumun yarattığı sonuçlara bir çeşit reçete niteliğindedir. Dini açıdan kilisenin tahakküm oluşturmaya çalıştığını ve bu durumda toplumda bir kaos yarattığı düşüncesine hakimdir (Popper, 2018: 131; Akçiçek, 2011; 16-17).

Bu bakımdan Locke’un din-hoşgörü ve siyaset üzerine düşünceleri kapsayan ilk eseri *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup*; özgürlüğün bir çeşit açıklamasını yapma çabasıdır. Dinsel hoşgörü ve siyasal sistem Locke’a göre temelde bağdaşık iki konudur. Siyasal sistemde herhangi bir zorlamanın bulunmayışıyla ancak dinsel hoşgörü imkanı sağlanabilir. Bu sebeple devletin sınırları Locke tarafından belirgin bir biçimde çizilmiştir (Locke, 2017: 16).

John Locke, siyasal sistemin düzeni ile din ile alakalı konuların birbirinden ayrılmasının mecburi bir durum olduğunu öngörür. Din ve devlet bağlantısının sınırlarını ise şu şekilde çizmektedir: İlk devlet bireylerin mülkiyetlerini himaye etme amaçlı kurulmuştur. Siyasi yönetimin temeli böylelikle bireylerin mülkiyetine dayandırılmıştır ve bu sebeple de devlet ancak siyasi mevzularda yargılama yetkisine tabiidir. İkincisi hiçbir şekilde bireylerin inanç ve fikirleri yargılamaz. Üçüncüsü herhangi bir dine inanma konusunda insanlara baskı yapılamaz (Locke, 2017: 34-37).

Locke'a göre devlet, insanların fikirlerine karışma gibi bir yetkiye sahip değildir. Böylesi bir durum bireyin özgürlüğünü tehlikeye sokar. Locke (2017: 49-50) bu durumu şöyle ifade eder: "Bireyler sonucu ne olursa olsun, tercihlerinde ve isteklerinde özgür olmalıdır. Birey sahip olduğu özgürlükten dolayı, isteklerinde özgürdür. Devlet bu istekleri denetleyemez. Ayrıca Tanrı bile, bireyleri özgür iradelerineyle yaptıkları işlerden sakınamaz." Bu durum Rousseau'nun bireylerin özgürlükleri ve bağlılık adına yaptığı meşhur pasajını andırır: Her "insan özgür doğar" ve bütün bireylerin efendisi yalnızca kendisidir. Herhangi bir kimse onu rızası dışında kontrol altında tutamaz (Rousseau, 2018: 4-102). Locke aynı zamanda din ve devlet alanını keskin bir ayrımını yapar. Filozof bu ayrımı şu şekilde sınırlamıştır:

- Devlet ve kilise birbirinin işlerine müdahil olmamalıdır.
- Kilise ise bireylerin kendi istençleri ile toplanıp, ibadetlerini gerçekleştirdikleri yerdir. Kimse kiliseye bağlı değildir, insan ancak kendi isteğiyle bunu yapabilir.
- Kilise ancak ruhani şeylerden sorumludur, devletin işlerine müdahale edemez. Mülkiyet ile alakalı herhangi bir sorumluluğu yoktur.
- Devlet inanışlara hoşgörü ile yaklaşmalıdır. Herhangi bir dine mensup olmayanlara bile devlet hoşgörü göstermelidir. Dinsel topluluklar da devletin en temel gayesi olan mülkiyetin korunmasını tehlikeye düşürecek ritüeller düzenlememelidir (Locke, 2017: 38).

Sonuçta Locke'un teorisinde hükümet, kamu esenliğini ilgilendiren dünyevi olaylarla, din ise ruhani olanla ilgilenir. İnsan yaradılıştan gelen birtakım haklara sahiptir ve bu haklara Tanrı bile müdahale edemez. Şüphesiz Locke'un bu düşünce tarzı, -modern zamanlarda bile tartışılmaya devam eden- laiklik konusunun yalnızca dini inançlar açısından değil de hoşgörü çerçevesinde ele alındığında, hayatın her alanında farklı düşünmemize yardımcı olacak temel bir zemin hazırlamıştır diyebiliriz (Gemalmaz, 2012: 108; Locke, 2017: 50).

BEŞİNCİ BÖLÜM

THOMAS HOBBS VE JOHN LOCKE’UN SİYASAL KURAMLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

Bu bölümde Thomas Hobbes ve John Locke’un siyaset teorilerinin karşılaştırılması yapılmıştır. İki düşünür de birey ve devlet ilişkilerini “insan doğası ve doğa durumu”, “toplum sözleşmesi” ve “hükümet biçimleri”, “mülkiyet”, “güvenlik” gibi kavramsallaştırmalar neticesinde açıklamışlardır. Bu bağlamda karşılaştırma yapılırken bu kavramlar dikkate alınmıştır. Son olarak iki düşünürün kuramlarıyla günümüze ne şekilde etki ettiği araştırılmıştır.

5.1. Düşünürlerin Birey-Devlet Düşüncelerinin Karşılaştırılması

Devlet anlayışlarının geçmişten bugüne temelde iki kutup etrafında yoğunlaştığı görülmüştür. Bunlardan ilki T. Hobbes’un birey-devlet kurgusunda gözlemlenen; bireyin rolünün kısıtlanarak devlete azami bir öncelik vermeyi amacı taşıyan anlayıştır. Bir diğeri ise Locke’un birey-devlet kurgusunda gözlemlenen devletin rolünün asgari olması ve bireye öncelik verilmesinin gerekliliği üzerinde duran anlayıştır. Bu ilişkisellik daha özele inildiğinde, “insan doğası” tartışmalarına kadar götürür. Çünkü devletin olmazsa olmaz en başat unsuru insandır. İnsan olmazsa, siyasal bir örgütlenme biçimi olan devlet olmaz. Tarih, bireyler tarafından yazılmış ve yazılmaya devam etmektedir.

Tarihsel olarak John Locke’dan önce birey-devlet kurgusunu T. Hobbes yapmıştır. J. Locke’un teorisi ise Hobbes’un siyasal alana yönelik çizdiği taslak – doğa durumu kavramı, toplum sözleşmesi düşüncesi, egemen güç, modern devletin inşası- üzerinden yer yer yaptığı Hobbes eleştirileriyle birlikte tamamlanmıştır. İki düşünürün de kuramlarını ortaya koyma çabası, bireyin korunması ve devletin gerekçelendirilmesini yapma isteği üzerinedir.

Tablo 4.

Thomas Hobbes ve John Locke'un kuramlarının karşılaştırılması

	THOMAS HOBBS	JOHN LOCKE
Doğa Durumu	Savaş Hali	Barış Hali
İnsan Doğası	Hobbes insanın doğası gereği kötü olduğunu düşünmesede bencil bir varlık olduğu görüşüne sahiptir	Olumlu
Devletin Gerekçesi	Güvenlik	Mülkiyet
Toplum Sözleşmesi	Bireyler arasında, yaşam hakkı hariç tüm hakların egemene devri ile gerçekleşir	Bireylerin yalnızca cezalandırma ve yargılama hakkının devri ile gerçekleşir
Egemenin Sınırlanması	Yaşam hakkının ihlali dışında herhangi bir sınırlama yok	Egemen yasalara tabi ve bireylerin direnme hakkı var
Birey-Devlet Kurgusu	Otoriteryen	Özgürlükçü

Kaynak: (Hobbes, 2018:a; 2018b; Locke, 2012;2016;2017). Tablo yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 4 kapsamında verilen bulguları detaylı olarak incelemek gerekirse; iki düşünür de devlet varlığının gerekçesini açıklamaya ilk olarak doğa durumunda bireyin mevcut bulunduğu halden başlamışlardır. Doğa durumu, siyasal bir sistemin var olmadığı durumdur. Böylesi bir durumu Hobbes, harp ortamı olarak görür. Savaş durumundan çıkmanın tek yolunun bireylerin bir araya gelerek “toplum sözleşmesi” yaratmasıyla mümkün olduğunu ileri sürer. Hobbes devleti meşrulaştırmanın gerekçesini, doğa durumunda bireylerin içerisinde bulunduğu kötü vaziyete bağlamıştır. Birey ve devlet

ilişkisi bağlamında Hobbes, bireyin haklarını kabul eder ancak onların üstün bir güç olan egemene devredilmediği sürece bu hakların tehlikede olduğunu ve barışın sağlanamayacağını vurgular. Çünkü Hobbes, insanı bencil bir varlık olarak tanımlar. İnsanın arzularının sınırlanmadığı doğa durumunda da her zaman bir kargaşa hali hakimdir. Bu sebeple Hobbes'un bireyi "ehlileştirilmesi gereken" olarak kendini göstermektedir.

Locke ise doğal hali Hobbes'un aksine bir savaş ortamı olarak görmemiştir. Hobbes doğa durumunda; akıllı bir varlık olan insanın, birey olarak girdiği toplumda engellenemez bir yarışa gireceğini, sınırsız doğal hakları neticesinde de bu durumun tam bir kaos hali olacağını öngörürken, Locke "kendini koruma hakkını"nın bireylere Tanrı tarafından verilmiş olduğunu ve bu görevin çatışma yerine bir diğerini de koruyacak şekilde oluşturulabileceğini düşünür. Tanrının nezdinde herkes eşittir. Bireye doğrudan atfedilmiş bu doğal haklar, daha önceki dönemlerde hiç gözlenmemiş bir şekilde, kişiye kendisinin yargıcı olma imtiyazını tanımıştır.

Neticede Hobbes'un doğa durumuna yönelik görüşü "davranışçı", bireyi ise "hazcı" bir nitelik taşıırken, Locke'un bireyi ve doğa durumu daha çok "ahlaksal" nitelikler taşımaktadır. İki düşünüründe insan doğasına yönelik düşünceleri onların siyasi kuramlarının içine yerleştirdikleri kavramlara ve bu kuramların özüne kaynaklık etmiştir. İnsanı bencil gören Hobbes siyasi teorisini "otoriteriyen" argümanlarla süslemişken, insana daha ılımlı yaklaşan Locke'un sistemi daha "özgürlükçü" bir şekilde ilerler.

Hobbes aynı zamanda mülkiyet hakkının doğa durumunda var olmadığını, devlet kurulduktan sonra sağlandığını ve mülkiyetin yalnızca devlet kurulduktan sonra korunabileceği düşüncesindeyken, Locke'a göre mülkiyet hakkı doğa durumunda da var olan bir haktır. Aynı zamanda kişi; emek vererek sahip olduğu, yaptığı üretimlerde elde ettiği şeyler üzerinde hakkın tamamına sahiptir. Devletin en önemli sorumluluğu da bireylerin bu mülkiyet haklarının korunmasıdır. John Locke devleti bireylerin mülkiyetini korumakla yükümlü tutmakla liberalizmin öncüsü olarak görülmektedir.

Klasik liberaller bireylerin mümkün olan en geniş özgürlüklere sahip olması konusunda ve devletin asgari rolle sınırlanmasında ısrar ederler. Asgari rol vatandaşların kendilerince en iyi olduklarını düşündükleri, yaşamı sürebilecekleri sosyal düzen ve barış ortamını sağlamaktan ibarettir. Locke'un ortaya koyduğu şekilde de devlet sadece düzen tehdit edildiğinde hizmete çağırılan bir gece bekçisidir. "Sınırlı ve gece bekçisi" olan devletin, en temel işlevi vatandaşları birbirinden korumaktır.

Toplum sözleşmesi temelde Hobbes'a göre mecburi bir durumdur. Bu sözleşme yalnızca onu yapan bireyler arasında olmakta ve devleti kapsamamaktadır. Devlet, sözleşmenin bir kurucusu değildir. Ancak Locke, devleti de sözleşmenin bir tarafı olarak görür ve insanların sözleşmeyi mecburiyetten değil özgür iradesiyle gerçekleştirdiklerini ileri sürer. Sözleşme oluşumları incelendiğinde devletin temelini "bireysel irade" konumlandırılmıştır.

Hobbes yönetim biçimleri arasında da mutlak monarşi yanlısı bir tutum sergilemiştir. Mutlakiyetçilik, Hobbes'a göre bireylerin güven içerisinde yaşam sürmeleri için bir araçtır. Çünkü; tüm güçlerin tek bir erkin elinde bulunması avantajlı bir durumdur. Hobbes'un siyasal kuramını detaylandığı Leviathan figürü de "mutlakiyetçi devlet" in en açık ifadesidir. Locke ise anayasal monarşi yanlısı olmuş "güçler ayrılığı" düşüncesini savunmuştur. John Locke'un güçler ayrılığı düşüncesi günümüz hukuk devlerinde de temel alınmıştır. Bireysel hakların müdafaa edilmesi bağlamında önemli bir unsur olmuştur.

Ancak Locke'un sözleşmesi "klasik liberal teori" ile bağdaşıklık oluştururken, Hobbes'un liberal doğan düşünceleri tamamen farklı sonuçlar doğurmuştur. Hobbes, bireye toplumsal sözleşme kurulana kadar öncelik vermişken, sözleşme ile birlikte devlete evleviyet tanımıştır. Bu yorumuyla Hobbes, otoriteryen bir kuram geliştirmiştir. Locke'un kuramı ise özgürlükçü bir devlet anlayışına götürür. Hobbes'un devleti, başta önem verilen bireysel iradenin daha sonrasında güvenliğe tercih edilmesiyle, Leviathan'ın eline verilmiştir. Devlet sonuçta sınırlanamaz bir hal almıştır.

Hobbes'un siyasal kuramına ilişkin otoriter ya da totaliter olduğuna dair farklı görüşler mevcuttur (Ebenstein, 2005:211; Demirci, 2021:383). Çalışma kapsamında Hobbes'un teorisinin totaliter düşünceyle uyuşmadığı gözlemlenmiştir. İlk olarak totaliter düzen, sözleşme fikrini onaylamaz. Fakat Hobbes tüm teorisini toplumsal sözleşme üzerine kurmuştur. Totaliter düzen de yasalar karşısında eşitsizlik durumu mevcuttur. Bu durum neticesinde "bireysel güvensizlik" ortamı doğar ancak Hobbes'un teorisinde bu tam tersidir. Devlet bireysel güvenliğin sağlanması amacıyla kurulmuştur ve birey devleti oluşturan ana etmendir. Egemen, sözleşme dışı bırakılsa da uyruklar arasında bir eşitlik durumu söz konusudur. Totaliter rejimlerde "lidere aşırı bağlılık" ve "savaşın yüceltilmesi" gibi durumlar gözlemlenirken, Hobbes sınırlı da olsa egemenin bireyin en doğal hakkı olan yaşam hakkına herhangi bir saldırıda bulunursa ve yaşamını tehlikeye atarsa, yönetilenlerin direnme hakkını onaylar.

Hobbes'un yorumu daha çok otoriter yönetimlerin birey-devlet algısı ile uyuşmaktadır. Otoriter devletlerde ilk olarak; kamuyu ilgilendiren kararlar verilirken, yetke sahibi şahısların aldığı hükümler geçerlidir. Bireylerin fikirleri dikkate alınmaz. Hobbes'un öngördüğü devlet biçiminde de, oy çokluğu ile seçilen egemen güce, bireyler saygı duymak zorundadır. Egemene saygı duyulmadığı takdirde bunu yapan kişi adaletsiz davranmış sayılır. Hobbes'un egemeninin de hiçbir davranışı, uyruklar tarafından yargılanmaya açık değildir.

İkinci olarak, otoriter rejimlerde yetke sahibi şahıslar aynı zamanda anayasal kısıtlamalardan kendini kurtarabilecek kadar yetki ile donanmışlardır. Hobbes'un egemeni de yürütme ve yargı erkinin başıdır. Yasalarla ilgili düzenlemeleri yapar ve bu sürecin yürütülmesini sağlar. Bunun dışında yasalarla ilgili çıkabilecek her türlü sorunun giderilmesine de yardımcı olur. Siyasal sistemdeki tüm yetkilerin tek bir erkte olması görüşü hakimdir.

Son olarak otoriter yönetimler yönetilenin arzusu ile değil yöneticilerin istekleri doğrultusunda bir yönetim sağlarlar. Uyruklar bireysel direniş gösteremezler. Yetki sahibi olan tek kişi egemendir. Hobbes'un devlet yönetiminde de devletin sürekliliği refahı da

buna bağılıdır. Özetle, eksiksiz bir şekilde olmasada Hobbes'un düşlediği devlet modelinin otoriter devlet modelleriyle uyumluluk gösterdiği anlaşılmıştır.

Locke herhangi birinin iradesine bağılı olmaksızın bireylerin haklara sahip olduğunu öngören "liberal bireycilik" anlayışına öncülük etmiştir. Devlet oluşurken ve oluştuktan sonra da bireylerin rızasına önem vermiştir. "Kuvvetler ayrılığı" düşüncesiyle egemeni sınırlamıştır. Egemenin de yasalara tabii oluşu; "sınırlı devlet" düşüncesinin, "anayasal sistem" in ve "çağdaş liberal demokratik kurumların" meydana gelmesinde bir temel teşkil etmektedir. Locke'a göre yöneticinin sınırsız bir otoritesi yoktur. Birey, gücün tek sahibidir ve haklarını sadece ödünç verir. Bireyin haklarının korunmaması ve ihlali durumunda direnme hakkı vardır.

Bu sebeple Hobbes'un öğretisinin bireylerin emniyeti için sağlanacak olan ekonomik alan göz önünde bulundurulduğunda liberal olduğu, Locke'un teorisininse hem siyasal hem de ekonomik temelli liberal anlayışla uyumlu olduğu görülmüştür. Hobbes'un bütün gücü egemenin ellerine teslim edişi, eserleri boyunca dile getirdiği güvenlik ihtiyacının karşılanmasının yanında bireyler için bir tehdit de oluşturması bağlamında "Hobbes'un dilemması" olarak kalmıştır (Demirci, 2021: 380).

Son tahlilde Hobbes ve Locke'un birey ve devleti konumlandıkları iki kuramda bireyin haklarının olduğunu ve bazı hakların devlet dahi olsa aktarılmayacağını ifade ederler. Bu haklar devlet olmadığı vakitlerde de mevcuttur. Bu sebeple devletin en temel görevi bu hakların korunmasıdır. Locke yalnızca cezalandırma ve yargılama hakkını devlete aktarır. Hobbes ise "yaşam hakkı" hariç bütün hakları egemene devreder. Hobbes mutlakiyetçi bir çizgide ilerlerken , Locke mutlakiyetçiliğe ve keyfiliğe redderek, hükümeti sınırlar.

İki düşünürün de toplum sözleşmesi ile açıkladıkları siyasal kuramları, günümüze dek oluşan tüm demokrasi mantalitelerine kaynaklık etmiştir. Sözleşme kuramları geçmişten bugüne, demokratik ilkelerin benimsenmesi adına teorik bir ışık olmuştur. Locke ve Hobbes devlete ve bireye yönelik yaklaşımları ile "1688 İngiliz Devrimi, 1775 -

1783 Amerikan Devrimi ve 1789 Fransa Devrimi"ni etkilemiştir. Sözü edilen devrimler, kralın yetkilerini dizginleyen ve o döneme kadar rastlanmadık biçimde bireylere daha fazla güç ve emniyet vurgusu yapan anayasal düzeni meydana getirmiştir.

“ABD Bağımsızlık Bildirisi” ve “Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi” gibi iki önemli bildirin arka planda Thomas Hobbes ve John Locke’un izlerini taşıdığı görülür. “1776 Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi”nde geçen “Tüm insanlar eşit yaratılmışlardır (...) hükümetler (...) yönetilenlerin rızasından doğar” ve “1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi”nde; “Her siyasal toplumun amacı insanın doğal ve zamanaşımı ile kaybedilmeyen haklarını korumaktır. Bu doğal haklar; özgürlük, mülkiyet, güvenlik ve baskıya karşı direnmedir” hükümleri mevcuttur (Rosen ve Wolff, 2006: 513-517). Bu hükümlerin arka planında “kimsenin bir diğersinin hayatına, sağlığına, özgürlüğüne ve mallarına zarar veremeyeceğini” böyle bir durum devlet nezdinde gerçekleşse bile buna karşın “direnme hakkı”nın mevcut bulunduğunu öngören Locke ve bireylerin rızalarıyla devleti var eden, bireyin yaşam hakkını devletin önünde tutan bir Hobbes vardır.

John Locke’un “kuvvetler ayrılığı” teorisinin ve mülkiyetin hukuk sistemimizde de izleri vardır. Anayasa’da belirgin bir denetleme işleyişi hakimdir. Yasama yürütme ve yargı kuvvetleri birbirinden ayrıdır ve sistemde yürütme ve yargı kuvvetleri yasalarla sınırlanmıştır. Ülkemizde güçler ayrılığı ilkesinin hukuk sistemine ilk tekabülü ise İkinci Meşrutiyet zamanına denk gelmektedir. Birinci Meşrutiyet ve Kanuni Esasiye’ye kadar sistem yönetimi yasanın dini nitelikler taşıyan bir kuruluşun elinde, yürütmenin ise padişahta olduğu “monarşik ve teokratik” bir düzende ilerlemekteydi. Daha sonraları Türkiye Cumhuriyeti’nin bir olağanüstü dönem anayasası olan 1921 Anayasası’nda “kuvvetlerin tek elde toplandığı bir meclis hükümeti” düzeni hakim olmuştur. 1924 Anayasası’nda ise “kuvvetler birliği ve görevler ayrılığı” düşüncesi hakimdir. Daha sonra kabul edilen Anayasa, 1961 Anayasası’dır. Bu anayasa da 4. Madde der ki; “Egemenlik, kayıtsız şartsız Milletindir.” 5. Madde ise yasama hakkının mecliste olduğunu ve devredilemez bir nitelik taşıdığını ifade eder. 1982 Anayasası ile de bu düzen sürdürülmüştür. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası 7. Maddesine göre; "Yasama yetkisi Türk Milleti adına Türkiye Büyük Millet Meclisindedir. Bu yetki devredilemez." (Eroğlu, 2010: 13). Bu maddeler “kuvvetler ayrılığı” düşüncesinin Türk hukuk sistemindeki yerini ifade

eder. Ayrıca mülkiyet hakkı, 1982 Anayasası'nın 35. Maddesi ile düzenlenmiştir. Bu maddenin içeriği şu şekildedir: "Herkes, mülkiyet ve miras haklarına sahiptir. Bu haklar, ancak kamu yararı amacıyla, kanunla sınırlanabilir. Mülkiyet hakkının kullanılması toplum yararına aykırı olamaz." 35. maddenin gerekçesi, 1961 Anayasası'nın 36. maddesinin gerekçesinden farklıdır. Bu anlamda liberal düşünceden izler görülmektedir. 1961 Anayasası'nda "mülkiyet hakkının artık Roma hukukunda olduğu gibi sınırsız bir hak olmadığı" ifade edilirken, 1982 Anayasası'nda mülkiyetin devletin olmadığı vakitte de mevcut olduğundan söz edilerek mülkiyet hakkının özüne, sınırlama durumuna kıyasla daha öncelikli bir yer verilmiştir (Şimşek, 2015: 183-184).

Hobbes'un güvenliğin devletin başlıca nedeni ve sorumluluğu olduğu, bireylerin bu amaç doğrultusunda sınırlanabileceği düşüncesi ise 1982 Anayasası'nda geçen "güvenlik gerekçesiyle bireylerin temel hak ve özgürlükleri sınırlanabilir" düşüncesi ile bağdaşır. Çünkü Anayasa'nın "20., 21., 22., 26., 28., 31., 33., 34." ve en nihayetinde 51. Maddeleri'nde belirtilen "temel hak ve özgürlüklerin kamu düzeni nedeniyle sınırlandırılabilirliği" ifade edilmiştir. Yine yürürlükteki Anayasamızın "Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlanması" başlığını taşıyan 13. Maddesi içeriğinde de görüleceği üzere, yeri ve zamanı geldiğinde bireylerin özgürlüğünün sınırsız olmadığı ve yasalar çerçevesinde sınırlanabileceği vurgulanmıştır (Bayra, 2019: 110).

Ayrıca Hobbes'un birey ve devlete yönelik düşüncesi günümüz şartlarında değerlendirildiğinde, küresel salgın dönemi birey ve devlet ilişkisi ile birbirine benzetilebilir. Hobbes'un bireyi, onu korumaya yönelik yapılan bütün kısıtlamalara göz yumar. Leviathan, bireyin emniyeti için her türlü önlemi alabilmektedir. Covid-19 başlangıcından bu yana, devletler de vatandaşlarını korumak amacıyla "sokağa çıkma ve seyahat yasağı, maske takma ve kişisel verilerin işlenmesi zorunluluğu" gibi sınırlamalar getirmiş, uygulamalara uyum göstermeyenlere cezalar uygulamıştır. Günümüz modern devleti, dijital kuşatıcı birçok donanıma sahiptir. Küresel salgın döneminde de devletler dijital kanallarla bireylerin özgürlüğüne müdahil olmuştur. Sonuçta "insan insanın kurdudur" düşüncesi "koronavirüs insanın kurdudur" algısına dönüşmüş, devlet bireyi virüsten korumak için onu sınırlandırmak durumunda kalmıştır (Kapuoglu, 2021: 327-348).

ALTINCI BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

Devlet, siyasal düşünce ve düşünürler bakımından (anarşistler hariç) gerekli bir kurumdur. Devleti anlamlandırırken tüm siyaset teorisyenleri, birey-toplum-devlet ilişkisinde devletin nasıl bir konumda olması gerektiğine dair yüzyıllardır münakaşa etmektedirler. Bu durum tüm siyasal düşüncelerin özünde yatan temel sorundur. Devlet ve birey bağlantılarının sağlıklı olduğu her vaziyette, politika ilişkileri de çözülmesi güç olan bir hâl alır.

Antik Çağ'dan Orta Çağ'a uzanan süreç ve ardından Rönesans ve Reform hareketlerinin olduğu tarih, siyasetin en zengin miraslarını devralmıştır. Modern devlet öncesi süreçte birey yalnızca devlet içerisinde var olmuş, genellikle egemen ve uyrukları kategorisinde ele alınmıştır. Antik Çağ'da bireysel refahın ancak polis içerisinde mümkün olduğu görüşü hakim olmuştur. Orta Çağ düzeninde ise birey, devlet karşısında yalnızca topluluk ve topluluğa sağladığı fayda çerçevesinde, itaat kavramıyla özdeşmiş şekilde politik sistemin bir aracı olarak ele alınmıştır. Feodal düzende, bireye yönelik özel bir alan olmadığı için bireyler mensubu oldukları aile, topluluk veya bir grubun azaları şeklinde var olmuşlardır.

Modern devlet ise sözü geçen klasik Orta Çağ zihniyetinin aşılması ve feodal sistemin çözülüşü ile meydana gelmiştir. Feodalizmin ardından bireyler kendi kimliklerini mensubu oldukları cemaatten bağımsız bir şekilde elde etmişlerdir. Rönesans ile birlikte birey vurgusu artmışken, Reform hareketleriyle de birey ve devlet arasına hiçbir kurumun giremeyeceği öngörülmüştür. Bu dönemlerden sonra siyasette birey ilk defa öncelik olarak ele alınmıştır. Modern devlet öncesi bireye; her zaman devlete ve topluma karşı olan sorumlulukları öğretilirken, on altı ve on yedinci yüzyıldan itibaren devletin sorumlulukları ve bireylerin hakları üzerinde durulmuştur.

Çalışma düşünürleri Thomas Hobbes ve John Locke'un siyaset kuramı incelendiğinde; eserleri ve teorilerinin yalnızca ideolojik tecritlerden ibaret olmadığı,

Avrupa’da meydana gelmiş olan ve sözü edilen birçok toplumsal, siyasal ve ekonomik kördüğümün sonucu olduğu görülmüştür. Bu bağlamda 17. yüzyılda modern siyasal sistemin kurucuları arasında sayılan Thomas Hobbes ve John Locke tarafından ortaya atılan “toplum sözleşmesi” kuramları, tarihsel olayların neticesinde sorunları çözmek adına topluma bir çözüm olarak sunulmuştur. Bu dönemden sonra toplum sözleşmesinin daha önceki dönemlere göre daha çok üzerinde durulan “özgürlük”, “eşitlik”, “birey hakları” gibi kavramlar günümüz siyasal düşünce yapısını da şekillendirip birey-devlet ilişkisinin yorumlanmasında da etkiye sahip olmuştur.

Thomas Hobbes ve John Locke’un fikirlerinin arka planını oluşturan tarihsel süreç incelendiğinde, siyaset kuramlarının önceki dönemlerin bireyi toplum içerisinde var eden konumuna ve egemenin kutsal haklarına bir baş kaldırış olduğu gözlemlenebilir. Modern devletin ana teması olan egemenlik kavramının da herhangi bir soy bağı yahut tanrı nasyonundan kaynaklı olduğu düşünülmeden, beşeri amaçlara uygun ve bireysel bir yaratım olarak meydana geldiği düşüncesi bu iki düşünür ile özdeşleşmiştir. İki düşünür de dinsel alanı, siyasal alandan ayırmak istemiştir. Sonuçta bir önceki dönemlerde görülen kutsal olanı meşrulaştırmak neticesinde elde edilmiş “tanrı krallığı”nın yerini, laik olanı kutsallaştırmak şeklinde “yeryüzü yönetimi” almıştır.

Sonuç itibariyle, yukarıdaki izahına çalışılan konular bir bütün olarak ele alındığında; sözleşme kuramlarında egemenliğin kaynağının halk olarak görüldüğü ve egemenin yetkilerinin sınırlandığı bu anlayış, bugün “anayasal devlet” anlayışına kaynaklık etmiştir. Bu sebeple modern devletin oluşumunda toplum sözleşmesi teorilerinin izleri yadsınamaz. Özetle; siyasal konular, birey ve devlet ilişkisinin sınırlarını incelediğinden ötürü, pek çok konunun temeli; “modern devletin fikir babası” olarak anılan Thomas Hobbes ve “klasik liberalizmin fikir babası” olarak anılan John Locke’un siyaset kuramlarına dayanmaktadır.

KAYNAKÇA

- Ağaoğulları, M. A., Akal, C. B., Köker, L. (1994). *Kral Devlet ya da Ölümlü Tanrı*. İmge Kitabevi: Ankara.
- Ağaoğulları, M. A., Ergün, R., Zabcı, F. Ç. (2005). *Kral-Devletten Ulus-Devlete*. İmge Kitabevi: Ankara.
- Ağaoğulları, M. A., Köker, L. (2009). *Kral-Devlet ya da Ölümlü Tanrı*. İmge Kitabevi: Ankara.
- Ağaoğulları, M. A., Türk, D., Yalçınkaya, A., Yılmaz, Z., Zabcı, F. (2018). *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*. İletişim Yayınları: İstanbul.
- Akçiçek, A. (2011). "Hoşgörü Üzerine Bir Kıyaslama: John Locke ve Jean Jacques Rousseau". *Hacettepe Üniversitesi Liberal Düşünce Dergisi*, 16 (63), 16-17.
- Akal, C. B. (2000). *Devlet Kuramı*. Dost Kitabevi: Ankara.
- Akal, C. B. (2012). *İktidarın İç Yüzü*. Dost Kitabevi: Ankara.
- Akkaya, A. (2019). "Roma İmparatorluğu'nun Yıkılışının Ardından Batı Avrupa'da Feodalitenin Kuruluşu Ve Feodal Yönetimden Mutlak Monarşiye Geçişin Fikri ve Ekonomik Temelleri". *Gaziantep Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(1), 118.
- Arnhart, L. (2011). *Siyasi Düşünce Tarihi Platon'dan Rawls'a*. Ahmet Kemal Bayram (çev.). Adres Yayınları: Ankara.
- Ay, H. ve Uçar, Ö. (2015). "Devletin Gelişim Süreci". *İşletme Fakültesi Dergisi*, 16 (2), 196.
- Başgil, A. F. (2011). "Devlet Nedir? : Realist Bir Tarif Denemesi". *Journal of Istanbul University Law Faculty*, 12 (4), 990.
- Bayra, E. (2019). "Güvenlik Devleti: Leviathan'dan Hukuk Devletine, Hukuk Devletinden Leviathan'a". *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 6 (1), 110.
- Bayrak, E. (2019). "Şiddet Tekelinin Tarihsel Gelişimi Ve Bugüne Dair Notlar". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 68(1), 60-61.
- Beriş, H. E. ve Duman, F. (2016) *Siyasal Düşünceler Tarihi*. Orion Kitabevi: Ankara.

- Brenner, Robert (1982). *“The Agrarian Roots of European Capitalism”*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Bobbio, N. and Daniela, G. (1993). *Thomas Hobbes and the Natural Law Tradition*. University Of Chicago Press: Chicago.
- Boucher, D. and Kelly, P. (1994). *The Social Contract from Hobbes to Rawls*. Routledge: New York.
- Bourne, H. F. (2003). *Life of John Locke, Part 1*. Kessinger Publishing: Montana.
- Bunce, R. E., Bunce RER., Meadowcroft, J., (2009). *Thomas Hobbes (Major Conservative and Libertarian Thinkers, Vol. 1)*. Continuum International Publishing Group: New York.
- Burns, E. M. (1984). *Çağdaş Siyasal Düşünceler 1850-1950*. Alâeddin Şenel (çev.). Birey ve Toplum Yayıncılık: Ankara.
- Canfora, L. (2010). *Avrupa’da Demokrasi Bir İdeolojinin Tarihi*. Neşenur Domaniç ve Nusret Avhan (çev.). Literatür Yayıncılık: İstanbul.
- Cevizci, A. (2002). *Aydınlanma Felsefesi*. Ezgi Kitabevi: Bursa.
- Cevizci, A. (2019). *Felsefe Tarihi*. Say Yayınları: Ankara.
- Collins, J. R. (2005). *The Allegiance of Thomas Hobbes*. Oxford University Press: Oxford.
- Columbia University. (t.y.). Frontispiece of Thomas Hobbes’ Leviathan, by Abraham Bosse, with creative input from Thomas Hobbes, 1651 (2022, 10 Ocak). Erişim adresi: <https://www.college.columbia.edu/core/content/frontispiece-thomas-hobbes'-leviathan-abraham-bosse-creative-input-thomas-hobbes-1651>
- Corcuff, P. (2008). *Siyasetin Büyük Düşünürleri*. Aziz Ufuk Kılıç (çev.). Versus Kitap: İstanbul.
- Copleston, F. (1991). *Felsefe Tarihi Cilt 5 Çağdaş Felsefe İngiliz Görgüculüğü Hobbes Locke Berkeley*. Aziz Yardımlı (çev.). İdea Yayınları: Ankara.
- Coşkun, İ. (1997). *Modern Devletin Doğuşu*. Der Yayınları: İstanbul.
- Covell, C. (2004). *Hobbes, Realism and the Tradition of International Law*. Palgrave Macmillan: London.
- Çapar, S. ve Yıldırım, Ş. (2012). “Hobbes ve Locke’un Devlet Düşüncesine Katkıları”. *Türk İdare Dergisi*, 474, 83.

- Çetin, H. (2012). *Korku Siyaseti ve Siyaset Korkusu*. İletişim Yayınları: İstanbul.
- Çetin, H. (2016). *Siyaset Bilimi*. Orion Kitabevi: Ankara.
- Çevik, C. (2017). *Cicero'nun Devlet'i De Re Publica Yazıları*. Yapı Kredi Yayınları: İstanbul.
- Çiftçi, K. (2018). "Westphalia-Sistemi"ne Karşı "Millet-Sistemi" Söylemi ve Soğuk Savaş Sonrası'nda "Uluslararası Siyaset". *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(19), 688.
- Dâver, B. (1993). *Siyaset Bilimine Giriş*. Yargı Kitap ve Yayınevi: Ankara.
- Cihan, M. (2008). "Machiavelli ve Hobbes'da İnsan Doğası Sorunu". *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 11, 171.
- Demirci, F. (2021). *Meşru Devletin İnşası Klasik Toplum Sözleşmesi Kuramlarında Birey-Devlet İlişkisi (Hobbes, Locke, Rousseau)*. Orion Akademi: Ankara.
- Didier, J. (2009) *John Locke*. Atakan Altınörs (çev.). Paradigma Yayıncılık: İstanbul.
- Dunn, J. (2000). *The political thought of John Locke : an historical account of the argument of the 'Two treatises of government'*. Cambridge University Press: New York.
- Durkheim, E. (2012). *Hobbes Üzerine*. Melike Odabaş (çev.). Alfa Yayınları: İstanbul.
- Düvenci, S. (2018). "Devletin Köken Teorileri Açısından Devleti Doğuran Etmenler: Çeşitli Uygarlıklar ve Topluluklar Üzerinden Bir Değerlendirme". *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 1(2), 70.
- Ebenstein, W. (2018). *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri*. İsmet Özel (çev.). Şule Yayınları: İstanbul.
- Eroğlu, M. (2010). "John Locke'un Devlet Teorisi". *İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi Akademik Barış Dergisi*, 21, 2.
- Ersözlü, S. (2019). *Modernliğin Bireyciliği İle Yaşam Politikalarında Beliren Bireyselleşmenin Arasındaki Farkın İlişkiselliği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Eryılmaz, B. (2004). *Bürokrasi ve Siyaset; Bürokratik Devletten Etkin Yönetime*. Alfa yayınları: İstanbul.
- Eryücel, E. (2011). *Modern Devlet Anlayışının Temelleri*. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.

- Fârâbî (2011). *İdeal Devlet "El-Medinetü'l Fâzıla"*. Ahmet Arslan (çev.). Divan Kitap: İstanbul.
- Feldman, K. S. (2006). *Binding Words: Conscience and Rhetoric in Hobbes, Hegel, and Heidegger*. Northwestern University Press: Evanston.
- Flathman, R. E. (2002). *Thomas Hobbes: Skepticism, Individuality and Chastened Politics (Modernity and Political Thought) - New Edition*. Rowman & Littlefield Publishers: Maryland.
- Finn, S. J. (2004). *Thomas Hobbes and the Politics of Natural Philosophy*. Continuum: New York.
- Fromm, E. (2001). *The Fear of Freedom (Routledge Classics)*. Routledge: New York.
- Fukuda, A. (1998). *Sovereignty and the Sword: Harrington, Hobbes, and Mixed Government in the English Civil Wars*. Oxford University Press: Oxford.
- Gemalmaz, M. S. (2012). *Devlet, Birey ve Özgürlük*. İstanbul: Legal Yayıncılık.
- Georg, J. (1913). *L'Etat Moderne et son Droit*. Wentworth Press: Paris.
- Giddens, A. (2005). *Ulus Devlet ve Şiddet*. Cumhuriyet Atay (çev.). Devin Yayıncılık: İstanbul.
- Gobetti, D. (1992). *Private and Public: Individuals, Households and Body Politic in Locke and Hutcheson*. Routledge: New York.
- Göze, A. (2015). *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*. Beta Yayıncılık: İstanbul.
- Gözler, K. (1998). *Kurucu İktidar*. Ekin Kitabevi Yayınları: Bursa.
- Gözler, K. (2018). *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*. Ekin Basım Yayın Dağıtım: Bursa.
- Gözler, K. (2017). "Devlet Kelimesi Üzerine Bir Deneme". *Türkiye Günlüğü*, 129, 5-9.
- Le Guin, U. (2019). *Mülksüzler*. Metis Yayınları: İstanbul.
- Hall, I. and Hill, L. (2009). *British International Thinkers from Hobbes to Namier (Palgrave Macmillan History of International Thought)*. Palgrave Macmillan: London.
- Harrison, R. (2002). *Hobbes, Locke, and Confusion's Masterpiece: An Examination of Seventeenth-Century Political Philosophy*. Cambridge University Press: New York.
- Heywood, A. (2010). *Siyaset*. Bekir Berat Özipek, Bican Şahin, Mete Yıldız, Zeynep

- Koğuzlu, Bahattin Seçilmişoğlu, Atilla Yayla (çev.). Adres Yayınları: Ankara.
- Heywood, A. (2017). *Siyaset Teorisine Giriş*. Hızır Murat Köse (çev.). Küre Yayınları: İstanbul.
- Hill, C. (1983). *1640 İngiliz Devrimi*. Neyyir Kalaycıoğlu (çev.). Kaynak Yayınları: İstanbul.
- Hillyer, R. (2007). *Hobbes and His Poetic Contemporaries: Cultural Transmission in Early Modern England*. Palgrave Macmillan: London.
- Hobbes, T. (2018a). *De Cive Yurttaşlığın Felsefi Temelleri*. Cihan Deniz Zarakolu (çev.). Belge Yayınları: İstanbul.
- Hobbes, T. (2018b). *Leviathan*. Semih Lim (çev.). Yapı Kredi Yayınları: İstanbul.
- Hobsbawm, E. (2005). *Sanayi ve İmparatorluk*. Abdullah Ersoy (çev.). Dost Kitabevi Yayınları: Ankara.
- Huberman, Leo (2010). *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*. Murat Belge (çev.). İletişim Yayınları: İstanbul.
- Jackson, N. D. (2007). *Hobbes, Bramhall and the Politics of Liberty and Necessity: A Quarrel of the Civil Wars and Interregnum*. Cambridge University Press: New York.
- Kapani, M. (2001). *Politika Bilimine Giriş*. Bilgi Yayınları: Ankara.
- Kapuoğlu, E. (2021). “Küresel Salgında Devletin Leviathan'a Dönüşme Tehlikesi”. *Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Akademik Dergisi*, 4 (7), 327-348.
- Köktürk, A. (2011). “Modern Öncesi Devletin Yönetim Anlayışı”. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 7(13), 80.
- Lessnoff, M. (1986). *Social Contract*. Macmillan Education: Londra.
- Lloyd, S.A. (2009). *Morality in the Philosophy of Thomas Hobbes: Cases in the Law of Nature*. Cambridge University Press: New York.
- Locke, J. (1999). *An Essay Concerning Human Understanding (Clarendon Edition of the Works of John Locke)*. Oxford University Press: Oxford.
- Locke, J. (2012). *Hükümet Üstüne İkinci Tez*. Aysel Doğan (çev.). İlya Yayınevi: İzmir.
- Locke, J. (2016). *Hükümet Üzerine Birinci İnceleme*. Fahri Bakırcı (çev.). İmaj Yayınevi: Ankara.

- Locke, J. (2017). *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup*. Melih Yürüşen (çev.). Liberte Yayınları: Ankara.
- Locke, J. (2020) *Kelimelerin Suistimali*. Büşra Erdurucan (çev.). Tefrika Yayıncılık: İstanbul.
- Machiavelli, N. (2016). *Prens*. Rekin Teksoy (çev.). Oğlak Yayınları: İstanbul.
- Mann, M. (2012). *İktidarın Tarihi*. Esin Saraçoğlu, Soner Torlak, Emre Kolay, Olcay Sevimli (çev.). Phoenix Yayınevi: İstanbul.
- Macperson, C. B. (1964). *The Political Theory of Possessive Individualism: Hobbes to Locke*. Oxford University Press: Oxford.
- Macperson, C. B. (1978). *Property: Mainstream and Critical Positions*. Basil Blackwell: London.
- Mansfield, N. (2008). *Theorizing War: From Hobbes to Badiou*. Palgrave Macmillan: London.
- Weber, M. (2004). *The Vocation Lectures: "Science as a Vocation, "Politics as a Vocation"*. Hackett Publishing: İndiana.
- Mill, J. S. (2018). *Özgürlük Üzerine*. Litera Yayıncılık: İstanbul.
- Moore, B. (1989). *Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri*. Şirin Tekeli ve Alaeddin Şenel (çev.). V Yayınları: Ankara.
- Mooers, C. (1997). *Burjuva Avrupa'nın Kuruluşu*. Bahadır Sina Şener (çev.). Dost Kitabevi Yayınları: Ankara.
- Monk I. H. (2004). *Modern Siyasal Düşünce Tarihi (Hobbes' tan Marx' a Büyük Siyasal Düşünürler)*. Necla Arat, Deniz Hakyemez, Tüten Anđ / Özge Özaydın, Yeşim Özer, Sanem Yazıcıoğlu, S. Ümit Arat, B. Oktay Yılmaz, Alev Tolga, Enver Osman, Lütfi Şimşek (çev.). Say Yayınları: Ankara.
- More, T. (2018). *Utopia*. Sabahattin Eyüboğlu, Vedat Günyol, Mîna Urgan (çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: İstanbul
- Münkler, H. (2001). *Thomas Hobbes, 2. Auflage (Campus Einführungen)*. Campus Verlag: Frankfurt.
- Newey, G. (2002). *Routledge Philosophy Guidebook to Hobbes and Leviathan*. Routledge: New York.

- Özkan, D. ve Parladır, H. S. (2014). “Modern Toplumun Oluşum Sürecinde Politika, Toplum ve İletişim”. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 13(4), 838.
- Özkök, Ö. (2010). *Müdahaleci Devletten Piyasa Ekonomisine Değişen Refah Devleti Anlayışı*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Öztekin, A. (2003). *Siyaset Bilimine Giriş*. Siyasal Kitabevi: Ankara.
- Parker, D. (2000). *Batı’da Devrimler ve Devrimci Gelenek 1560-1991*. Kemal İnal (çev.). Dost Kitabevi Yayınları: Ankara.
- Parkin, J. (2010). *Taming the Leviathan: The Reception of the Political and Religious Ideas of Thomas Hobbes in England 1640–1700*. Cambridge University Press: New York.
- Pettit, P. (2008). *Made with Words: Hobbes on Language, Mind, and Politics*. Princeton University Press: New Jersey.
- Pierson, C. (2011). *Modern Devlet*. Neşet Kutluğ, Burcu Erdoğan (çev.). Chiviyazıları Yayınevi: İstanbul.
- Platon (2016). *Theaitetos*. Birdal Akar (çev.). BilgeSu Yayınları: Ankara.
- Platon (2018). *Sokrates’in Savunması*. Ari Çokona (çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: İstanbul.
- Poggi, G. (2007). *Modern Devletin Gelişimi*. Şule Kut, Binnaz Toprak (çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul.
- Popper, K. R. (2018). *Hayat Problem Çözmektir (Bilgi, Tarih ve Politika Üzerine)*. Ali Nalbant (çev.). Yapı Kredi Yayınları: İstanbul.
- Raynoud, P. and Rials, S. (2017). *Siyaset Felsefesi Sözlüğü*. Emel Ergun, Hüsnü Dilli, İsmail Yerguz, Necmettin Kâmil Seven (çev.). İletişim Yayınları: İstanbul.
- Redhead, B. (2001). *Siyasal Düşüncenin Temelleri*. Hikmet Özdemir (çev.). Alfa Yayınları: Bursa.
- Richards, M. (2012). *Dünya Tarihinde Devrimler*. Gül Çağalı Güven (çev.). Tarih Vakfı Yurt Yayınları: İstanbul.
- Rogers, G.A. and Sorell, T. (2000). *Hobbes and History*. Routledge: New York.
- Rosen, M. ve Wolff, J. (2006). *Siyasal Düşünce*. Sevda Çalışkan, Hamit Çalışkan (çev.).

- Dost Kitabevi Yayınları: Ankara.
- Rousseau, J. J. (2018). *Toplum Sözleşmesi*. Vedat Günyol (çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: İstanbul.
- Russell, B. (2018). *Batı Felsefesi Tarihi 3.Cilt Modern Felsefe*. Ahmet Fethi (çev.). Alfa Basım Yayım: İstanbul.
- Runciman, D. (2008). *Political Hypocrisy: The Mask of Power, from Hobbes to Orwell and Beyond*. Princeton University Press: New Jersey.
- Sander, O. (1994). *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e*. İmge Kitabevi: Ankara.
- Saygılı, A. (2010). "Modern Devlet'in Çıplak Sureti". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 59(1), 90.
- Schultz, D. ve Tannenbaum, D. (2008). *Siyasi Düşünce Tarihi: Filozoflar ve Fikirleri*. Fatih Demirci (çev.). Adres Yayınları: Ankara.
- Schmitt, C. (1996). *The Leviathan in the State Theory of Thomas Hobbes: Meaning and Failure of a Political Symbol (Contributions in Political Science)*. Greenwood Press: Connecticut.
- Schwoerer, L.G. (1990). "Locke, Lockean Ideas, and the Glorious Revolution" 51(4), 547.
- Skinner, Q. (2008). *Hobbes and Republican Liberty*. Cambridge University Press: New York.
- Skocpol, T. (2004). *Devletler ve Toplumsal Devrimler Fransa, Rusya ve Çin'in Karşılaştırmalı Bir Çözümlemesi*. Erdem Türközü (çev.). İmge Kitabevi: Ankara.
- Springborg, P. (2007). *The Cambridge Companion to Hobbes's Leviathan*. Cambridge University Press: New York.
- Sokolowski, A. Z. (2010). *Metaphysical Problems, Political Solutions: Self, State, and Nation in Hobbes and Locke*. Lexington Books: Lanham.
- Sorell, T. (2006). *The Cambridge Companion to Hobbes*. Cambridge University Press: New York.
- Sreedhar, S. (2010). *Hobbes on Resistance: Defying the Leviathan*. Cambridge University Press: New York.
- Strauss, L. and Sinclair, E. M. (1996) *The Political Philosophy of Hobbes: Its Basis and*

- Its Genesis*. University Of Chicago Press: Chigaco.
- Strauss, L. (2000). *Politika Felsefesi Nedir? Giriş - Çeviri - Notlar*. Solmaz Zelyüt Hünler (çev.). Paradigma Yayınları: İstanbul.
- Sulluvian, V. B. (2004). *Machiavelli, Hobbes, and the Formation of a Liberal Republicanism in England*. Cambridge University Press: New York.
- Şenel, A. (2014). *Siyasal Düşünceler Tarihi*. Bilim ve Sanat Yayınları: Ankara.
- Şimşek, S. (2010). "Mülkiyet Hakkının Kapsamı, Sınırlandırma Nedenleri Ve Şartları Açısından 1982 Anayasası Ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi: Karşılaştırmalı Bir Analiz". *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 91 , 183-184.
- Tanrıseven, H. (2013). Antik Yunan'da Devlet. Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dicle.
- Tansey, St. and Jackson, N. (2008). *Politics: The Basics, 4th Edition*. Routledge: New York.
- Taylor, S. (2009). *30 Saniyede Siyaset*. Murat Cemal Yalçıntan (çev.). Caretta Kitapları: İstanbul.
- Tektaş, T. (2019). *John Locke (Filozoflar Serisi)*. Parola Yayınları: İstanbul.
- Thomas, L. (1995). *Locke on Government*. Routledge: New York.
- Thomson, D. (1997). *Siyasi Düşünce Tarihi*. Şule Yayınları: İstanbul.
- Tilly, C. (2005). *Avrupa'da Devrimler 1492-1992*. Özden Arıkan (çev.). Literatür Yayıncılık: İstanbul.
- Tilly, C. (2001). *Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu*. Kudret Emiroğlu (çev.). İmge Kitabevi: Ankara.
- Tuğcu, T. (2003). *Batı Felsefesi Tarihi*. Alesta Yayınları: Ankara.
- Tuck, R. (2015). *Hobbes*. Nursu Örgü (çev.). Dost Yayınevi: Ankara.
- Tully, J. (1993). *An Approach to Political Philosophy: Locke in Contexts (Ideas in Context)*. Cambridge University Press: New York.
- Türk Dil Kurumu (2021). Güncel Türkçe Sözlük. Erişim: 13 Mart 2021, <https://sozluk.gov.tr/>.

- Türk Hukuk Kurumu (1998). *Türk Hukuk Lügatı*. Başbakanlık Basımevi: Ankara.
- Uygun, O. (2014). *Devlet Teorisi*. On İki Levha Yayıncılık: İstanbul.
- Üskül Engin, Z. (2014). “Birey Kavramının Gelişimi ve İnsan Hakları”. *Journal of Istanbul University Law Faculty* , 72 (1) , 201.
- Yılmaz, G. (2015). Ortaçağ Avrupası’ndaki Karanlık Feodalizmin İktisatla Aydınlanması. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.
- Zabunoğlu, Y. K. (1967). “Thomas Hobbes, Hayatı, Eserleri Ve Hukuki Fikirler”. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1(14), 222.
- Zabunoğlu, G. (2018). Günümüzde Ulus-Devlet. *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 13(1), 548.
- Zelyüt, S. (2010). *Dört Adalı Hobbes-Locke-Berkeley-Hume*. Doğu Batı Yayınları: Ankara.
- Wallerstein, I. (1988). *The Modern World System III: The Second Era of Great Expansion of the Capitalist World-Economy, 1730s-1840s (Studies in Social Discontinuity)*. Academic Press: Cambridge.
- Wallerstein, I. (2009). *Bildiğimiz Dünyanın Sonu Yirmi Birinci Yüzyıl İçin Sosyal Bilim*. Tuncay Birkan (çev.). Yordam Kitap: İstanbul.
- Whitehead, A. N. (1979). *Process And Reality: An Essay In Cosmology*. The Macmillan Company: New York.
- Wolterstorff, N. (1996). *John Locke and the Ethics of Belief*. Cambridge University Press: New York.
- Wright, G. (2006). *Religion, Politics and Thomas Hobbes*. Springer: Newyork.
- Wood, E. M. (2020). *Yurttaşlardan Lordlara Eskiçağdan Ortaçağa Batı Siyasi Düşüncesinin Toplumsal Tarihi*. Oya Köymen (çev.). Yordam Kitap: İstanbul.
- Wood, E. M. (2016). *Özgürlük ve Mülkiyet Rönesans’tan Aydınlanma’ya Batı Siyasal Düşüncesinin Toplumsal Tarihi*. Oya Köymen (çev.). Yordam Kitap: İstanbul.